

БИБЛИОГРАФИЈА¹

(ЗА 1929 ГОД.)

- Аврамовић Михајло: *Наше сељачко газдинство*. Београд, 1928.
— Летопис м. с. књ. 319, с. 144.
- А А. (А. Алфировић): *Ћаролије, вјештице и вукодлаци* (*Живот*. Загреб X 280—285). — *Што ради дјаво* (Ib. 360—366).
- Антић Винко: *Селце* (Нова Европа XX 109—114).
- Ањичков Евгеније: *Манихеји и богумили* (Гласник скоп. н. др. V, 2, с. 137—155).
- Bajza D-r J.: *Jugoslavia*. Budapest 1929, s. 78.
— Летопис м. с. књ. 322, с. 473.
- Beiträge zur ungarischen Bibliografie über Montenegro*. Zweite serie. Budapest 1929, s. 18.
Мисао XXX 434.
- Banić Mihan: *Sušak*, juče i danas (Nova Европа XX 93—99).
- Banović Stjepan: *O jednoj još živoj narodnoj pjesmi Džora Držića* (Jug. zb. XXVII 74—76). — *U kralja od Norina glava od gudina, a magareče uši* (Ib. s. 176—177). — *Veseli se pireva majko, Evo tebi lipz kite svata I vode ti vruga zamotana* (Ib. s. 70—73).
- Barle Janko: *D-r M. Murko, Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami* (Sv. Cecilija za 1929, s. 178—180).
- Bachmann Alfred: *Bibliografija ludoznawcza za lata 1925—1928* (Lud VII, s. 161—175).
- Baš Fr.: *Gospodarsko poslopje v Savinjski dolini* (*Časopis za zg. in narodopisje* XXIV 71—90). — *Maribor* (Ib. XXIV 143—174). — *Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1929* (Ib. XXV 227—241).
- Bjelovučić N. Z.: *Crvena Hrvatska i Dubrovnik*. Zagreb 1929, s. 66. (Izd. Matice hrvatske).
— Slav. Rundschau II 372.
- Etnografske granice Slovenaca, Hrvata i Srba i Bugara*. Zagreb, 1929, s. 26.
- Bogdan-Bijelić Pavlina: *Ženidba*, Konavli (Jug. zb. XXVII 110—136).
- Боричић Драгиша: *Исиод Комова*. Скопље 1929, с. 158.
— Срп. књ. гл. XXVIII 559; Живот и рад IV 549; Мисао XXXI 187.
- Бошњак Радован: *Сисак* (Гласник географ. др. XV 36—45).
- Браство* XXIII Београд 1929.
— Прилози X 100; Учитель (Београд) IX, 1929, с. 205.
- Бричић Христина: *Јајце* (Гласник географ. др. XV 54—60).
- Будимир Д-р М.: *Анђички стиановници Војводине* (Гласник истор. др. у Н Саду II 165—175).

¹ Slovenačku etnološku bibliografiju za 1929 godinu objavio je Franjo Baš у *Časopisu za zgodovino in narodopisje* XXV 227—241, па се зато овде изоставља, сем оне градје која тамо није унета.

- Бута Јован: *Псовка у нашем народу* (Црква и живот VIII 75—80).
 Вакарелски Хр.: *Книгопис* за 1928—1929 г а) По етнографијата на Българско; б) За чужди народи во българ. печатъ. (Известия на нар. етнограф. музей во София VIII—IX 310—326). — *Днешното състояние на етнографията во България* (Lud sl. I, B, 101—131).
- Васић Милоје: *Феликс Каниц*, поводом стогодишњице (Срп. књ. гл. XXVII 594—603).
 Vékovitch Divna: *Vie et Coutumes du Peuple serbe*.
 Записи V 128.
- Влајинац Д-р Милан З.: *Моба и џозајмица*, народни обичаји удруженога рада (Срп. етнограф. зборник XLIV, друго одељење књ. 18). Београд 1929, с. 598.
- Влаховић Вл.: *Ђаво у народном веровању* (Записи IV 15—18).
 Влаховић Митар С.: *Дов у околини Колашина* (Записи V 160—164).
 Vuković fra Vice: *Sv. Jure* (Jug: zb. XXVII 177—178)
- Вуковић Д-р Михајло П.: *Увод у знанствену социологију*, св. 1. Ковин, 1927, с. 134.
 — Срп. књ. гл. XXVII 307—309.
- Vuksan Dušan: *Das geistige Leben in Montenegro nach dem Kriege* (Slav. Rundschau I 30—36).
- Вулић Д-р Никола: *Наше народне џесме и Илијада* (Зборник у част Богдана Поповића. Београд 1929).
 — Срп. књ. гл. XXVIII 314.
- Sirtium*, данашња *сремска Мишровица* (Гласник истор. др. у Н. Саду II 153—164).
- Gavazzi D-r Milovan: *Svastika i njezin ornamentalni razvoj na uskršnim jajima sa Balkana* (Jug. zb. XXVII 1—24; — *Orlov S. P., Hry a pisne děti slovanských*. Прага 1928 (Sv. Cecilija за 1928, s. 55—58); — *Hrvatska oaza u zapadnoj Slovačkoj i tamošnje narodne popijevke* (Sv. Cecilija за 1929, s. 94—96). — *Praslovenski priloz i problemi. I. Oko tipa praslovenske preslice* (Lud sl. I, B. s. 3—10. — *Saonice kod pragraba* (Ib. s. 88—92).
- Гвозденовић Анто М.: *Крајке џушничке биљешке*. Београд 1929, с. 132.
 — Мисао XXIX 177.
- Glasnik dubrovačkog društva „Sveti Vlaho“*. I. Urednik Antonije Vučić. Dubrovnik, 1929.
 — Прилози IX 208—210; Slav. Rundschau I 485.
- Гласник етнографског музеја у Београду*, књ. IV.
 — Срп. књ. гл. XXVI 472, XXIX 632; Записи VI 120; Прилози IX 202; Учитељ X 543.
- Гласник земаљског музеја у Сарајеву*, књ. XLI, св. 2.
- Гласник историског друштва у Н. Саду*, књ. II.
 — Прилози IX 213,
- Гласник музичког друштва „Спанковић“*. Београд 1929.
 — Sv. Cecilija за 1929, с. 80, 154, 195, 229.
- Гласник скојског научног друштва*, књ. V, Скопље 1929.
 — Записи V 373; Известия на нар. етнограф. музей во София VIII—IX 252.
- Годишњица Николе Чујића*, XXXVIII. Београд 1929.
 — Срп. књ. гл. XXVII 393; Прилози X 99.
- Грбић Д-р М.: *Неолишко насеље у Карашу код Ср. Карловаца* (Гласник истор. др. у Н. Саду II 87)
- Грковић Стеван: *Требње у прошлости и садашњости*. Никшић 1929.
 — Срп. књ. гл. XXVII 315; Прилози IX 264; Мисао XXX 190.
- Грчић: *Sinjske narodne pjesme i pričanja*. Split 1929.
- Грујић Д-р Р.: *Како су се џодизале бракоразводне џарнице у џрвој џоловини 18. века*. (Гласник истор. др. у Н. Саду II 91—95). — *Дрворез*

Св. Стаса и Св. Богородице у Скопљу (Гласник скоп. н. др. V, 2, с. 165—200).

Gujić Kasim H.: *Sade Sadiković i liječenje lekovitim biljem* (Gajret X 319, 331—332).

Dvorničić D-г М.: *Uticaoj mora na psihu Gornjoprimeraca* (Nova Evropa XX 68—78).

Динић Ср. и Др. Тодоровић: *Споменница на прослави педесетогодишњице ослобођења Лесковца 1877—1927 г.* Лесковац 1928.

— Sl. Rundschau I 771.

Драгићевић Ристо Ј.: *Жена у „Грбальском законуку“* (Записи IV 65—73).

Дробњаковић Б. и Милекер Ф.: *Летописи општина Подунавске области*. I Србијански део, II Банатски део. Панчево 1929.

Dugan Franjo: *Marko Bajuk. — Mera v slovenski narodni pesmi* (Sv. Cecilija za 1929, s. 58—61).

Dukić Marjan: *Starine preistorijskog doba u srezu novovaroškom* (Венац XIV 463—464).

Берић В.: *О значењу речи Сџара Србија у Вукову речнику* (1852), (Прилози IX 198—199).

Ђорђевић Д-р Тихомир Р.: *Узимање у роду у нашем народу* (Зборник у част Богдана Поповића. Београд 1929).

— Срп. књ. гл. XXVIII 75.

Наш народни животи књ. I—II. Београд 1930.

— Књ. С. V 471; Срп. књ. гл. XXVIII 639.

Положај жене у нашем народу (Срп. књ. гл. XXVII 523—532, 603—612). — *Кувина и општина девојака у нашем народу* (Срп. књ. гл. XXVI 289—297, 358 371). — *Калемлене богиња у сџарије доба*

(Гласник скоп. н. др. V, 2, с. 363—365). — *Македонија*. Београд 1929 (Изд. Удружења Јужно-Србијанаца у Београду)

— Срп. књ. гл. XXVI 380.

Српска народна песмарица. Из Вукове збирке, Београд 1929, с. 329 („Из старих ризница“ бр. 3).

— Живот и рад IV 790.

Ђукић Димитар Р.: *Градина. — Краљева вода*, нар. предања (Записи IV 44, 119).

Елезовић Глиша: *Чишаци* (Срп. књ. гл. XXVIII 610—614).

Ердељановић Д-р Јован: *Лужички Срби и д-р Арношт Мука* (Срп. књ. гл. XXVI 527—533, 605—610). — *Поводом приказа г. Николе Радојчића моје „Старе Црне Горе“* (Записи V 305—310).

Etnografski muzej u Zagrebu 1919—1929. Zagreb 1929.

Etnolog III. Ljubljana 1929.

— Zapisi V 189.

Ж. Ј. (Живановић Јеремија): *Устријели кроз прсиен јабуку*. (Венац XIV 68, 156). — *Боја и бојиши* (Ib. XIV 629, 772).

Жупић Д-р Станислав: *О немушћом језику* (Записи IV 73—80).

Записи за 1929 год.

— Срп. књ. гл. XXIII 409.

Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. Zagreb 1929, knj. XXVII, sv. 1, s. 184. (Izd. Jug. akad. nauka).

Зеремски И.: *Бројно крешање српског народа у Војводини од 1848—1880 г.* (Гласник истор. др. у Н. Саду II 230—236, 385—394).

Зечевић Сафет С.: *Ходочашће на Ајвашовицу* (Гайрет IV 245—248, 344—346).

Zovko Ivan: *Zagonetke* (Jug. zb. XXVII 151—157).

Ивић Д-р Алекса: *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања пошиско-поморшке границе*. (Књиге Матице српске бр. 50). Нови Сад 1929.

— Срп. књ. гл. XXVIII 560—561; Књ. с. 401.

Јагић Анте: *Хрватске насеобине у Банату* (Летопис м. с. књ. 319, с. 33—39).

Jedvaj Josip: *Gatanje i čaranje* (Jug. zb. XXVII 158—165).

Јелић Д-р Илија М.: *Васојевички закон од дванаес точака* (Посебна изд. Акад. наука LXXIII). Београд 1929, с. 76.

— Срп. књ. гл. XXVIII 2: 6, 534, XXX 634; Записи V 378; Бранич бр. 7—12 за 1929г.

Jovanović Sergije: *Hrvatsko stanovništvo i njegova naselja i privreda u Gradišću „Burgelandu“* (Гласник г. др. XV 103—108).

Јоксимовић Божа: *Албум 109 српских народних пѣсама* (Изд. Фрајта, бр. 22). Београд 1929.

— Sv. Сесија за 1929, с. 228.

Казимировић Д-р Радован: *Карактеристика наших народ их шара* (Живот и рад IV 576—579).

Калуђеровић И.: *Задругарство у Црној Гори 1882—1914 г.* (Записи IV 377—378).

Карановић М.: *Самоучка писменост*. Сарајево 1928, с. 12.

— Прилози IX 269.

Неколике велике породичне задруге у Босни и Херцеговини (Гласник зем. муз. XLI 63—80). — *Из науке о нашем народу* Ib. 123—126).

Karlovšek Jože: *Slovenska hiša*. Ljubljana 1927—1928.

— Časopis za zg. in narodopisje XXIV 119.

Карски Стефан: *Пољска*. — њена прошлост и садашњост. Београд 1928, с. 136.

— Записи IV 308.

Каћански Г.: *Бројно кретање православног становништва у Србо-брану од 1836—1928*. (Гласник истор. др. у Н. Саду II 441—442).

Кириловић Димитрије: *Српске основне школе у Војводини у 18. веку* (1740—1780). Ср. Карловци 1929 (Изд. Истор. друштва у Н. саду).

— Срп. књ. гл. XXVII 76; Гласник истор. др. у Н. Саду II 227; Slav. Rundschau I 387; Летопис м. с. књ. 320, с. 305; Живот и рад IV 385; Мисао XXIX 495.

Klaič Vjekoslav: *Crte iz hrvatske prošlosti*. Zagreb 1928 (Izd. Matice hrvatske за 1928—1929 год.).

— Klarić Ivan: *Porod, ženidba i smrt* u Kralju u Bosni (Jug. zb. XXVII 166—175).

Ковачевић Б.: *Помен Краљевића Марка код банатских Румуна* (Гласник истор. друштва у Н. Саду II 250).

Кокић Милован: *Анџич о насеље код села Прилејца* (Гласник скоп. н. др. V, 2, с. 295—298).

Kontler in Kompoljski: *Narodne pravljice iz Prekmurja*. Maribor 1928, s. 123 (Založil „Učiteljski dom“).

— Časopis za zg. in narodopisje XXIV 211.

Kos Milko: *Postanek in razvoj Kranjske* (Glasnik muz. др. за Slovenijo X 21—39).

Костић М.: *Војводина у Народној енциклопедији Св. Станојевића* (Гласник истор. др. у Н. Саду II 288—289). — *Један извештај о српским насељима у Русији уочи њихове стогодишњице 1752—1852*, (Гласник истор. др. у Н. Саду II 108—110).

— Krmpotic Ivan: *Zmija mladoženja* (Jug. zb. XXVII 179—180).

Кројевска Д-р Теодора: *Ушницај обичаја на здравствене прилике муслимана у Босни и Херцеговини* (Гајрет IX 75—76).

← Kuba Ludvik: *Pučka pjesma, glazba i ples i važnost njihova za život narodni* (Sv. Cecilija 1929, s. 171—173).

Лазаревић Делимир: *Српски дијалекти у контакту с грчким дијалектима* (Гласник скоп. н. др. V, 2, с. 215—220).

Лапчевић Драгиша: *Етнографске белешке* (Живот и рад IV 502—504, 653—657).

Linarđić Andrija: *Sv. Gavdent* (Jug. zb. XXVII 182—183).

Lud, polskiego towarzystwa etnologicznego. Redaktor Adam Fischer. Lwow 1929, tom VII (Skracénica za našu bibliografiju: *Lud*).

Lud Slowia'ski. Pismo poswiecone dialektologii i etnografji Slowian. Widawa Kazimierza Nitscha Moszy'skiego. Tom I z. 1. Krakow 1929, 168+144 (Skracénica za našu bibliografiju: *Lud. sl.*).

Ljubša Matija: *Postanek srednjeveškega Celja* (Casopis za zg. in narodopisje XXIV 1—16).

Maleš Branimiro e Konstantinović Bogogliub: *Contribuco all' Antropometria dei contadini Serbi* (Rivista di Antropologia, Vol. XXVIII. Roma 1928—1929).

— *Nar. starina* VIII 119.

Манојловић Коста П.: *Музичко дело нашега села* (Из збирке „Наше село“). Београд 1929.

— *Летопис м. с. књ. 321*, с. 452; *Живот и рад* IV 632.

Манојловић Цветко: *О Стевану Мокрањцу* (Књ. с. V 234—236).

Марјановић Батрић: *Васојевићски главари*. Подгорица 1929.

— *Живот и рад* IV 711; *Мисао* XXIX 379.

Markovac Marijan: *Ograde* (Etnološka biblioteka br. 4). Zagreb 1929, s. 15.

Marčić Lucijan: *Doseljavanje i iseljavanje na zadarskim i šibenskim ostrvima* (Glasnik geograf. dr. XV 61—64).

Matl Josif: *Die Entwicklungsbedingungen der epischen Volksdichtung bei den Slaven* (Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, N. F. B- V. (1929) 57—76).

Меденица Радосав: *Мошви из легенде о неверној жени у нашим народним песмама* (Записи V 14—26).

Medić Mojo: *Morski karas i grebulja* (Jug. zb. XXVII 54—69). — *Ubijanje starca* (Ib. 76—80), *Madonanje* (Ib. s. 80—82).

Meyer Karl H.: *Untersuchungen zur čakavština der Insel Krk*. Leipzig 1928, s. 135.

— *Slav. Rundschau* I 771.

Методије архимандрит: *Шта је клетва или заклетва* (Црква и живот VIII 309—313).

Mir E.: *Naša rasna snaga* (Gajret X 377).

Мијушковић Јов. Б.: *Колонизација у Јужној Србији* (Записи V 118—122).

Muderizović Riza: *Popis sarajevskih zanatlija iz god. 1848*. (Glasnik zem. muzeja XLI 5—32).

Михалцић Стеван: *Будим и Печуј као културна средишта наших католика „Шокаца“ и „Бошњака“ у Барањи* (Браство XXIII 1—9).

Морган Д-р Влад.: *Монографија Подунавске обласи*. Панчево 1929.

Московљевић Д-р Милош: *Данашња граница између екавског и јекавског изговора у Србији* (Прилози IX 109—122).

Мусић Зефир: *Муслимани у Црној Гори* (Гajret IX 346—347).

Народне песме (Венац XIV 160—161, 378).

Народне приче (Венац XIV 72—73, 377—378, 468—471, 630, 631, 775).

Narodna starina sv. 19 i 20. Urednik d-r J. Matasovic, Zagreb 1929.
Наша народна џоезија (Књ. с. IV, св. 7—9).

— Записи IV. 183.

Недељковић Д-р Душан: *О џсихичком шију Јужносрбијанаца* (Посебно издање Географ. друштва у Београду, св. 6). Београд 1929.

— Срп. књ. гл. XXVII 467; Записи V. 126; Мисао XXX 434.

Ненадовић Љ.: *О Црногорцима*. Писма са Цетиња 1878. године. Београд 1929, с. 229. (Изд. Срп. књижевне задруге књ. 212).

Nikolajev-Kus Mirko: *Ekonomija, etnografija i jugoslovenstvo* (Књ. s. V 18—24. — *Hrvatski seljački barok* (Etnološka biblioteka br. 7; Etnolog III 55—72). — *Ekspresionizam u seljačkoj umjetnosti* (Etnološka biblioteka br. 6, s. 11. — *Naši muzeji* (Narodna starina knj. VIII 200—201).

Нинковић Леонтије: *Чудеса Св. Стевана краља Дечанског*. Ср. Карловци 1929.

Павићевић Миђун М.: *Црногорци у џричама и анегдотама* књ. I—VII.

— Срп. књ. гл. XXVI 233, XXVIII 557; Записи V 311; Etnolog III 217, 222; Slav. Rundschau I 484; Летопис м. с. књ. 320, с. 273; Живот и рад IV 152, 790; Мисао XXIX 377; Учитель IX 210.

Павловић Јеремија М.: *Малешево и Малешевци*. Београд 1929. с. 109.

— Прилози IX 268; Slav. Rundschau I 767.

Равупић С.: *Hrvatski hodočasnici pred lurdskom špiljom*. Zagreb 1929 s. 60.

Пајковић Михајло Б.: *Сточарство на Беласици* (Гласник географ. друштва XV 12—19).

Pátek Ferdinand: *Bibliograficky prehled vlastivednych zborniku za rok 1928—1929* (Narodopisny věstník československý XXII 243—252).

Петрис Хијаџинт: *Врбник на острву Крку* (Нова Европа XX 119—121).

Петровић Петар Ж.: *Народна предања о местима* (Записи IV 43—44, 118—119).

Петровић Радмила: *Законик Петра I владике црногорског* (Записи IV 154—169, 230—238, 293—300, 351—358).

— Срп. књ. гл. XXVIII 237; Slav. Rundschau I 581.

Доба џосџанка грбаљског законика (Записи V 247—249) — *Законик џроте Матије Ненадовића* (Гласник истор. др. у Н. Саду II 380—384).

Пилар Д-р Иво: *Босанско богомилство и Гргур Нински* (Нова Европа XX 3—9). — *Богомилство као религионо-џовјесни џе као социални и џолиџички џроблеми*. Загреб 1928, с. 74.

Plasaj M.: *Naša Slovenija, Bosna i Vojvodina*, Zagreb 1929, s. 48.

Поповић Д-р Душан: *Одмешање у хајдуке* (Срп. књ. гласник XXVIII 446). — *О Турцима у нашој џрошлости* (Срп. књ. гл. XXVI 451—458, 534—539). — *Прилози џроучавању економског сџања нашега народа у Војводини и Србији џоком 16. и 17. века* (Гласник истор. др. у Н. Саду II 24—36). — *Белешке из 16. века о сџановништвју нашег народа у земуницама у Срему* (Гласник истор. др. у Н. Саду II 90—93). — *О хајдуцима* (Живот и рад IV 259—261). — *Два надгробна сџоменика сџаре Белегишке цркве* (Гласник истор. др. у Н. Саду II 99).

Поповић Новак и Д-р Душан Мишић: *Наша домаћа џривреда*. Београд 1929, с. 573.

— Летопис м. с. књ. 323, с. 140.

Prelovac Zorko: *6 narodnih pesmi*. Ljubljana 1929.

Прокић Драгомир: *Муслимани у Босни и Херцеговини* (Гајрет IX 118—120).

Пурић Божидар: *Наша исељеници*. Београд 1929, с. 117.

— Срп. књ. гл. XXVIII 402; Записи V 315; Живот и рад IV 788; Мисао XXX 435. *Rad jug. akademije* књ. 236 i 237. Zagreb 1929.

Radić D-r A.: *Osnova za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu*. Zagreb 1929. s. 112.

Радовановић Д-р Вој. С.: *Радови етнолошког семинара скопског факултета на проучавању народа Јужне Србије* (Гласник скоп. н. др. V, 2, с. 309—310). — *Свети Милош Обилић* (Живот и рад IV).

Радовић Благога: *Привредне прилике у Црној Гори*. Подгорица 1929. — Записи V 381.

Радојчић Ђорђе Сп.: *Име „Србија“ у нашим домаћим изворима средњег века* (Прилози IX 199).

Раичевић Светозар: *Народна предања о местима* (Записи IV 45, 117—118). — *Ејничка предања у Конавлима* (Записи IV 359—361).

— Записи V 355, XI 179.

Ракочевић Марко Ж.: *Црногорски циклус народних ђјесама* (Записи IV 283—285).

Rivosecchi V.: *Senj* (Nova Evropa XX 122—123).

Ригони Антун: *Из ђјовести Цриквенице* (Нова Европа XX 106—109).

Rubić Ivo: *Ispaša na Biokovi* (Hrvatski geografski glasnik za 1929 g. s. 47—76).

— Гласник географ. др. XV 125—126.

Сакулац Миласав: *Алберто Фортис и „Хасанагиница“* (Летопис м. с. књ. 319, с. 362).

Salihspasić Mehmed: *Pogled na današnje selo* (Gajret X 106—107).

Селицев А. М.: *Пологъ и его болгарское население*. София 1929, с. 439.

— Известия на нар. етнограф. музей VIII—IX 271.

Селмановић Тамил О.: *Муслимани у Санџаку* (Гајрет IX 254).

Semiz Dušan: *Ko su, i odakle su, Srbohrvati* (Nova Evropa XX 225—230).

Симоновић Риста М.: *Марково Кале*, нар. предање (Записи IV 45).

Скарић Владислав: *Давни прагови мошва у предању о смрти краља Вукашина* (Гласник зем. музеја XLI 1—4). — *Посџанак Сарајева и његов ѿришоријални развџтак у 15. и 16. веку* (Гласник зем. муз. XLI 41—56).

Скок Д-р Петар: *Из словеначке ѿпономастике* (Etnolog III 179—195). — *Из балканске комџарашџвне лиџератуџре*. — *Румунске џаралеле „Зидане Скадра“* (Гласник скоп. н. др. V, 2, с. 221—242).

Скомерџа Иван: *Рибарске џрилике на горњем Јадрану* (Нова Европа XX 85—89).

Slavische Rundschau I. Berlin 1929.

— Записи IV 315, V 191, 375; Књ. с. V 243; Живет и рад IV 307; Мисао XXX 191, 249.

Слијепчевић Д-р Петар: *Поклонџива џо задужбинама*. Нови Сад 1929 (Прештампано из Летописа м. с. књ. 319).

— Записи IV 252.

Смиљанић-Брадина Томо: *О рушевинама старих црква и манаџтира у џуџама Река* (Црква и живот VIII 221—224).

Станковић Синиша: *Рибљи џродукџивџиџиџ јужно-балканских је-џера* (Гласник географ. др. XV 20—35). — *Охридско јеџеро и његов живџиџ*. Београд 1929).

Станојевић Маринко: *Зборник џрилога за џознавање Тимочке Кра-џине I*. Београд 1929, с. 151.

— Записи VI 62; Летопис м. с. књ. 322, с. 472; Slav. Rundschau II 123.

Станојевић Д-р Ст.: *Бешеново — Печеношко село* (Гласник истор. др. у Н. Саду II 88—89).

- Stele Fr.: *Politični onkraj Kamnik*. Topografski opis. Ljubljana 1922—1929, s. 501.
- Časopis za zg. in narodopisje XXV 113.
- Celjski strop*. Celje 1929 s. 39.
- Časopis za zg. in narodopisje XXV 115.
- Stipić Lazar: *Istina o Madjarima*. Subotica 1929. (Izd. Biblioteka „Severna zvezda“ No. 1.).
- Стојановић Љуб.: *Старе српске повеље и писма књ. I*. Зборник Срп. краљ. академије књ. XIX, Београд 1929).
- Записи IV 382; Slav. Rundschau II 448.
- Стојадиновић Милослав: *Наше село*. Београд 1929, с. 604 (Уредништво „Савремене општине“).
- Летопис м. с. књ. 321, с. 459.
- Стојићевић Душан: *Прави пауци у Србији* (Повремена издања Музеја српске земље у Београду књ. 19). Београд 1929, с. 65.
- Stojković D-г Marijan: „*Oposun*“, „*naoposun*“ i *trokatno „naoposuno“ okretanje* (Jug. zb. XXVII 25—42). — *Sito i rešetio u narodnom vjerovanju* (Ib. s. 43—53). — *Nastačilo, stačilo, svatovski član* (Ib. s. 82—84). — *Pobjubiti babu* (Ib. s. 84—85). — *Dodatak članku „Oposun“* (Ib. s. 91).
- Strašek Milan: *Junačke narodne pjesme hrvatske i srpske*. Zagreb 1929, s. 245.
- Slav. Rundschau I 770.
- Stipančić J: *Dalmacija i Herceg-Bosna*. Šibenik 1928, s. 32.
- Strohal Rudolf: *Vepriac u XVI vijeku* (Jug. zb. XXVII 137—150). — *Vrag u crkvi* (Ib. s. 180—182).
- Strzygowzki J.: *Die Altslavische Kunst*. Augsburg 1929, s. 293.
- Narodop. vesnik českoslovansky XXIII 151.
- Sulejmanpašić Džavad: *Karl Kraus o Srbiji i Srbima* (Gajret IX 169—170, 180—182) — *Prodiranje sveta u život muslimanke* (Ib. X 285—286).
- Szabo Gjuro: *Iz starih dana Zagreba* (Nar. starina knj. VIII 111—113).
- Татић арх. Жарко М.: *Трагом велике прошлости „Свештогорска писма и монографске студије“*. Београд.
- Срп. књ. гл. XXVIII 127—132.
- Tkalčić Vladimir: *Seljačko čilimarstvo u Jugoslaviji* (Etnološka biblioteka br. 5. s. 16+X).
- Told in Serbia*. London 1929.
- Срп. књ. гласник XXX 238.
- Tomašić D-г Tinko: *Zakoni porasta stanovništva, prilog bio-socialnoj teoriji o razvitku naroda*. Beograd 1929, s. 71.
- Nova Evropa XX 318; Срп. књ. гл. XXVII 157, 307—309.
- Требешјанин Радош: *Свешти Пејтар Коришки и његов значај у приренском крају* (Црква и живот VIII 280—298).
- Ђоровић В.: *Топањска оштина код Херцеговог у првој половини XVIII века* (Гласник географ. др. XV 1—11).
- Ђурић В.: *Privreda i radnici u Dalmaciji*. Split 1929, s. 308.
- Урошевић Атанасије: *Једна традиција о пореклу Арбанаса* (Гласник скоп. н. др. V, 2, с. 319—320).
- Филиповић Д-р Миленко С.: *Привреда, саобраћај и насеља у Височкој Нахији* (Посебна изд. Географ. др. у Београду св. 7). Београд 1929, с. 68. — *Шарлаганџије у Велесу* (Гласник скоп. н. др. V, 2, с. 283—294). — *Дивљански ковчези* (Гласник зем. музеја XLI 109—114).
- Francev F.: *Najstarija hrvatska ručka pesma iz Dalmacije* (Zbornik u čast V. Popovića, Beograd 1929).
- X. С.: „*Нека се ђаволи проиграју*“ (Венац XIV 70).

Хашимбеговић Саит: *Ајел на муслимане Новојазарског Санџака* (Гајрет X 24).

Хофман Л.: *Појис српског православног свештеништва у Банату из 1754 год.* (Гласник истор. др. у Н. Саду II 411—412).

Hudal A.: *Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche.* Graz 1929.

Hrvatske pučke pripjevke iz raznih krajeva (Sv. Cecilija za 1929. g.)

Цвијић Ј., Јовановић Ј. М., Милојевић Б. Ж., Милојевић С. М.: *Владимир Караџић*, његов географски и национални рад (Посебна издања Географ. др. у Београду св. 5). Београд 1929, с. 42.

Цвјетковић Д-р Божо: *Развој Бакра* (Нова Европа XX 100—105).

Церић Виктор: *Економски проблеми горњег Јадрана* (Нова Европа XX 80—85).

Церовић Стојан: *Црногорци о себи и живоју*. Никшић 1929, с. 119.

— Записи IV 247; Живот и рад IV 70; Slav. Rundschau I 79.

Četinić-Tale Franko: *Blato* (Jug. zb. XXVII 183—184).

Чајкановић Д-р Веселин: *Српске народне приповештке*. Београд 1929.

— Срп. књ. гл. XXVII 640; Записи V 189; Летопис м. с. књ. 321, с. 153. Slav. Rundschau II 680.

Магично седење (Зборник у част Б. Поповића. Београд 1929).

Čremošnik D-р Gregor: *Vrednost dubrovačkog izvoza u Srbiji i Bosni* (Гласник зем. муз. XLI 57—62).

Шаулић Новица: *Српске народне шужбалице*. Београд 1929.

— Записи V 367; Књ. с. V 402; Срп. књ. гл. XXX 226.

Српске народне пјесме. Београд 1929, с. XVIII + 917.

— Срп. књ. гл. XXX 226; Живот и рад IV 389; Мисао XXX 332, XXXI 187; Slav. Rundschau I 847.

Švob Držislav i Franko Petrić: *Zadruga Domladovac* (Jug. zb. XXVII 92—110).

Šimčik Ante: *Je li jeredža samo ženska haljina* (Jug. zb. XXVII 85—91).

Šišić Ferdo: *Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću povodom šesdesetogodišnjice života 1869—1929*, posvećuju prijatelji štovatelji i učenici. Uredio Grga Novak. Zagreb 1929.

— Letopis m. s. knj. 326, s. 156.

Шкеровић Д-р Никола: *Црногорка*, њен положај у породици и њени послови (Записи IV 257—264).

Slebinger J.: *Slovenska bibliografija za leto 1929*. Ljubljana 1929, s. 88.

Schneider D-р Artur: *Perivoji, vrtovi i šetališta u starom Zagrebu* (Narodna starina knj. VIII 149—181).

Шневајс Д-р Едмунд: *Самртни обичаји код Срба и Хрвата* (Гласник скоп. н. др. V, 2, с. 263—282).

Špoljar Zlatko: *О сабирању народних пријевака* (Глазбени вјесник, — Zagreb, за 1929, с. 3).

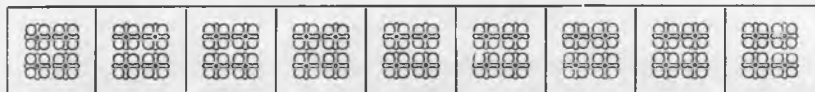
— Sv. Cecilija za 1929, s. 39.

Шпора Борис Н.: *Нови прилози раду С. Милосављевића: „Бачијање на Шар-Планини“* (Гласник скоп. н. др. V, 2, с. 318).

Štuk Niko: *Pitalice i odgovori* (Jug. zb. XXVII 178—179).

X + Y: *Ima li ljudi bez vjere?* (Život X 288—291).

П. Ж. Петровић.

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА НАШИХ ЕТНОЛОГА

Библиографије имају велику вредност. Оне су биланс књижевнога и научнога рада. Сем тога без њих су радници увек у опасности да што не превиде од онога што је већ урађено. За раднике на нашој етнолошкој науци ово вреди у врло великој мери. У нас све до скоро није било стручних етнолошких часописа у којима би се пратила етнолошка литература. Библиографски преглед етнолошких радова почео је да се бележи тек од скоро. Због тога је уредништво *Гласника Етнографског музеја* одлучило, да учини прилог упознавању наше етнографске литературе тиме, што ће у идућим књигама доносити што је могуће исцрпнију и детаљнију библиографију радова наших живих етнолога. У њу ће ући њихове књиге, чланци, расправе, научни прилози и важније белешке. Идеално би било унети у њу и све оцене и приказе које су наши етнологи написали, али нешто због њихове множине, а нешто због њихове растурености по многим листовима и часописима, њих је „тешко покупити. Осим тога ни *Гласников* простор није тако велики да би се у њега могла уносити библиографија у таквој потпуности.

Ову библиографију радова наших етнолога почињемо са библиографијом радова Г. Д-ра Тихомира Р. Ђорђевића, професора Етнологије на Универзитету у Београду, који већ преко четрдесет година ради на својој струци. После њега доћи ће редом библиографије радова осталих наших етнолога.

Г. Д-р ТИХОМИР Р. ЂОРЂЕВИЋ¹ 1. РАСПРАВЕ, ЧЛАНЦИ, ПРИЛОЗИ

*Манастир Милешево у Херцеговини (Весник Српске Цркве 1890, бр. 2).
Granirians (Преодница 1891, бр. 3).*

¹ Г. Д-р Тихомир Р. Ђорђевић, професор Етнологије на Универзитету у Београду, рођен је 19 фебруара 1868 године у Књажевцу, у Источној Србији. Свршио је основну школу и нижу гимназију у Алексинцу, вишу гимназију у Нишу, историјско-филолошки факултет Велике школе у Београду (1891). — Положио је професорски испит (1892). Био је уписан један семестар на универзитету у Бечу (1902) и положио докторат у Минхену (1902). — Служио је као предавач и професор ниже гимназије и затим Учитељске школе у Алексинцу (до 1905), као професор Прве београдске гимназије (до 1906), као доцент Универзитета у Београду (до 1919), као ванредни професор (до 1921) и, најзад, као редован професор. — Редован је члан Скопског научног друштва, дописни члан: Српске краљевске академије у Београду, Словенског института у Прагу, Српског лекарског друштва у Београду, Друштва за проучавање Цигана у Лондону, и још неких научних друштва на страни.

Српски језик, обичаји и народна поезија и нека ујоређења с бугарским (Етнографска карти Српских Земаља. Београд 1891, страна 32 и даље).

- Из дешњства (Јавор 1893, бр. 11 и 12).
 Уз Моравицу (Наставник 1894, св. 1 и 2).
 Остатак једног римског насеља (Наставник 1894, св. 5—6).
 Уз Турију (Сћаринар 1894, књ. 3—4).
 Градиште на Главшинској Чуки (Сћаринар, књ. 1—4).
 Још која о копању блага (Дело за мај 1895).
 Блажево (Дело за август 1895).
 Једна белешка (Дело за јуни 1896).
 Сићне белешке (Бранково коло 1896, бр. 28).
 На Боденику (Босанска вила 1896, бр. 13).
 Поред Тојлице (Брасиво, књ. VII, 1896, и посебно).
 Нешто о школовању народном у Пиројском округу за време Турака (Учишељ за септембар 1896).
 Белешка о Власојинцу (Дело за април 1897, и посебно).
 Из бележака по Пиројском округу (Извештај Учишељске школе у Алексинцу за 1896/97 годину).
 У Трну, путописна белешка (Дело за август 1897).
 Печалба (Бранково коло 1897, бр. 36).
 Из народне педагогије (Учишељ за септембар 1897).
 Оброк Бранково коло 1897, бр. 51, 52).
 Манастир Светог Ђорђа (Искра 1898, бр. 7).
 Једна наша потреба (Дело за мај 1898).
 Свети Стеван (Извештај Учишељске школе у Алексинцу за 1897/98).
 Сићне белешке из Жичког и Спуденичког среза (Бранково коло 1898, бр. 38).
 Пројаси света (Звезда 1899, бр. 92).
 Црнице и анегдоте из животи знаменитих људи у српског народа (Нова искра 1899, бр. 20—21 и 1900, бр. 1—6).
 Белешке о школским обичајима у Пиројском округу за време Турака (Просветни гласник 1900).
 Вид Вулешић Вукасовић (Трговински гласник 1900, бр. 267).
 Aus Südserbien (Jahresheften des Österreichischen Archäologischen Institutes, Bd. IV, 1900, и посебно).
 Грађа за зборник ловачких обичаја у Срба (Ловац 1901).
 Самрпни обичаји у Турака (Годишњица Николе Чујића, књ. XXI, 1901, и посебно).
 У Будишину (Нова искра 1902, бр. 1—2, и посебно).
 Сугестија у народу (Српски књижевни гласник 1902).
 Обичаји у Цигана Краљевине Србије (Годишњица Николе Чујића, књ. XXII, 1903).
 О Циганима ујоште и о њиховом досељењу на Балканско Полуострво и у Србију (Српски књижевни гласник за 16 март 1904).
 Физичке и душевне особине Цигана Краљевине Србије (Српски књижевни гласник за 1 септембар 1904).
 Из шурске фолклоре (Годишњица Николе Чујића, књ. XXV, 1905).
 Фолклорне белешке (Српски књижевни гласник 1905).
 Валакоње (Дело за август 1905).
 Кроз наше Румуне (Српски књижевни гласник 1906, и посебно).
 О Етнологији (Српски књижевни гласник за 1 октобар 1906, и посебно).

Језик Цигана Краљевине Србије (Српски књижевни гласник за 16 септембар 1907).

— *Бигамија и полигамија код Срба* (Српски књижевни гласник за 1 новембар 1907).

Die Zigeuner in Vlasenicaer Bezirke in Bosnien (*Journal of the Gypsy Lore Society* 1907, и посебно).

Erotische und skatologische Sprichwörter und Redensarten der Serben, gesammelt von Vuk S. Karadžić (*Anthropophyteia* IV, 1907, и посебно).

Вера, начин животоа и занимање у Цигана Краљевине Србије (Годишњица Николе Чујића, књ. XXXVII, 1908, и посебно).

Von den Zigeunern in Serbien (*Journal of the Gypsy Society* 1908, и посебно).

Медицина у Србији првих година владе Кнеза Милоша (Српски архив за целокупно лекарство за мај и јуни 1908, и посебно).

Schwügerväterliche Zeitehe und Hausgemeinschaft bei den Serben (*Anthropophyteia*, V, 1908, и посебно).

Erotische und skatologische Sprichwörter bei Muskatirović (*Anthropophyteia* V, 1908, и посебно).

Бели Цигани у Србији (Српски књижевни гласник за 1 фебруар 1909).

Неколико старих српских зајиса и најииса (Старинар 1908, и посебно).

Незнано гробље у Жагубици (Старинар 1908).

Један разлог за деобу задруге у Срба (Архив за правне и друштвене науке, књ. VII, св. 5—6, 1909).

Грађа за српске народне обичаје за време прве владе Кнеза Милоша (Српски етнографски зборник, књ. XIV, 1909, и посебно).

Das Geschlechtsleben der Rumänen in Serbien (*Anthropophyteia*, VI, 1909, и посебно).

Рођење Душаново (Развишак од 1 јануара 1909).

Цигани и музи а у Србији (Босанска вила 1910, бр. 3—6, и посебно).

Белешке о Србима у околини Пеште (Венац за јануар и фебруар 1911).

Досићеј Обрадовић и Румуни (Српски књижевни гласник за 16 март 1911).

Досићеј Обрадовић и фолклорно градиво (Досићејева споменица, 1911).

Влашки Цигани у Србији (Српски књижевни гласник за 1 и 16 октобар 1911).

Народни јесник и народна традиција (Српско-хрватски алманах за 1911).

Неколико старих српских зајиса и најииса (Старинар за 1911, и посебно).

Економија и социјални тишкови у Срба (Годишњица Николе Чујића, књ. XXXI, 1912).

О српским женама (Српски књижевни гласник за 1 и 16 фебруар 1912, и посебно).

Економија и еволуција насеља (Гласник српског географског друштва, св. 1, год. I, 1912, и посебно).

Ко су то Србљаци (Гласник српског географског друштва, св. 1, год. I, 1912, и посебно).

Чиме се Цигани држе као народ (Српски књижевни гласник за 1 јануар 1914).

- Грађа за српске народне обичаје из времена прве владе Кнеза Милоша, II (Српски етнографски зборник, књ. XIX, 1913, и посебно).
- Збијање кућа и ушоравање села под Кнезом Милошем (Гласник српског географског друштва, св. 3—4, год. III, 1914).
- Сточарска пушовања (Гласник српског географског друштва, св. 3—4, год. III, 1914, и посебно).
- La question de la Dalmatie* (*Le Messenger d'Athènes*, 1915, № 57).
- La question de la Macédoine* (*Le Messenger d'Athènes*, 1915, № 210—215).
- The Jugoslavs as subject for scientific research* (*The Southern Slav Bulletin*, 1916, № 21).
- Le peuple serbe et unité de ses aspirations nationales* (*La Serbie*, 1916, № 23—24).
- Serbian Habits and Customs* (*Folk-Lore*, march 1917, и посебно).
- Српска владавина у Македонији (Забавник, 1917, бр. 7—8).
- Serbia and the Holy Land* (*The Journal of Theological Studies*, 1918, № 74—75, и посебно).
- Parthenogenesis* (*Folk-Lore*, march 1918, и посебно).
- Срби и Свеџа Земља (Забавник, 1918, бр. 13).
- The Killing of the old men in the Serbian popular tradition* (*Folk-Lore*, septembar 1918).
- Набијање на колац (Полиција од 1 јула 1920).
- Српске колоније у Будиму и околини (Брасиво, књ. XV, 1920, и посебно).
- Школске прилике у Србији за време прве владе Кнеза Милоша (Просветни гласник за новембар и децембар 1920).
- Putovanje Simona Klementa kroz severozapadne krajeve naše zemlje 1715 godine* (*Casopis za zgodovino in narodopisje*, 1921, и посебно).
- Из Србије Кнеза Милоша (Годишњица Николе Чуића, књ. XXXIV, 1921).
- Уметност у Србији за владе Кнеза Милоша (Просветни гласник за јануар и фебруар 1921).
- Једно писмо Вука С. Караџића црногорском владци Петру I Петровићу (Наславник за мај и јуни 1921).
- Насељавање Србије за време прве владе Кнеза Милоша (Гласник географског друштва, св. 5, 1921).
- Књижевне прилике у Србији за време прве владе Кнеза Милоша (Прилози, I, 1921).
- Кнежине у Србији за владе Кнеза Милоша (Српски књижевни гласник за 1 и 16 децембар 1921).
- Вароши у Србији за владе Кнеза Милоша (Гласник географског друштва, св. 6, 1921).
- Објашњење народних пословица (Прилози, I, 1921).
- Један обичај у Словеначкој у XVI веку (Прилози, I, 1921).
- Јевреји Балканског Полуострва (Нова Европа од 10 јула 1922).
- Развитак вароши у Србији за владе Кнеза Милоша (Српски књижевни гласник за 1 и 16 август 1922).
- Наши сеоски занати (Споменница С. М. Лозанића 1922, и посебно).
- Општинско писмо (Прилози II, 1922).
- Словенско писмо у једној шалијанској књизи XVI столеће (Прилози II, 1922).
- Село као друштвена заједница за владе Кнеза Милоша (Прилози II, 1922).
- Румуни у Србији за владе Кнеза Милоша (Годишњица Николе Чуића, XXXV, 1923).

Јевреји у Србији за владе Кнеза Милоша (Годишњица Николе Чујића, XXXV, 1923).

Професори и учитељи у Србији 1836 године (Учитељ за април 1923).

Целибаџ и брак у нашем народу (Српски књижевни гласник за 16 септембар и 1 октобар 1923).

Арнауџи у Србији за владе Кнеза Милоша (Архив за арбанашку старину, језик и етнологију 1, 1923).

— Полигамија Јужних Словена (Архив за правне и друштвене науке за јули и август 1924).

— Полиандрија у Јужних Словена (Архив за правне и друштвене науке за септембар 1924).

La polyandrie chez les Slaves du Sud (Revue des études slaves IV, 1924).

Проучавање Војводине (Летопис Маџице српске, књ. 303, 1924).

Љубодержство (Српски етнографски зборник, књ. XXXI, 1925).

Михаило крајовски митрополиџ (Брасиво, књ. XIX, 1925).

Српске свештине у Палестини (Црква и живоџ 1925 [Скопље] и посебно).

Шта значи камен о враџу? (Гласник скопског научног друштва, књ. I, 1925).

Двоструко сахрањивање (Гласник скопског научног друштва, књ. I, 1925).

Петар Петровић Његош и народне пословице (Српски књижевни гласник за 1 децембар 1925).

Крајовски кнез Никола Бојчић, оџац крајовског митрополиџа Михаила (Гласник скопског научног друштва, књ. I, 1925).

Љубомир Ненадовић у Италији (Прилози, књ. V, 1925).

Личнос и прилике из културног живоџа Војводине (Прилози, књ. V, 1925).

Цетињски музеј (Српски књижевни гласник за 1 август 1926).

Лажни младозења и млада у месту ђравих (Књижевни север, за 1 новембар 1926).

Упутво за прикуљање градива о ношњи у нашем народу (Гласник земаљског музеја 1926, и посебно).

Крајњи преглед колективног рада на етнографском проучавању нашег народа (Гласник етнографског музеја у Београду, књ. I, 1926, и посебно).

Kosa и Južnih Slovena (Narodna starina 1926, и посебно).

Становништво у Србији после велике сеобе 1690 године (Годишњица Николе Чујића, књ. XXXVI, 1927, и посебно).

Хајдук Станко (Годишњица Николе Чујића, књ. XXXVI, 1927, и посебно).

Пићања из народног ђредоња, веровања и обичаја (Венац за мај и јуни 1927).

Крађа цркава (Српски књижевни гласник за 1 август 1927).

Учитељи и проучавање народа (Јужни преглед [Скопље] за јули и август 1927).

Сеоске занашке организације (Гласник скопског научног друштва књ. II, 1927).

Наука у Србији за владе Кнеза Милоша (Српски књижевни гласник за 1 новембар 1927).

Нешто стариштинке Црне Горе из џочешка XIX века (Записи [Цетиње] за новембар 1927).

- Адолф Берман у Румунији (Прилози, књ. VII, 1927).
- Цигански арачлук у Србији (Српски књижевни гласник за 16 мај и 1 јуни 1927).
- Черкези у нашој земљи (Гласник скопског научног друштва, књ. III, 1927, и посебно).
- Лечење умоболних у манастирима (Гласник скопског научног друштва, књ. III, 1927).
- Шишање у жалосћи (Гласник скопског научног друштва, књ. III, 1927).
- Коњ и оружје као знаци положаја и старешинства (Књижевни север за 1 септембар 1928).
- Доба за женидбу и удабу у нашем народу (Српски књижевни гласник за 1 октобар 1928).
- Природа у перовању и предању нашега народа (Природа и наука, бр. 4, 1928).
- Ред при женидби и удоји у нашем народу (Зайиси [Цетиње] за новембар 1928).
- Народно предање о месџима у нашој земљи (Зайиси [Цетиње] за новембар 1928).
- Девојачка невиноси у нашем народу (Гласник етнографског музеја у Београду, III, 1928).
- Куповина и оџмица девојака у нашем народу (Српски књижевни гласник за 16 фебруар и 1 март 1929).
- Узимање у роду у нашем народу (Зборник у част Богдана Поповића, Београд, 1929).
- Свајшовска гробља (Slavia [Праг] гоџник VII, 1929).
- Положај жене у нашем народу (Српски књижевни гласник за 1 и 16 август 1929).
- Rumanian Gypsies in Serbia (Journal of the Gypsy Lore Society 1929).
- Калемљење богиња у старејо доба (Гласник скопског научног друштва, књ. V, 1929).
- Из брачних обичаја (Гласник етнографског музеја у Београду, IV, 1929).
- Zvona po našim crkvama za vreme Turaka (Šišićev zbornik, 1929, и посебно).
- Каим Баба (Годишњица Николе Чуџића, књ. XXIX, 1930, и посебно).
- Неколики свадбени обичаји у нашем народу (Српски књижевни гласник од 16 априла до 1 септембра 1930).
- Негри у нашој земљи (Гласник скопског научног друштва, књ. VII и VIII, 1930, и посебно).
- Проџоколи кришћених у Црној Гори за време Пеџра I (Зайиси [Цетиње] за октобар 1930).
- Месне и друге народне њоруге (Гласник скопског научног друштва, књ. VII и VIII, 1930).
- Шишање коња у жалосћи (Гласник скопског научног друштва, књ. VII и VIII, 1930).
- Ошрови (Musaо за октобар 1930).

2. КЊИГЕ

- Zur Einführung in die serbische Folklore. Wien, 1902.
- Die Zigeuner in Serbien. I, Budapest, 1903.
- Die Zigeuner in Serbien. II, Budapest, 1906.

- Етнологија* од Др. Х. Шурца [превод]. Београд 1907.
- Упутство за прикуиљање градива о занатима и еснафима у српским земљама*. Београд, 1913.
- X/Serbia and Kosovo. London, 1916.
- W/La Serbie et Kosovo. Bordeaux, 1916.
- Југословенско јединство*. Бизерта, 1918.
- Macedonia*. London, 1918.
- La verité sur les Roumains de Serbie*. Paris, 1919.
- The Truth concerning the Rumanes in Serbia*. Paris, 1919.
- La Macédonie*. Paris, 1919.
- Македонија*. Панчево, 1920.
- Медицинске прилике за време прве владе Кнеза Милоша*. Београд, 1921.
- Из Србије Кнеза Милоша*. Београд, 1922.
- *Наши народни обичаји*. Сарајево, 1922.
- Наш народни животи*. Београд, 1923 (*Српска књижев а задруга*, књ. 174).
- Из Србије Кнеза Милоша*. Београд, 1924.
- Архивска грађа за занате и еснафе у Србији за владе Кнеза Милоша*. Београд, 1925 (*Српски етнографски зборник*, књ. XXXIII).
- Архивска грађа за насеља у Србији за владе Кнеза Милоша*. Београд, 1926 (*Српски етнографски зборник*, књ. XXXVII).
- Македонија*. Београд, 1929 (друго издање).
- Наш народни животи*, I и II, Београд, 1930.
- Наш народни животи*, III и IV, Београд, 1931.

3. УРЕЂИВАЧКИ ПОСЛОВИ

- Караџић*, лист за српски народни живот, обичаје и предање (1899, 1900, 1901 и 1903).
- Српски етнографски зборник*, књ. IX, 1907 (*Српске народне игре*, књ. I).
- Српски етнографски зборник*, књ. XIV, 1909 (*Обичаји народа српскога*, књ. II).
- Српски етнографски зборник*, књ. XIX, 1914 (*Обичаји народа српскога*, књ. III).
- Наши нови градови на југу* од К. Н. Костића, Београд, 1923.
- Српски етнографски зборник*, књ. XXXII, 1925 (*Животи и обичаји народни*, књ. XIV), у друштву са Г. д-р В. Чајкановићем.
- Грађа за историју српске трговине и индустрије* од К. Н. Костића (*Сјоменик с. к. академије LXVI*. Београд 1926).
- О народном пјевању у Гацком* од Л. Грђића Бјелокосића (*Гласник етнографског музеја у Београду*, књ. I. 1926).
- Српски етнографски зборник*, књ. XL, 1927 (*Животи и обичаји народни*, књ. XVI).

Д-р Бор. Дробњаковић.

СИГН. Бр. СРЖ. 5
Инвентар СТРАНА
Број II - 209

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА ПЕТА

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

BULLETIN

DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

TOME V

PUBLIE SOUS LA DIRECTION DE
BORIVOJE M. DROENJAKOVIĆ

БЕОГРАД — BEOGRAD
Штампарија „ПРОГРЕС“ — Жоржа Клемансоа 25
1930

САДРЖАЈ — SOMMAIRE

ЧЛАНЦИ — ARTICLES	страна page	
<i>Д-р Јован Ердељановић</i> : Етнологија у нашим средњим школама (<i>D-r Jovan Erdeљanović</i> : Enseignement d' ethnologie dans nos écoles secondaires)	1	
<i>Франђо Баš</i> : К впрашанју štajerske преше (<i>Franjo Baš</i> : Zur Frage der Mostpressen in der jugoslavi chen Steiermark)	6	
<i>Милан Карановић</i> : О зубуну у Босни (<i>Milan Karanović</i> : Sur le zouboun de Bosnie)	17	
<i>Луцијан Марчић</i> : О ношњи на задарским и шибенским острвима (<i>Lucijan Marčić</i> : Sur le costume dans les îles de Zadar et de Šibenik)	28	
<i>Ђорђе Обреновић</i> : О ношњи у околини Билеће (<i>Ђорђе Obrenović</i> : Sur le costume de la région de Bileće)	36	
<i>Мишар Влаховић</i> : Женска ношња у Београдској Посавини (<i>Mitar Vlahović</i> : Costume féminin dans la Posavina de Beograd)	41	
<i>Вукосава Вујић</i> : О ваљевској народној ношњи (<i>Vukosava Vujić</i> : Sur le costume de la région de Valjevo)	83	
<i>Радоје Ускоковић</i> : Сеоске и црквене славе по селима око Ивањице (<i>Radoje Uskoković</i> : Fete de „slava“ de village et d' église dans la région d' Ivanjica)	93	
<i>Љубо Мићевић</i> : Крсно име или крсна слава у Попову (<i>Ljubo Mićević</i> : Fête de jour de baptême dans la région de Porovo)	98	
<i>Павле Поповић</i> : О „служби“ у кривопаланачком срезу (<i>Pavle Popović</i> : Sur la fête de „služba“ dans l' arrondissement de Kriva Palanka)	103	
<i>Д-р Милосав Лушовач</i> : Неколико сточарских обичаја у подножју Проклетија (<i>D-r Milsav Lutovac</i> : Einige Brauche der Viehzüchter am Fusse des Gebirges Prokletije)	107	
<i>Богдан Чиплић</i> : О женидби и улади у средњем Потисју (<i>Bogdan Čiplić</i> : Sur le mariage dans le Potisje youen)	113	
<i>Петар Костић</i> : Пословице загонетке и бројанице у Призрену (<i>Petar Kostić</i> : Proverbes, devinettes et „brojanice“ de Prizren)	126	
 МАЊИ ПРИЛОЗИ — COMMUNICATIONS		
<i>Д-р Миленко Филиповић</i> : Једна напомена о сахрањивању мртваца у средњој Далмацији (<i>D-r Milenko Filipović</i> : A propos de l' enterrement dans le Dalmatie youenne)	138	
<i>Јован Јуришић</i> : Старо благо (<i>Jovan Jurišić</i> : „Ancien trésor“)	139	
<i>Јован Јуришић</i> : Велика вечера (<i>Jovan Jurišić</i> : „Grand diner“)	140	
<i>Јован Јуришић</i> : Кад коме што нестане (<i>Jovan Jurišić</i> : Lorsqu' on perd quelque chose)	140	
<i>Радоје Ускоковић</i> : Не ваља се ноу окретати (<i>Radoje Uskoković</i> : Ne pas se retourner dans la nuit)	141	
<i>Радоје Ускоковић</i> : Богородица благословила жабу (<i>Radoje Uskoković</i> : St. Vierge a beni la grenouille)	141	
 <i>Шпиро Кулишић</i> : Оглед библиографије наших народних пословица (<i>Špiro Kulišić</i> : Essai de bibliographie de nos proverbes populaires)		142
<i>Петар Ж. Петровић</i> : Библиографија за 1929 годину (<i>Petar Ž. Petrović</i> : Bibliographie pour l' année 1929.)	152	
<i>Д-р Боровоје Дробњаковић</i> : Библиографија радова наших етнолога. — I Д-р Тихомир Р. Ђорђевић (<i>D-r Borivoje Drobňaković</i> : Bibliographie des travaux de nos ethnologues. — I Le D-r Tihomir R. Đorđević)	161	
<i>Д-р Боровоје Дробњаковић</i> : Етнографски музеј у Београду у 1930 години (<i>D-r Borivoje Drobňaković</i> : Musée ethnographique de Beograd en 1930)	168	
<i>Errata</i>	172	

ЕТНОЛОГИЈА У НАШИМ СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

Од ове школске године уводи се у наше средње школе предавање етнологије, и то у VII разреду са једним часом недељно — засад истина још под општим именом земљописа као наставног предмета, али ипак као засебан отсек, који се засебно и предаје.

Овај је догађај од особитог значаја како за нашу етнолошку науку тако и за њену улогу као национално-просветног чиниоца, и зато сматрамо за потребно, да га нарочито истакнемо и проpratимо неколиким разматрањима општијега карактера.

Како смо сазнали, наш Просветни савет је у току својих расправљања о наставном плану и програму из географије у средњим школама на неколико редовних састанака у априлу и у мају о. г. усвојио предлог г. д-ра Тихомира Ђорђевића, професора универзитета и претседника Просветног савета, да се уведе предавање етнологије онако како смо малочас означили, а тако исто је усвојио и наставни програм из етнологије који је г. Ђорђевић том приликом предложио. Одлуком г. Министра просвете С. Н. Бр. 28.311 од 12. септембра о. г. одобрен је и наставни план а одлуком С. Н. Бр. 28.873 од 15. септембра о. г. одобрен је и наставни програм из земљописа, и са тим је уведен у живот и предлог о предавању етнологије у средњим школама. Она се дакле већ ове школске године почела у целој нашој земљи школској омладини предавати.

Нема сумње, да ће се бар у већини наших средњих школа наћи стручно образованих наставника за предавање етнологије. На нашем Универзитету у Београду предаје се етнологија стално још од 1906 године и кроз његову школу је прошао знатан број ученика који су слушали етнологију по шест до осам семестара и од којих је више од једне стотине успешно положило и стручне испите из ове науке. А тако исто је велики број и оних који су етнологију слушали и завршили као помоћни предмет. Осим тога се већ неколико последњих година етнологија предаје и на универзитетима у Скопљу и у Загребу, тако да су и те високе школе дале досад приличан број младих наставника са потребном спремом за предавање новоуведене науке по средњим школама. А можемо с особитим задовољством истаћи, да број слушалаца

на универзитетским групама у којима је етнологија заступљена (поглавито на онима у којима је она уведена као предмет под а и под б, дакле као главни стручни или као један од главних стручних предмета) стално расте на свима универзитетима: на београдском Универзитету се је ове школске године попео на преко 170 редовних ученика.

Свакако има још једна тешкоћа да се савлада, а то је недостатак књиге која би могла послужити као подесан уџбеник из етнологије по средњим школама. Та се тешкоћа није могла предвидети и на време отклонити, јер се није очекивало, да ће г. Министар просвете одобрити увођење етнологије у средње школе још ове године. Али ће, надамо се, и та тешкоћа бити ускоро савладана, те ће наша средњешколска омладина добити подесну ручну књигу, која ће јој помоћи, да се са потребним разумевањем упозна и спријатељи с основним знањима ове нове и за природно интересовање младих људи необично привлачне науке.

Колико смо могли из стручне литературе сазнати и обавестити се од познатих нам стручњака на страни, етнологија није досад ни у једној европској држави уведена у средње школе као засебан наставни предмет. Али знамо поуздано, да се је у Немачкој још пре Светског рата увелико радило на томе и спремала се реформа наставних планова и програма у овом правцу, и да су се такође по другим државама западне и средње Европе чинили предлози и предузимали кораци, да се на подесан начин, макар и уз друге предмете, школској омладини саопштавају знања из етнологије, на првом месту из националне етнологије (тзв. фолклора, немачки *Volkskunde*) а у вези са њом и из опште етнологије¹. Да се је у овоме правцу и после Светског рата у поменути државама врло живо радило, сведоче успеси који су већ постигнути. Тако је нпр. у Пруској школском реформом од 1924 године обраћена особита пажња националној етнологији („*Volkskunde*“) и прописана су опширна упутства о томе, како ће се по средњим школама уз предавање других предмета — на првом месту немачког језика, затим веронауке, философије, историје, географије, музике, цртања и ручног рада — саопштавати ученицима и довољна знања из ове науке. Тим је предметима шта више због тога нарочито повећан и број недељних часова на рачун других предмета. Ова је реформа изазвала и појаву читаве нове школско-етнолошке литературе: одмах су се почеле издавати подесне читанке са национално-етнолошким штивом и разне школске књижице са грађом и разматрањима како о појединим етнолошким појавима код целог немачког народа тако и о етничким приликама (животу, обичајима, народним особинама, умотворинама итд.) код разних делова немачког народа². А да се код Немаца није стало само на овоме, него

¹ Тако је нпр. Dr. R. F. Kaindl у свом делу „*Die Volkskunde*“ (1903; в. особито стр. 139 и д.) опширно и врло разумно изложио, на који се начин могу по аустријским и немачким средњим школама уз предавања из других наука саопштавати ученицима знања из националне и у тесној вези са њима и из опште етнологије. — ² Fritz Boehm: *Volkskunde und Schulreform* (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. Berlin, 1925, 1. Heft, с. 1—5).

да се у том погледу стално иде напред, видимо по томе, што је (према обавештењима која смо добили од г.г. д-ра Герхарда Геземана, професора, и д-ра Едмунда Шневајса, доцента, оба на немачком универзитету у Прагу, и г-ђице д-ра Драхомире Странске, кустоса Народнописног музеја у Прагу) пре две-три године на учитељским академијама у Немачкој заведена национална етнологија („Volks- und Heimatskunde“) као обавезан предмет, а такође се мисли и у Чешкој (у којој се по средњим школама етнологија предаје уз географију) на организацију оваких учитељских академија (место досадашњих учитељских школа) са увођењем националне етнологије („lidověda“) као обавезног предмета.

И у Пољској је, према љубазном саопштењу г. Адама Фишера, професора етнологије на универзитету у Лавову, на сличан начин као у Пруској уведено по средњим школама предавање националне етнологије уз народну историју, географију, пољски језик, цртање, ручне радове и телесна вежбања. Уз то је на пољским универзитетима, који сви имају катедре етнологије, обавезно полагање етнологије на дипломским испитима из географије и славистике, а убрзо ће се увести и на таквим испитима из пољског језика и музикологије и установити нарочити магистарски испит (за наставнике средњих школа) из етнологије.

Оваки и слични примери сведоче, да се у свима културним државама науци о свом народу и о свима другим народима на Свету поклања све већа пажња, јер се већ увелико увидело, колике су користи од познавања и од примене резултата њених истраживања. Као што смо напред показали, изношење етнолошких знања ученицима и спремање ученика за практичну употребу тих знања у животу везано је у школама за велики број наука и вештина. А то нам већ само собом показује, да се је дошло до сазнања, колико је велико богатство и разноврсност тих знања и колико она могу да допринесу ширини схватања и општег образовања код омладине, даље: колико су баш та знања — и то више она него икоја друга — подесно средство да омладини тако рећи широм отворе душу свога народа, да је науче ценити и волети свој народ и да јој штавише буду од помоћи и у разним пословима и приликама у даљем животу.

Својим врло пространим обимом и великом разноврсношћу предмета, којим су обухваћене све гране народног живота, етнологија је од увек привлачила пажњу свих образованих људи без разлике струке и занимања: историка, филолога, правника, педагога, уметника, чак и лекара и богослова, итд. Не само да су им њена знања служила као добро дошла допуна њихову образовању или им била од знатне помоћи у самим њиховим студијама, него их је етнологија привлачила чак и на врло живу сарадњу како на прикупљању етнолошке грађе из народа или из старих докумената тако штавише и на расправљању научних и методских питања, која су имала допринети развоју и угледу ове нове науке.

У данашње време је ово многоструко интересовање за етнологију и њене проблеме још знатно појачано и сада је у свима културним земљама, па у новије време и код нас, све већи број људи који нису по струци етнологи а који посвећују врло знатан део свога времена и чак и своје научне делатности питањима из етнологије или из научних области у којима се њихова наука или њихово научно интересовање додирује с етнологијом.

Како се у етнологији износе зачеци и први ступњевци у развоју свих људских знања, дакле и свих наука, етнологија даје, према томе, врло корисна обавештења о старини, вредности и улози свих људских напретака који су обухваћени појединим наукама, дакле и довољну претставу о карактеру и о значају сваке науке у животу целокупног човечанства. Из истог се узрока код људи с оваким етнологским знањима не може никад јавити толико познато потцењивање ове или оне науке или целе групе наука. То што смо рекли за науке и научна знања, вреди и за све гране уметности, јер се у етнологији такође обраћа особита пажња првим почецима људског умења и уметничког стварања, истражују се узроци њихова постанка и развоја и указује се на улогу коју су имали или имају у човекову животу.

Етнологија је, даље, наука која народе не раздваја него спаја, наука која људе зближава показујући им да су сви једнога корена и да су код свију људи и народа на Свету исте склоности и исте особине, исте врлине и мане, само на разним ступњима развоја.

Посебице за нас Јужне Словене, који смо политички уједињени у овој држави али се етнички и културно још унеколико међу собом разликујемо, настава из науке о нашем народу прека је и национална и државна потреба. Упознавање омладине са нашом заједничком етничком прошлешћу, са свима особинама које нас везују у једну велику народну целину, са приликама које су нас у прошлости раздвајале и утицале на стварање разлика међу нама и т. сл. — све то пружа знања од неоцењене вредности за стварање јасних претстава код наших нових нараштаја о тесној етничкој заједници коју чине сви Јужни Словени, о њиховим међусобним односима и о њихову етничком положају међу суседима и међу другим сродним и несродним народима у Европи и у Свету.

Наш народ је био први на европском југоисточу који је основао катедру етнологије на свом универзитету у Београду (још 1906 године) и он је ево први који је увео етнологију као наставажни предмет у средњим школама. Надамо се, да ће се после овог првог, још скромног, корака наставити у овом правцу и даље и да ће се код нас доста брзо — брже него у многим другим земљама и народима — доћи до увиђаности, да наука о своме народу и о свима народима на Свету

због своје врло знатне улоге како у *ошћем* тако и у националном образовању и појединаца и целих народа заслужује нарочито и врло угледно место у свеколиком образовању наше омладине.

Д-р Јован Ердџановић.

Résumé. — Par la décision du Ministre de l' Instruction Publique du 12. et 15. septembre 1930, l' *ethnologie* est introduite, comme matière d' enseignement et comme une partie distincte de la géographie, dans les écoles secondaires, notamment dans la 7-e classe, avec un cours par semaine. En vertu de cette décision, l' enseignement de l' ethnologie a commencé à partir de cette année scolaire, dans toutes les écoles secondaires de la Yougoslavie. Dans le présent article l' auteur signale les réformes analogues, en partie encore plus larges, de l' enseignement secondaire dans les autres pays européens, notamment en Allemagne et en Pologne. Il souligne la grande importance de l' enseignement de l' ethnologie pour les écoles secondaires et pour l' éducation de la jeunesse scolaire, importance consistant aussi bien en une foule de connaissances nouvelles et indispensables sur les différents peuples du monde, qu' en connaissances sur son propre peuple, sur ses origines et son évolution ethnique, sur ses caractères, sa vie, ses coutumes et son art.

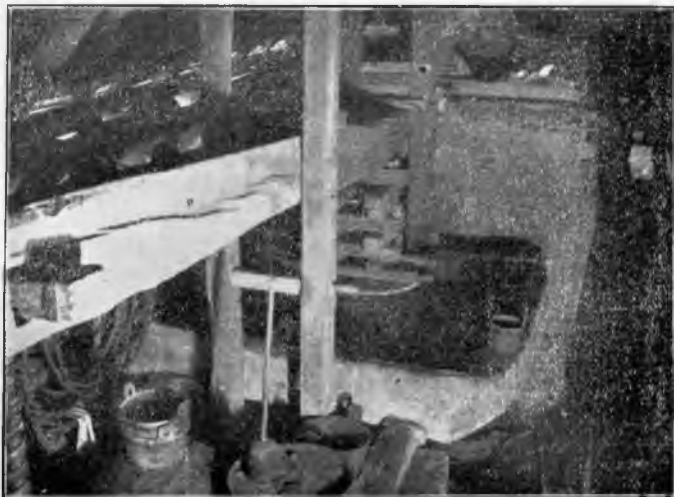

K VPRAŠANJU ŠTAJERSKE PREŠE

Promet, šola in tovarniška produkcija izjednačujejo ljudsko materijelno in duševno kulturo. Med one izdelke prvotne kulture na slovenskem ozemlju bivše Štajerske, ki se temu izjednačevanju do danes še več ali manj trdovratno upirajo, spada domača, lesena stiskalnica. Vsa vrsta industrijskih iznajdb in izdelkov ni mogla prodreti na štajerske kmetije in izpodriniti domače, lesene tesarske preše. Ves razvoj preše gre pri pridržanju tipov sporedno z razvojem vinogradništva in sadjarstva v pravcu povečanja, ki odgovarja povečani produkciji sadjarstva in vinogradništva.

Na slovenskem Štajerskem in v Prekmurju imenuje kmet stiskalnico *preša*. Je to eden izmed mnogih tehničnih in obrtnih izrazov, katere so Slovenci sprejeli od Nemcev. Z izrazitim slovenskim nazivom *krnica* zaznamujejo prešo samo prebivalci Kobanskega Kozjaka (Sleme), kjer nazivajo s tem imenom tudi celo poslopje v katerem se preša nahaja. Povsod drugod pomenja *krnica* le del preše, namreč ono dno v katerem se stiska sadje oziroma grozdje; tudi slovenski leksikografi poznajo besedo kolikor prihaja tukaj v poštev le v tem ožjem pomenu, tako Murko, Janežič in Danjko. Pleteršnik pa pozna knico kot Posavec še v ožjem pomenu: kot „plitvi dolb v prešnji kladi“.

Sistematično je našo štajersko prešo v slovenski literaturi prvi obdelal Jančar Franc (Umni vinorejec. Celovec 1867, 49-51). Za Jančarjem je očrtal na kratko dva tipa štajerske preše Vošnjak Jože (Umno kletarstvo. Celovec 1873, 45-46), ki omenja staro zelo praktično slovensko knico, v kateri se zdrozgalnica bolje stisne kot v vsaki drugi in ki zadošča posestnikom, ki nimajo preko enega orala vinograda. Poleg te preše prikazuje Vošnjak tudi tip, katerega je opisal sistematično že pred njim Jančar, kateri se nahaja pri večjih posestnikih in katerega nazivlja Vošnjak v nasprotju od slovenske „nemško“ prešo. Jančarjevi preši in Vošnjakovi „nemški“ preši enako z njenim obratovanjem je opisal iz zahodne Štajerske Geramb Viktor, ki omenja tudi njen rimski izvor (Ztsch. d. hist. Ver. f. Stmk. IX. Gradec 1911, 256 e. s.). Kot tehnični narodnogospodarski tip pa nahajamo našo štajersko prešo — razen Vošnjakove „slovenske“ preše v Babo A.-Mach. E. Handbuch des Weinbaues und der Kellerwirtschaft (zlasti III. Berlin 1910, 1267, e. s.), ki prav tako kot Geramb ugotavlja rimski izvor naših „nemških“ preš.

Sl. 1. „Nemška“ preša; Oblaček (Kvar).

Na Slovenskem Štajerskem odgovarja Vošnjakovim „slovenskim“ in „nemškim“ prešam dvoje bistvenih tipov preš: „slovenski“ (sl. 2) odgovarja manjša preša, ki prevladuje v vinogradniškem in sadjarskem ozemlju ob Savinji, Sotli in v Posavju. „Nemški“ (sl. 1) pa odgovarja velika v Prekmurju,

Sl. 2. „Slovenska“ preša; Kralovce (Dimič).

Slovenskih Goricah, na Kobanskem in Pohorju ter v Halozah udomačena preša. Temeljna razlika med Vošnjakovo „slovensko“ in „nemško“, ali geografsko rečeno, med posavsko in podravsko prešo je v osnovi, na kateri se stiska tekočina iz zdrobljenega ali zmlatega sadja in grozdja.

Pri podravski preši leži na tleh najprej dvoje debelih (60—80 cm) pragov dolgih 3—6 m, klada (Dravska dolina) ali podvala (Mursko polje) imenovanih, in na njih 4—6 takozvanih podnih tramih (sl. 1) leži krnica; to je v luči povprečno 3 m. velik kvadratni prostor - pod - na katerem se ob straneh dvigajo povprečno $\frac{1}{2}$ m visoke stranice ali plesti, pri Jančarju pesti. Vsa ta na vrhu odprta nizka prizma je zgrajena iz okoli 1 dm debelih, največ hrastovih desk, štukov na Pohorju, plohov v Prlekiji, ki so tako tesno spahnjeni, da skozi špranje ne premoči tekočina. V tej krnici se tropine, oziroma zdrozgalnica stiska. Na vsaki strani krnice se dvigata po dva stebra. V podolžni smeri razdvaja eno dvojico od druge krnica, v povprečni pa steber od stebra debelina slemena. Ta dva stebra sta na vrhu povprečno zvezana s horizontalno vezo, s sedlom in se zoveta kozolec (Posavje), preslice (Prlekija), trlica (Dravska dolina), ali štorleki (zahodne Slovenske Gorice). Horizontalna vrhna zveza se v Posavju imenuje veslica v Savinjski dolini pa pravi kmet trlici in veslici skupaj vislice. Nad vislicami pa veže podolžno oboje sedel med seboj konj. Zadnje preslice so v srednjem in gornjem delu izdolbene v povprečni smeri. V teh izdolbinah leže igle ali jegle (Mursko Polje, Savinjska dolina) tako, da segajo povprečno preko obeh sosednjih preslic. Igle so večji ili manjši, kot je pač potrebno, obtesani lesovi, na katerih sloni sleme v času, ko preša počiva. V funkciji stiskanja tropin pa so igle v vdolbinah zadnje preslice zgoraj nad zadnjim slemenom, da tako onemogočajo zadnjemu koncu gibanje navzgor in da tako prisilijo sleme k stojnosti. Sleme je masiven tram; v Dravski dolini imenovano tudi klada, meri v dolžini povprečno 7 m. v širino in višino po $\frac{1}{2}$ m. Maksimalna ugotovljena dolžina slemena znaša 11 m (Mrzljak), širina in dolžina pa po 90 cm.; to v zvezi z največjo ugotovljeno krnico s stranicami 5.20 m. in 5 m., ter z višino preslic 5.5 m. Iz tega in iz dejstva, da so odgovarjajoče dimenzije povprečnih, navadnih krnic okoli 3 m., kozolcev pa 4 m., sledi najmanj velikih prostorov, v katerih se krnice nahajajo. Na drugem, t. j. sprednjem koncu pa se sleme dviga in snižuje z vretenom potom okrogle ali četrerooglate povprečno v sleme vdlane jedrce (Posavje) ali žmeka (Podravje). Vreteno kot jedrca sta redno iz zelo trdega na pr. hruševega in podobnega lesa. Za dviganje in snižavanje slemena usposablja vreteno težak kamen, skozi katerega je vdeleno vreteno, ki se vrti okoli čvrstega podnožišča. Poglavitno opravilo, kateremu vsa preša služi, istiskivanje mošta iz zdrozgalice, se vrši na podu.

Zmasteno sadje ali grozdje, navadno imenovano zdrozga ali zdrozgalica, se postavi na pod tako, da znaša prestava slemena nad njim 1:8. Na tem mestu se zmastene tropine stisnejo, steptajo z golimi nogami ali stlačijo s kiji in sicer potem, ko se najprej obdajo z do 10 cm. visokimi

in v premeru do 2 m. velikimi leskovimi, hrastovimi ali kostanjevimi obroči. Ko zaphejo tako prvi obroč z drozgo, napravijo nato novo plast, jo obdajo z nekaj manjšim obročem, da lahko odteka mošt med gornjim manjšim in dolnjim večjim obročem na pod in po malo nagnjeni krnici skozi odprtino v zato pripravljeno posodo. Koš ali krš se na ta način dviga, kolikor visoko je treba (do 2 m.) in kot to uvidi delavec. Zgodi se tudi, da delavec vzame za osnovo koša premajhen obroč; potem ne more stisniti vse zdrozge v koš. Radi časa in praktičnosti sedaj ne razdere celega že postavljenega koša ampak pusti ostalo zdrozgalnico za prihodnji krš. Ta ostanek zovejo v Dravski dolini „tele“. Iz enega koša se pri velikih dimenzijah iztisne tudi preko 20 polovnjakov (à 288 l.), med tem ko dajo povprečne krnice 5—6 polovnjakov mošta. Dandanes se dela koš večinoma z obroči, med tem ko se je pripravljaval v preteklosti večinoma z vrvjo; ta je bila nalašč v ta namen spletena iz konoplje kar kaže na tehnološko skupnost s kraji ob Sredozemskem morju, na pr. z Dalmacijo (Macht. E.: Die Gährung und die Technologie des Weines. Wien 1884., 167); še v večji meri pa so se uporabljali ostno imenovani pleteni obroči, kot nam ih kaže Tab. V., fig. 2 v Hlubek F. X.: Die Landwirtschaft des Herzogtums Steiermark, Gradec 1846. Vendar nastopa danes namesto postopnega zgrajevanja stopnjastega presekanega stožca z obroči vedno pogosteje tesarski ali tovarniško zgrajen štirioglat ali okrogel plašč koš ali kletka (Prekmurje), kamor se izsuje in stlačijo zmasteno sadje ali grozdje.

Koš iz obročev je značilen za podravsko prešo, prav tako, kot je isključno lesena kletka značilna za posavsko.

Ko se konča graditev koša z obroči se postavijo na krš okrogle dveri, to so mala masivna vratca s premerom do največ enega metra; na te večinome okrogle dveri pride ena lega (dvoje) panjičev, to je kratkih prizmatičnih hlodov; nato še toliko leg, kolikor jih je potreba. Zadnja lega sestoji iz enega samega panjiča, ki se imenuje mečak (Mursko Polje) ali kladnik (Dravska dolina). Lega panjičev je počezna ena čez drugo. Samo v slučaju, da bi moral kladnik ležati podolžno pod slemenom, kar je tehnično nemogoče, potem leži zadnja lega na predzadnji; to pa radi tega, da lahko pride kladnik na vrhu povprečno pod sleme. Nato pride kot dvokončen vzvod sleme, katerega vrtišče v že omanjeni prestavi 1:8 je ravno kladnik ali mečak. Potom vretena se dvigne prednji del slemena kot prednje prijemališče. Obenem se v luknje na prednjih vislicah vtakne vlačna, najraje drenova igla in z odvijanjem vretena se nasloni na njo sleme. To se s slemenom izvrši že pred gradnjo koša. S tem je oproščen zadnji del slemena kot zadnje prijemališče igel in s privijanjem vretena se nasloni na sleme, ko se je oprostilo igle v prednjih preslicah, na panjiče na kršu, toraj na kladnik. Zadnji del slemena, ki je prej še ležal na iglah, leži sedaj na panjičih, igle pa se naložijo v vdolbino nad slemenom v zadnjih preslicah. S tem je zadnje prijemališče stalno in negibljivo, ko vrši sleme z zopetnim privijanjem vretena pritisk na krš, s čimer povzroča odtok tekočine iz

zdrozgalice v košu. Ponovno privijanje in odvijanje vretena ter ponovno pritiskanje na koš, dokler se ta ne zniža do minimalne mere, ko se kamen na vretenu obesi, da z lastno težo znižuje prizmo tropin v košu. Nato se sleme zopet dvigne in postavi z istim obratovanjem na igle v zadnjih preslicah, tropine pa se predrobijo; vinske do petkrat, sadne pa največ dvakrat. Samo, da igra po vsakem predrobljenju vedno večjo vlogo pritisk obešenega kamna na vedno bolj trde in suhe tropine v košu.

Pri posavski preši (sl. 2) je osnova na enostavnih podstavkih ležeča klada ali klop imenovano hrastovo ali kostanjevo deblo, dolgo povprečno 4 m., široko najmanj 1 m. in visoko 60—90 cm., redko pa nad 1 m. Na tej kladi se stiska zdrozgalica ali tropine, a ne v košu kot pri podravski, zato je prostor premajhen, temveč pokončnem četverostranem prizmatičnem plašču, ki sedi v gnezdu ali v Pleteršnikovi krnici to je v klado iztesani temelj kletka imenovanega plašča. Pleteršnik imenuje gnezdo v kladi krnico, ime, ki je danes v celjski kotlini in na Posavju skoro neznano. In potem, ko je kmet zmastil grozdje ali stolkel sadje s kiji v koritu, ali pa ga zmečkal v zakrivljenem koritu s pomočjo mlinskega kamna, ki se vrti na drogu po koritu okoli stojnega oporišča, je stebel drozgo v kletko. Ko je kletka polna potlačenih tropin, jo pokrije s kletki včrtanimi dvermi. Vmes med dveri in tropine pa vstavi perje vinske trte. Pri podravski preši pridejo na dveri počez panjčiči. Pri posavski pa pride na dveri pokončen imenovan „kok“, po potrebi daljši ali krajši stebriček, na katerega pritisne sleme v isti postavi 1:8, potom privijanja in odvijanja vretena kot pri podravski preši. Nadaljnje obratovanje posavske preše je slično obratovanju podravske. Z zalaganjem igel nad zadnje sleme in s privijanjem vretena pritiska sleme potom koka na tropine v kletki iz katere odteka mošt po špranjah iz gnezda in po tršavu (Vošnjak) skozi klado v posodo. Da ostane kletka trdna in sklenjena, zato skrbijo podolžno na preslice vdeleni enojni ali dvojni stenice imenovani tramiči, preko katerih leže zopet na vsaki strani kletke povprečni. Podolžne stenice varujejo kletko pred razgonom v povprečni smeri, povprečni pa pred razgonom v podolžni smeri.

Peška (sl. 3.) se loči od posavskega tipa preše po velikosti; na povprečni posavski preši napravi kmet povprečno 2—3 veder sadnega ali še enkrat toliko vinskega mošta. Pri peški so odgovarjajoče količine eno vedro in dva, torej 25—50 l. Poleg tega pa manjka peški sleme v pravem pomenu besede, vreteno in polovica klade.

Peške, ki so bile pred eno generacijo v Posavju še splošne, imajo največ kvadratasti, do pol m. veliki močni klopi (sl. 3.) vdeleno gnezdo in v njem kletko. Z zdrozgalico napolnjeno kletko pokrije kmet kot posavsko prešo z dvermi, na katere postavi kok. Ker pa manjkajo preslice, mora sleme pritrčiti na zadnjem koncu na kako drevo. Pogosto pritrči sleme ob drevo, ali pa izdolbe v močnejše deblo drevesa vdolbino v katero zastavi zadnji del slemena. Na sprednji konec slemena, ki sloni na koku pa naveže ali naravna kar mogoče kamenja, ki tlači kot pri obeh prvih dveh tipih preš

Sl. 3. Peška; Slanča vas (Sever).

obešen kamen sleme k tlom in tako pritiska na tropine v kletki. Ko je postal vsled znižanja tropin nadaljni pritisk nemogoč se vstavlja prav tako kot pri posavski preši drugi višji kok, ki omogoča nov pritisk, dokler ne nastopi potreba predrobljenja.

Mogočno sleme z masivnim kamnom na vretenu je prišlo do splošne uporabe šele v drugi polovici XIX stoletja. Prej je, kot nam to potrjuje tradicija zlasti na Posavju, prevladoval manjši tip, ki je zrastel s sadjarstvom in s samostojnim stiskanjem vinskega pridelka. Pospeševale so nastajanje teh malih „peška“ imenovanih, danes samo še kot zasilnih uporabljanih preš vinogradiške katastrofe peronospere in trtne uši koncem XIX stoletja, ki so marsikje npr. v Posavju trajno postavile izven rabe podravske tip preše.

Poseben primer peške kaže sl. 4, kjer je jasna zveza med peško in posavsko prešo. Značilno za sicer redke podravske peške je dejstvo, da imajo redno v nasprotju s posavskim kokom panjčice s kladnikom. Pri ščavniški peški imamo kok. Za ves obrat te peške pa je značilno pomanjkanje vretena in kamna na njem, poleg tega pa obstoječe sleme. Vreteno nado-mešča škripec s katerim se sleme dviga, nakar se vzvod pod prednjim slemenom obteži, da kamenje pritiska na kok v kletki in na tropine v njej. Med tem ko varuje pri podravske in posavske preši zadnje sleme skozi sleme in vdolbini v obeh zadnjih preslicah potegnjena kavška, da ne pride sleme iz tirov med preslicami in da se lahko vreteno premika skozi jedrce v bistvu vedno vertikalno na ravnino podnožišča, to je tla, prostor v katerem preša stoji, je zadnje sleme pri peški, kot tudi pri našem ščavniškem primeru trdno pritrjeno na zadnje preslice. Tako odpade tudi uporaba igel. S tem, da ima

ščavniška peška sleme in klado, nalikuje posavski preši, s svojim obratovanjem nakladanja kamenja nad prednje sleme in s pritrjenim in nepremakljivim slemenom pa peški.

Zadnji dve vrsti pešk kažeta samo dve stopnji razvoja posavske preše. Predno preidemo k razvoju preš, moramo še omeniti, da je domače ime za kavsko v onih krajih, kjer imenuje ljudstvo igle „rigli“, igla (Dravska dolina, Slovenske Gorice, Posavje).

Razlika med obema temeljnima tipoma slovenještajerskih preš, med podravske in posavske prešo je gospodarsko-zgodovinsko utemeljena. V ozemlju podravske preše je vinarstvo eminenten gospodarski faktor, v ozemlju posavske pa važen ali ipak vspremeden drugim kulturam. V ozemlju Savinje ali pa zahodnega Posavja potiska sadjarstvo vinogradništvo polagoma v ozadje. Tu, pa tudi na manjših posestvih v Podravlju je bilo sploh še le sadjarstvo tisti činitelj, ki je nujno zahteval prešo na vsaki kmetiji. Krnica pri podravski preši je nastala kot mesto, kjer so ljudje do nedavnega časa mastili grozdje z bosimi nogami in kjer še danes na malih kmetijah tolčejo s kiji sadje. V krajih pa, kjer imamo opravka pretežno s posavsko prešo, je kmet mastil grozdje prav tako z bosimi nogami, ali ne v krnici, temveč v kadeh (Novice IV, 1846, 138). In ko preide pozneje naš Dolenjec k mastenju grozdja s kolom ali kijem, je vršil ta posel prej v kadi ali koritu, vsled česar zopet ni potreboval podravske krnice.

Važna pa je v zvezi s tem pot, po kateri se ta način mastenja uvaja k nam. V Austriji imamo v XVII stoletju mastenje s kiji in analogno temu manjkajo tam tudi krnice (Georgica, Nürnberg 1687, 484). Razvoj gre torej od severa proti jugu, kjer imamo še v drugi polovici XIX. stoletja splošno

Sl. 4. P e š k a; Ščavnica (Cetelj).

mastenje z bosimi nogami (Novice XXXII, 288) na Vipavskem in kjer je še danes splošno v rabi na Jadranskem Primorju (Bobanovič-Bilič. Radnje oko vina, Split 1927, 65).

Pomikanje razvoja od severa proti jugu, kot ga kaže razvoj mastenja grozdja, je bil odločen tudi drugje v vinarstvu, pravitako tudi v sadjarstvu. Nato nas nujno navaja zgodovina. Ako je v starem veku odločen vpliv juga in je Italija tozadevni glavni činitelj (Pircheger H., *Gesch. der Steiermark*, Gotha 1920, 32), ga v Srednjem veku nadomesti vpliv nemške posvetne in duhovske gosposke, ki si zasigura naše kraje predvsem radi vina: Admont, Herberstein in drugi. Stik Nemcev z Rimljani in z rimsko kulturo je bil trajen, nepretrgan. Stik Štajerske z Italijo in zapadom pa pretrga obrska doba in madžarska invazija. Vinarstvo naših krajev je moralo kot gospodarska panoga propasti v dobi preseljevanja narodov radi propada denarnega gospodarstva in meščanstva, vsled razredčenega prebivalstva in vsled dejstva, da niso iz svoje domovine poznali vinske kulture niti Obri, niti Slovenci, prav tako pa tudi ne prejšnji gospodarji naših krajev Longorardi, Gepidi itd. Skozi celo šesto, sedmo in osmo stoletje so Obri redčili in odvajali prebivalstvo naših štajerskih krajev v nižine srednjega Podonavja; kultura vinske trte pa zahteva intenzivnega obdelovanja, ki je bilo pri teh razmerah izključeno. Vinogradništvo se razvije, navzlic temu, da je vinska trta pri nas doma še le v dobi nemške kolonizacije Velike Karantanije po Otonski dobi in tu zopet pod najmočnejšimi vplivi cerkve. Kajti še le ko stopi z Veliko Karantanijo slovenska Štajerska v trajno zvezo z zapadnim gospodarstvom se začne pri nas kultura vinske trte. Okoli 977 se že omenja vino okoli Ptuja, 1091 pa na Pohorju (Pirchegger H. l. c. p. 420).

Na Posavju je podravska preša omejena samo na veleposestva, medtem ko na kmete kakor v Podravju ni prodrla. Pri nas ni bila preša razen v izrazitih vinogradniških krajih do zadnjega časa nič splošnega. Posedovali so jo večji posetniki in pri njih so pripravljali vino in sadjavec tudi manjši kmetje. Isto je bilo v južni Nemčiji še v sredi XIX stol. (Bessler J., *Die Behandlung des Weines*. Stuttgart 1878, 34). Vrtovčeve besede (Vrtovec Matija: Vinoreja. Ljubljana 1874, 150)..... Pri nas jo ima že slednji srednji kmet svojo in pripravno v bendinskem hramu, ali vsaj blizu pri rokah, da mu ni treba tropin vanjo daleč nositi;... kažejo, da je na Krasu in v Vipavi postojala preša splošna v prvi polovici XIX. stoletja. Pri nas pa je bil položaj v območju Savinje, Voglajne, Sotle in Save tak še koncem XIX. stoletja, torej pred velikimi trtnimi boleznimi. O tem nam jasno govori tradicija in spomin starejših ljudi. Na temelju tega pa je jasno, da je bilo najmanj tako tudi koncem Srednjega veka, ker je takrat s prešami raspolagal tudi le veleposestnik, torej predvsem fevdalni posvetni ali duhovski gospod. Da bi pa ta uvedel tozadevne italske navade glede pripravljanja vinske pijače, je iz geografskih razlogov nemogoče. Raznolikost podnebja onemogoča pri nas pripravljanje in shranjivanje vina na odprtem zraku (Prato G.: *Presshäuser und Weinkeller*, Wien 1890, 1). Italski, oziroma sredozemski vplivi pri nas

se kažejo v shranjevanju vina v amforah in podobnih posodah v rimski dobi, ker se v srednjem veku nadomesti s shranjevanjem vina v sodih: sodi so izraz srednjeevropskega podnebja in rastlinstva v srednjeevropskem vinarstvu. Z južno in zapadno nemškimi vinarskimi ozemlji pa imajo naši kraji toliko skupnih geografskih osobin, da se še danes naši štajerski kraji v vinarstvu izpopolnjujejo pod vplivom zapadno nemških vinarskih ozemelj. Iz vsega tega nam mora biti jasno, da je z nemško, porenjsko trtno kulturo, z vinogradništvom, prišla k nam tudi preša. Prinesel jo je veleposestnik fevdalec. Pođravska preša je nemškega kolonijalnega izvora.

Preša sploh se je pri nas razvila na podlagi gospodarskih potreb najprej veleposestnika, nato pa kmeta in to v prvi vrsti in najprej v izrazito vinogradniškem svetu. Kjer pa tvori vinogradništvo samo vzporedno gospodarsko panogo, tam so preše (celjska kotlina, zahodno Posavje) bile redkejše. Kmetje so stiskali grozdje in sadje na tujih veleposestniških prešah, kar je še prav posebno lajšalo in kontroliralo izmero naravnih fevdalnih dajatev. Poleg stiskanja na tujem pa je obstajalo tudi stiskanje mošta iz tropin izključno potom tlačenja z nogami; še kolikor toliko mokre tropine so nato polivali z vodo in iz tega prirejali „pikolit“, pijačo za viničarje in domače delavce, vino kot tako pa je šlo na trg. Pripravljanje pikolita ali pikole nam kaže italjanske vinarske vplive, zraven pa tudi naš najstarejši način stiskanja grozdja. Poleg tega je naš kmet radi hitrejšega dela na veleposestniških, večinoma gosposkih prešah stiskal grozdje, ne da bi ga prej zmastil.

Neodložljiva potreba po prešah pa je nastala, ko se je na naših kmetskih posestvih razvilo sadjarstvo. To se je zgodilo pri nas po letu 1848, ko je vzbudila država z drevesnimi nasadi ob cestah med kmeti zanimanje do sadjarstva. Najprej so se ga oprijemali kmetje proč od prometnih cest, kjer ni bilo vozarstva, domače obrti in sličnega v tako izdatni meri na raspolago, kot ob prometnih črtah. Še 1859 računa najboljši poznavelec štajerskega gospodarstva Hlubek (F. X.: Ein treues Bild des Herzogtums Steiermark. Grac 1860, 181) na eno kmetsko posestvo 10 sadnih dreves; radi malopomembnosti sadjarstva v predmarčni dobi pa isti pisatelj v že omenjenem 1846 izišlem delu: Die Landwirtschaft des Herzogtums Steiermark, poglavja o sadjarstvu še sploh nima. Sadjevec je nato v vinogradniških krajih izpodrinil pikolit in kot domača „pijača“ imenovani sadjevec se je uveljavil v vinogradniških krajih, odkoder ga danes tu pa tam izpodriva šmarnica. Zraven tega pa je dalo sadjarstvo vsakdanjo pijačo tudi človeku v krajih brez vinske trte.

Posledice so bile dvojne. V krajih z izrazitim vinogradništvom se je relativno že gosto število preš pod vplivom razvijajočega se sadjarstva dvignilo in izpopolnol. V krajih pa, kjer vinogradništva ni, oziroma kjer je vinogradništvo na kmetskem posestvu vzporeden gospodarski činitelj, tam je sadjarstvo večinoma še le povzročilo nastoj kmetskih preš sploh. V

prvem slučaju, torej v Podravju je kmet nadalje razvijal že obstoječo podravsko prešo, v drugem pa je izoblikoval svojevrsten posavski tip preše, tip, ki je nastajal že prej v peški.

Glavna izoblika peške v posavsko prešo se je izvršila ko se začne naše vinogradništvo po prestani krizi peronospore in trtne uši zopet popravljati in dvigati na prehodu XIX v XX stoletje; in ko se je baš v dobi te vinogradniške krize še posebno dvignilo spodnještajersko sadjarstvo, je nastala nujna potreba, da se preuredi primitivna peška in da se jo poveča. To zlasti v krajih kjer je podravski tip na veleposestvih radi zmanjšanja vinogradniškega areala postal za praktično uporabo prevelik, peška na kmetih pa radi razvitega sadjarstva premajhna. Veleposestnik je podravsko prešo opustil, kmet pa je razvil, kot nam kažeta obe sliki peške, posavsko prešo. Ta preuredba kmetijske preše je privedla do splošnosti v Savinjski dolini ob Voglajni in ob Sotli, ter v Posavju poprej redek tip, katerega nazivlja Vošnjak Jože „slovenska“ preša. Na mesto peške na prostem je v zvezi z novo prešo nastalo ali novo, samostojno gospodarsko poslopje ali pritiklina za prešo pri gospodarskem posloplju, shrambi ali pri hiši.

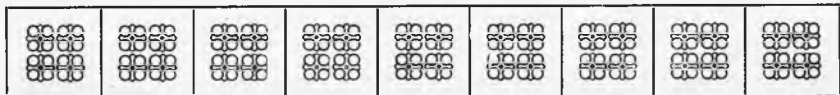
Nastavke za avtoktoni nastoj posavskega tipa preše najdemo od Artič na Posavju do Ščavnice v severni Prlekiji, ter od Slanče vasi pod Jeruzalemom do Dobrovelj v Savinjskih planinah. Ti nastavki so v prvi vrsti gospodarskega stanja in gospodarskih potreb našega vinogradnika in sadjarja, obenem pa samostojnega predelovanja, oziroma prikrojevanja tujih gospodarskih naprav za lastno gospodarstvo. K prikrojevanju tujega na lastno gospodarstvo so ga navajale predvsem poleg gospodarskega stanja razne okoliščine, npr. pomanjkanje prikladnega lesa za zgradbo krnice in preše itd. Za samonikli nastoj peške pričajo lokalne in osebne podrobnosti kot priča za razvoj iz peške v posavsko prešo npr. ime klop za klado ki se rabi v Posavju. In prav kot samostojno ustvarjanje po našem človeku, oziroma kot prikrojevanje tujega na naše razmere tvori naša preša v peški in posavskem tipu sestavni del naše kulture, podravska preša pa kaže na kulturno istovrstnost naše zemlje s Srednjo Evropo, med tem, ko kažejo način prirejanja koša potom vrvi, pripravljanje pikolita na kulturno skupnost naše zemlje z obalami Sredozemskega morja.

Za današnji razvoj preš je značilno, da izginja koš s podravske preše in se nadomešča prav tako kot četvorooglata kletka na posavski preši s tesarsko izdelanimi okroglimi, iz močnih dog zgrajenimi okroglimi kletkami. Pri četvorooglata kletki se od središča bolj oddaljeni deli zdrozgalice manj stisnejo kot oni ob stenah bližje središča in kokovega podnožiča, kar ni slučaj pri okroglih. Obenem pa je delo tudi hitrejše, kajti kolikor krajša pot mošta do izhoda, toliko hitrejše je stiskanje. Okroglá lesena kletka nastopa vedno gosteje na podravski kakor na posavski preši. To zblížavanje obeh tipov pa ni izraz našega človeka, ampak moderne vse nivelirajoče industrije.

Oba tipa se bližata umiku pred industrijskimi izdelki, oziroma razvoju ki ni več pod vplivom našega človeka, temveč tovarniškega obrata, s čimer nehata v doglednem času biti objekta narodopisnega proučavanja.

Franjo Baš.

Zusammenfassung. — Zur Frage der Mostpressen in der jugoslawischen Steiermark. In der jugoslawischen Steiermark bestehen drei Typen von Mostpressen. Den ersten stellen die Baumkeller oder Torggeln dar (B. 1.), die schon den Römern bekannt waren. Die Baumkeller kamen mit den feudalen weltlichen und geistlichen Herrschaften nach Steiermark, wo sie jetzt im Draugebiete vorherrschend sind. Theils unter dem Einflusse dieser Baumkeller, theils aber unabhängig entwickelte der Bauer die kleine „peška“ genannte Presse (B. 2, 3), aus welcher dann die Hebelpresse, wie sie jetzt im Savegebiet allgemein ist (B. 1), hervorging.

О ЗУБУНУ У БОСНИ

Као испитивач насеља и порекла становништва и као кустос Етнографског музеја у Сарајеву, приликом својих путовања и сређујући материјал етнографске збирке, поред осталог сам обраћао пажњу на народну ношњу, а нарочито на вез и женску горњу хаљину — *зубун*. А кад се сравни одевање и кићење по нашим народним песмама са белешкама и опажањима на путовањима и са сабраном ношњом у етнографским музејима, осећа се потреба, да се реконструише слика средњевековне народне ношње јужнословенских земаља. Потребно је, дакле, да се што детаљније и свестраније проучи наша народна ношња. Из студије „О зубуну јужнословенских земаља“ издвојио сам грађу и опажања из области која ми је више позната, а то је Босна. Приликом излагања ћу се држати овога реда: истаћи ћу важност зубуна као свечане горње хаљине; осврнућу се на географску распрострањеност зубуна; даћу преглед свега што је забележено о зубуну разних босанских крајева и двеју суседних области: Херцеговине и Баније са Кордуном у Хрватској; сравнићу шаре са зубуна, нарочито оног са Осаћанке, са извесним шарама босанских стећака и дати о томе свему закључна своја разматрања.

1. *Важноста зубуна и његова географска распрострањеност*. — Зубун је најсвечанији део женскога одела. Носи се лети преко кошуље, а зими преко дуге црне или беле сукнене хаљине стегнуте појасом. Сматра се за непристојно кад жена изађе на скуп без зубуна (изуевши летње радове на њиви — да не смета у раду). Значајна је констатација Д-ра С. Тројановића о географској распрострањености зубуна. Он каже: „И име *зубуна* заузима огромне географске и националне просторије. Сем код Срба и Хрвата за њега знају Бугари, Руси, Цинцари („чпун“), Арбанаси итд., па је зато врло сумњиво што га лингвисте трпају у турско порекло! За ова два одела може се рећи да су по свему препотопска, јер нити имају дугмади ни петљи, или чега другог да се могу закопчати, нити џепова да се може у њих што оставити, па чак ни поставе. Говор је само о најстаријим облицима. Затим су и хаљина и зубун претежно женска одела, а оне су врло конзервативне, што би говорило за велику старину тога одела. Због тога тешко да би оне тако крупну ствар примиле од Туркиња. А наше Туркиње, колико сам год могао брижљиво да трагам, немају тог одела.

Тек ако хоћемо да идемо сасвим далеко, могло би се још пристати да су можда индо-европског...¹ Тиме се Тројановић дотакао и проглема прапорекла зубуна.

У Босни има много крајева где се зубун одржао, а у многима је на домаку и сасвим га нестаје. Највише се још одржава у областима Босне које су на косама и падинама Динарских планина и, изгледа, да се област зубуна подудара са Цвијићевим режимом патријархалне културе². Нестаје га посве према Херцеговини и Посавини.

О зубуну се у Босни врло мало писало. Као помоћ даљем проучавању зубуна потребно је дати преглед свега онога што је написано о зубуну у Босни и у њеним поменутим суседним областима. То ће послужити као потстицај за даљи рад на проучавању зубуна.

2. *Преглед литературе о босанском зубуну.* — Цвијићевим сарадници на Српском етнографском зборнику (Насеља и порекло становништва) само су се, скоро узгред, дотакли овог важног комада женског одела, нарочито онде где га је посве нестало, па је још само у живом сећању.

Најстарији помен зубуна у Босни има из 1352 године. Мађарски историк Талоци у расправи: „Марија војводкиња од Босне, грофица од Хелфенштајна“ износи списак ствари које је поменута Марија, из босанске владарске породице Котроманића, донела у опреми кад се удала за грофа Урлика од Хелфенштајна, једног од земаљских кнезова немачки. У том попису из још нештампане Габелковерове кронике стоји да је имала поред осталог: 14 огртача, 11 сукања, 2 *зубуна* и 5 кошуља³. Не може се проверити како је што преводио из оригинала и како тамо стоји.

Прота Никола Беговић за зубун у Банији (пограничној области у Хрватској са Босанском Крајином) каже ово: „Зубун је одјећа од вуне домаће, нема рукава, већ се тако облачи. Ризом веженом и срмом зубун је прекрасна ођећа. Пуна је Црна Гора и Босна и већ они предјели српски овога зубуна. Дјевојке носе бијел зубун, а жене оморен, плаветан“⁴. У истој књизи Беговић вели: „Око Вељуна има зубуна и то у старе чељади“⁵. И. Димић у чланку: „Српска народна ношња у Босанској Крајини“ вели за зубун: „Поврх кошуље женске облаче једну доста дугачку а уску аљину, тако звани зубун. Зубун је од сукна домаћега, тако начињен, да се не море на прсима саставити. Он покрива дакле само леђа на домак доњих прегиви од кољена. На зубуну острагу ударени су кајиши од различите ризе као: зелене, црвене, жуте, модре, бијеле и т. д., а по овој опет извезене су са свилом различите гранчице, кукице, завијутци, друге многобројне

¹ Д-р Сима Тројановић: Сретечка жупа и њена изумрла ношња („Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу“, стр. 424). — ² Јован Цвијић: Балканско Полуострво и јужно-словенске земље (у преводу Боривоја Дробњаковића), књ. I, стр. 154. — ³ Гласник Земаљског Музеја за 1893, стр. 24 и 25. — ⁴ Никола Беговић: Живот и обичаји Срба-Граничара, 1887, стр. 14. — ⁵ На истом месту стр. 15.

шаре, које много времена одузму нашој женској чељади, док то све направе и извезу, да се не застиде својих другарица кад на збор дођу¹.

Јелица Беловић-Бернадзиковска у делу: „Gragja za tehnološki rječnik ženskog ručnog rada“ убраја у зборарску одјећу босанске Крајишкине поред осталих и зубун кад вели: „Горња јој је хаљина сукнен, ризом опшивен и мајсторски везен зубун, на коме је свака грана, сваки крстић по другојачијем урнеку изведен². На другом месту она каже: „Џубун рибнички (околина Кључа) врло је лијепо извезен. Од мрке је вуне, а отрага низ руб и низ стране широко везен. Техника је веза „прошав“ (Kettelstich) и лозање. Најприје израде лозање (Stielstich) а онда пуне прошавом и граде „ђулићима“ (Zierstiche). Тај вез зову вуном. Неке везу само лозањем, а не пуне прошавом. Прошав је веома вјештачки везен“³. Значајно је место о поплетиху, врсти веза што се ради на зубуне у Раткову. О њему каже: „Везе се на ситну иглу у ове урнеке: колица, огњила, куке, ђулићи ит.д. Везе се на „кафчиће“ и „ускљунчиће“ и на „поткрају“ зубуна. Зобун је искићен овтоком, струком и грађом. У грађу везу и украсне заботке: „перле“ (врста ниског веза и веза на буше свилом), биљешине (Schnurstich aus einem rothen und blauen Faden), ђулиће и златне гајтане. Неке ударе и кере (Borten) готове, купљене (котар Кључ), а неке и по два реда ђинђува навежу. Исти вез поплетих зову другдје и верижац, а негдје и ланчић. Читав овај накитни апарат, којим ките зубуне (заједно са перлама, керама, ђулићима, овтоком, жеритом, ђинђувама ит.д.) зову „грађа“. Зобун овакав стоји и по шест круна. Ако је једноставан, зову га „зобунетина“. Зобуни су обично мрко модри, а везови у грађи такође су загасите боје, мало су када сјајни. У неким је селима адет и „грађа за изрезе“ или „вез на уметке“⁴.

Лука Грђић-Бјелокосић описујући херцеговачку ношњу вели за зубун: „Поврх хаљине је код жена зубун у обични дан у црно обојен, а у дјевојака бијел к’о снијег. У свечани је дан у имућнијих жена *ћурдија* или црвена или модра, а у дјевојака човни зубун са мало веза. И *ћурдија* и зубун стижу до ниже кољена“⁵.

Прота Тома А. Братић (Народна ношња у Херцеговини) помиње зубун и каже: „Дјевојке и младе невјесте мјесто мавене *ћурдије* носе бијеле зубуне или корете, и то дјевојке сукнене или свитне, а невјесте свитне. Свитни зубуни су грађени златом, то јест, везени су низ прса и на пешима, а имају низ прса златом оплетена пуца“⁶. — Говорећи о *ћурдији*, о којој сам стекао уверење да је то зубун преиначен утицајима варошке балканске ношње, вели: „*Ѓурдије* су дуге као и долама, кроје се на фистан као и бијели свитни зубун т. ј. озгор до паса

¹ Босанска Вила за 1889, стр. 153 и 154. — ² Jelica Belović-Bernadzikowska: Gragja za tehnološki rječnik ženskog ručnog rada (Suplementni dodatak) 1898, II, стр. 187. — ³ Јв. стр. 189. — ⁴ Јв. стр. 109. — ⁵ Лука Грђић-Бјелокосић: Из народа о народу, књ. II, стр. 38. — ⁶ Гласник Земаљског Музеја за 1906, стр. 241.

уско да припије уз тијело, а доље се ударе клини, те дође широко на фиштан. Ђурдија је овточена златним или свиленим гајтаном, мјестимично има и нешто веза низ прса са ситним златним или свиленим пуцима. Уз шве око клина и џепова ударају се златни ширити или свилени гајтани и онда китице уза то. Овако је с обе стране, те овај комад ношње врло лијепо пристаје уз женски струк¹.

Поп Стјепо и Владимир Трифковић у раду „Сарајевско Поље“ веле о ђурдији ово: „Богагије сељанке о великим свецима носе још и „велике хаљине“: *антерију* и *ђурдију*. Антерија је од шамалађе (полусвилена тканина која се добавља из Цариграда за прављење антерија и копорана) или од ћитабије, дуга до чланака, са рукавима на ковчалуке и са златним арчевима и гајтанима. Облачи се по ђечерми, и искључује копоран. По антерији се облачи или ђурдија или *кубурија*. Ђурдија је без рукава, а кубурија је са рукавима, иначе су у свему једнаке. Направљене су од чохе, већином мавене, постављене самурима и дуге до паса. Мјесто ових неке су жене носиле до сада и *велику* (дугу) *ђурдију*, која се од мале разликује тиме што је дуга до чланака, са постављеном завраћеном јаком, под пазухом набрана, са прорезаним џеповима, око којих су биле по три златне ките. Боје је увијек плаве“². Истичући да је у старије време, за турске владавине, у Босни „женскиње морало носити *ђурдице* бијеле боје“, писци наводе: „Данас се бијело одијело може видјети само у планинским крајевима идући Херцеговини, па и то само радним даном, а свецем или кад куда иду облаче црно. Женских *бијелих ђурдица* могло би се наћи и у овом крају у сандуцима старијих жена“³.

Испитивач Бјелајског Поља, Петар Рађеновић, у раду: „Села парохије Крњеуше у Босни (код Петровца)“ вели за „сукнени и везени зубун да је већ сасвим ишчекао“⁴. Он је 1921. год. видео зубун на жени у Доброселу, уз суву међу до области Баније у Хрватској, где носи само код куће, а не би га хтела понети нипошто на сабор и ркви⁵.

У Змијању је „зубун горња сукнена хаљина без рукава. Не сапиње се вероватно из тежње да се истиче: вез на прсима, китнастост тканице, шаре на прегачама и сребрн накит. У зубуну је изражен и струк и стаситост жене. Код девојака је беле боје, а код жена затворено плаве боје. Састоји се од сукна, које је изваљано у ступи и „пришава“ од „грађе“. То је поширок комад плаве чохе са свиленим везом и златотканим и сребрнотканим тракама и са ситним стакленим бобицама — ђинђувама — разних боја наоколо од пазуха до пазуха и по дну зубуна. У новије време све је краћи и са ужим везом“⁶.

Д-р М. С. Филиповић је хватао везу височке ношње са херцеговачком и старовлашком и вели: „У ношњи православних жена има више делова из балканске варошке ношње: димије, ђечерма, кратка

¹ Поменути Братићев опис ношње, стр. 242. — ² Насеља, књ. V, стр. 80. — ³ Насеља, књ. V, стр. 81. — ⁴ Насеља, књ. XIII, стр. 183. — ⁵ Насеља, књ. XX, стр. 382. — ⁶ М. Карановић: Женска ношња у Змијању. Гласник Земаљског Музеја за 1926, стр. 142.

1. Ћурдија млађе жене у околини Сарајева. — 2. Ћурдија старије жене у околини Сарајева. — 3. Зубун Змијањке. — 4. Зубун Осањанке. — 5. Зубун у Скендервакуфској Врховини.

ћурдија и антерије¹«. — Помиње да је ћурдија код католикиња око Сутјеске дугачка и уска и да такву носе жене по северној Босни. За делове одела код Муслимана навео је више назива, а међу њима *ћурдија* или *бенлук* без рукава². О ћурдији и како се носи вели ово: „По горњем делу тела католичке жене носе *јечерму*, која у главном штити леђа а врло мало груди, а по овој црну ћурдију без рукава, која је доста дугачка, али се напред не могу саставити пешеви. И православне жене носе јечерму. Кад је хладно јечерму носе преко *џамуклије* и облаче ћурдију или ћурдицу. Ћурдија је код православних жена кратка и допире мало ниже до паса. Кад излазе куда, по ћурдији облаче још дугачку антерију с рукавима. Ова ћурдија и антерија су пореклом из варошке ношње“³.

3. *Опжања о зубуну на џушовањима и у музејима.* — Свему овоме што смо изнели о босанском зубуну додаћемо своја опажања са путовања по разним крајевима Босне и приликом сређивања материјала у Етнографском музеју у Сарајеву.

Сл. 6. Наличје зубуга Осананке.

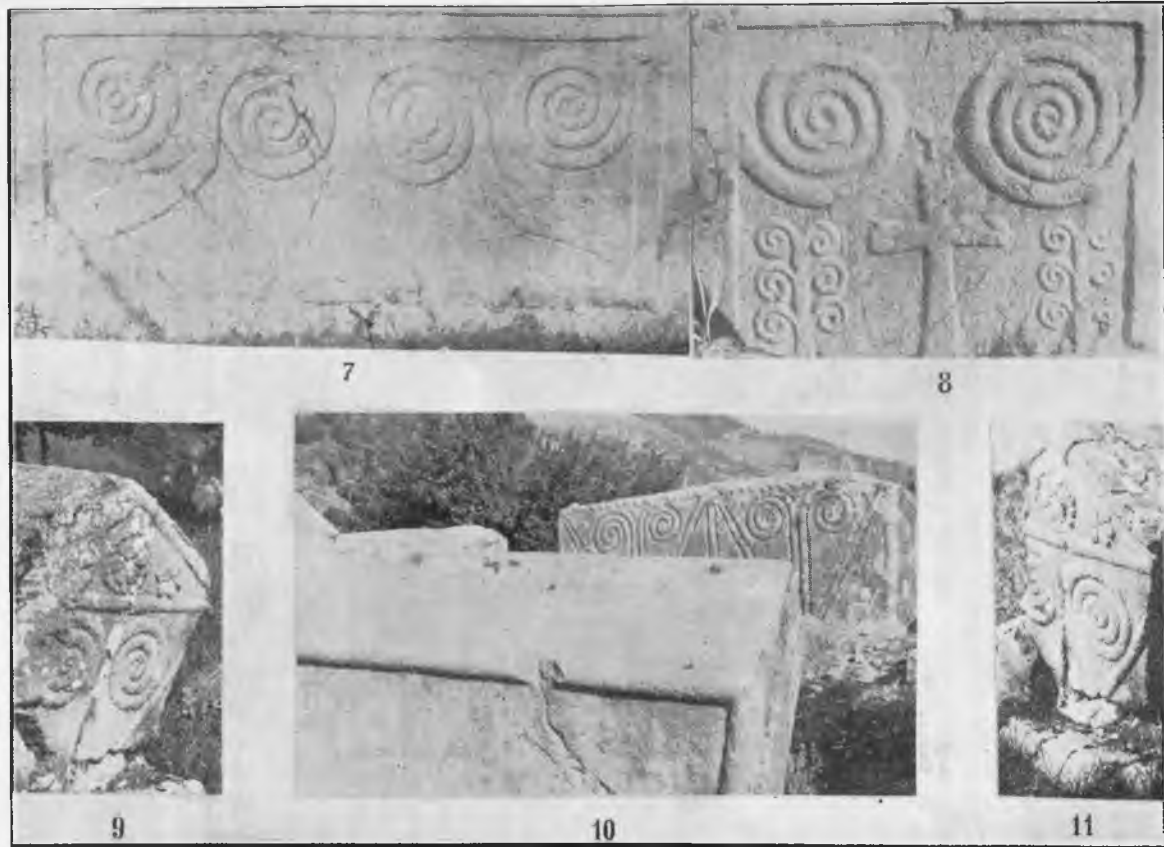
Из Осата, области на Дрини, има на фигурини Осананке у Сарајевском музеју зубун који је ношен пре 40 година. Зубун (сл. 4) је дуг и од бела је сукна. Сав је извезен црном вуницом у колутове на свртак и завијаче су истакнуте жицом црвене боје. Лепирице од месинга ударене су по целом зубуну а ките, црне и црвене, су по саставу јаке и скутова. Завијаче спужаста облика јаче се истичу на наличју зубуна (сл. 6.).

За Сарајевски музеј су откупљене две ћурдије, млађе (сл. 1) и старије жене (сл. 2) из планинског дела околине Сарајева. Ћурдије су израдили абаџије у Сарајеву. Шаре зову: кафазтецел, преплетел,

тецел, џулане гране, суруда, осука и колета под пазухом.

У области Јању, среза Јајце у Босни, истиче се зубун својом дужином и широким везом по дну (сл. 12). Опточен је свуда наоколо траком

¹ Височка Нахија. Насаља, књ. XXV, стр. 318 и 320. — ² и ³ М. Филиповић, пом. дело, стр. 315, 316.

7. и 8. Шаре на надгробном споменику у Ботаничкој башти Сарајевског музеја који је допремљен са Влађевина (срез Рогатица). — 9. и 11. Шаре на споменику у Очељу (срез Високо). — 10. Шаре на споменику који је уз споменик кнеза Батића у Копошићима (срез Високо).

чохе црвене боје. Изнад веза су израђени колутови, попут шара Осаћанке, од зелене чохе са прошавом. Китњаст и лепо израђен зубун сам видео на вашару о Михаљадну у Јајцу (1929 год.) на жени Симе Маријанца из Јања.

Поменут је опис зубуна (сл. 3) у Змијању, области између Врбаса и Сане.¹ Зубун је све краћи што се иде ближе Бањој Луци и Приједору, док га на домак Саве сасвим нестаје. Зубун у Скендервакуфској Врховини (сл. 5), с десне стране Врбаса, нешто је краћи него у Јањанке, да се истиче „узвеза“ по дну кошуље. Само у сандуку чувају зубун беле боје. На сабору о Илиндану у Пецкој (1924 год.) видео сам на две девојке беле зубуне извезене и богато искићене.

Сл. 12. Жене у Јањи приликом молитве о „житним маслима“ у Грбавичком Пољу (срез Јајце).

4. *Сличности шара на зубуну Осаћанке са шарам на средњевековним босанским надгробним споменицима.* — Пада у очи сличност шара на босанским надгробним споменицима — стећцима или „мраморовима“ из времена пре Турака са шарам на зубуну Осаћанке и Јањанке. Д-р Ћиро Трухелка први је уочио те шаре на стећцима и на њих обратио пажњу и назвао их вије или спирале.²

У Ботаничкој башти Сарајевског музеја у групи стећака уз надгробни споменик војводе Мијотоша има један мањи облика сандука са шарам (сл. 7 и 8). Те су шаре и на надгробном споменику у Очевиљу, области Височке Нахије, који помиње Д-р Миленко С. Филиповић³

¹ Гласник Земаљског Музеја, год. 1926, стр. 142. — ² Гласник Земаљског Музеја, 1891, стр. 374 и 377 — ³ Насеља, књ. XXV, стр. 368.

(сл. 9 и 12¹). Уз познати споменик кнеза Батића у Копошићима, срез височки у Босни, који је детаљно описао Коста Херман¹, истиче се и обликом и шарама један споменик у непосредној близини (сл. 10) и до њих мањи, по свој прилици дечији. На томе је споменику композиција спирала. Исто је тако композиција спирала и на надгробном споменику у Бакићима, више Олова, који је детаљно описао (са сликама) Д-р Миленко С. Филиповић.² Те су шаре у лози на надгробном споменику из села Липеновића у Подрињу, који је узео за пример Д-р Едмунд Шневајс.³ Ове се кривуље истичу и на босанском саркофагу из Крижевића који доноси Влад. Скарић⁴. Вије, спирале су облика фибула из преисторијских насеља. Д-р Ђиро Трухелка је нашао и у Јужној Србији у Вучијем Долу у гробници халштатског доба и назвао је *спирална фи ула*⁵.

Све ове шаре на поменутих надгробним споменицима сличне су шарама на зубуну Осаћанке (сл. 4) а то се још боље види на налицју зубуна (сл. 6) где се јаче истиче прошав. Овакве шаре зову завијаче на „сврткове“. Мисли се на облик сврдла и карсни феномен вртаче у који увире вода окретањем у „чеврнтију“. Та вија, спирала, завијача на свртак личи на кућу спужа, на женску плетеницу косе у курјуку и на змију кад је смотана у почивању. Шаре тога облика виде се и на зубуну Јаћанке и то у везу свилом по ризи (комадима чохе) и изведено од комада зелене чохе изнад веза са прошавом скоро по свој полеђини. Ове шаре на средњевековним надгробним споменицима, осим декоративне своје стране без сумње имају и симболичко значење, а вероватно и ознаку пола и сталежа.

5. *Завршна размашрања*. — По кроју и орнаментима у Босни се разликују у главном три типа зубуна: змијањски, средњобосански и осатски (на Дрини). Поменута је на другом месту ранија распрострањеност типа змијањског зубуна, а то је: Босанска Крајина, северна Далмација, Лика и Банија, завршно са Жумберком.⁶ Нестало га је у Лици, Банији и у северозападним деловима Босанске Крајине; задржао се у Бањалучкој Врховини, Змијању, Јању, северној Далмацији и код старих жена у Босанском Грахову, Гламочком Пољу и Уначкој Жупи. Ови горе поменути крајеви чине етничку целину. И по кроју и по украсима разликује се зубун Осаћанке од зубуна Змијањке. Овај осаћански зубун ближи је зубуну Јужне Србије. Зубуне змијањског и осаћанског типа одваја једна ширира зона краће хаљине која се зове *ћурдија* и која је распрострањена по средњој Босни а прелази у Херцеговину и у старовлашке крајеве. Не бих се могао сложити са Д-р Миленком С. Филиповићем да је *ћурдија* као и антерија пореклом из варошке

¹ Гласник Земаљског Музеја, 1891, стр. 391—395. — ² Гласник Земаљског Музеја, 1928, стр. 73 и 74. — ³ Гласник Скопског Научног Друштва, књ. V (2), стр. 274. — ⁴ Гласник Земаљског Музеја, 1928, стр. 144. — ⁵ Гласник Скопског Научног Друштва, књ. V (2), стр. 63. — ⁶ Гласник Земаљског Музеја, 1926, стр. 146.

ношње.¹ Склонији сам веровати, да је ћурдија наш толико простором распрострањени зубун, само у неколико преиначен под утицајима варошке ношње, јер је Сарајево центар области ћурдије. Постао је краћи, са уметцима, да се јаче истиче стас; добивао облик варошке доламе и формиран са називом ћурдија према димијама, једном комаду примљене балканске варошке ношње, и шалварима које носе планинке у околини Сарајева. Раније је и ћурдија била беле боје² као што је случај са зубуном свих области у којима се носи; а чак и Вук помиње („Рјечник“, државно издање, с. 223) да је зубун у Србији, када се носио, био беле боје. И шаре на ћурдији су преиначене утицајима мајстора абација, који су израђивали ћурдије.

Интересантан је назив грађе на зубуну у Змијањке који зову *риза*; то су комади чохе по којима је вез свилом разне боје и ти су комади пришивени по дну зубуна (сл. 3, 5 и 12). По Јиречеку благајница средњевековних српских владара звала се ризница и објашњава да је риза старосрпски и да значи свечано одело, црквена одежда.³ Отуда и ризница у смислу оставе најскупоценијих хаљина. Беловић-Бернадзиковска (у поменутом „Рјечнику“, стр. 276) вели, да је риза исто што и *свиџи* (а то је свечани огртач златом изаткан). У Боки се у здравици изражава жеља: „Гола ризом приодио!“ У Скопској Црној Гори риза је хаљина са црном орнаментиком.⁴ У Херцеговини је по народном изражавању сваки нов комад одела *нова риза*.⁵ У Боки, у селу Бијелој, парохијална црква Риза Богородичина⁶ везана је за Немањиће, да је њихова задужбина (православна црква слави тај празник 31. августа по ст. кал. Због тога је и наговештена претпоставка, да су то, свакако, остаци средњевековне властееоске ношње.⁷ Гр. Божовић вели за зубун Галичанке да је „најлепши остатак нашега средњевековнога властелинскога зубуна“.⁸ Према свему изгледа да је зубун из прасловенске давнине; да је овакав какав је данас формиран код мање властеле Средњег века; да је одржан у селима области патријархалног режима све до сада и да је преиначен у средњој Босни под утицајем сарајевске варошке ношње. Кад се детаљније и свестраније предузме проучавање ћурдије и установи њено географско распрострањавање, моћиће се пратити и процес њеног прилагођивања варошкој балканској ношњи.

Из приложених фотографија се види сличност шара на зубуну Осаћанке и шара на стећцима које зову „мраморови“. Д-р Ђиро Трухелка вели: „Тај мотив сјећа нас најпримитивније људске културе а налази се на старинама скоро свих прехисториских народа“. Сматра их „културним плодом самога народа, који их је замислио без туђе помоћи због тога што су из низа најједноставнијих декоративних елемената произашли“⁹. Беловић-Бернадзиковска је нашла ову спиралу

¹ Насеља, књ. XXV, стр. 316. — ² Насеља, књ. V, стр. 81. — ³ Јиречек-Радовић: Историја Срба, књ. II, стр. 50. — ⁴ Насеља, књ. III, стр. 470. — ⁵ Гласник Земаљског Музеја за 1906, стр. 243. — ⁶ Насеља, књ. IX, стр. 505 и 506. — ⁷ Гласник Земаљског Музеја, 1926, стр. 145. — ⁸ „Политика“ од 27. октобра 1929 год., бр. 7716, стр. 8. — ⁹ Гласник Земаљског Музеја, 1891, стр. 374.

у везу по ризи, зове је кука и истиче да те шаре има на босанским средњевековним стећцима и на словенским посудама из доба словенске сеобе, и назире у томе мотиву прастари символ свастике, које има на споменицима старих културних народа (Gragja за tehnološki Rječnik, стр. 403). — Д-р Вилке је нашао ову шару на керамичкој посуди из преисториског насеља у Бутмиру (Сарајевско Поље).¹ Композицију тих спирала у свастику установио је Д-р Милован Гаваци у шарамa на ускршњим јајима². Д-р Миленко С. Филиповић вели: „На стећцима нарочито пада у очи двострука спирала и испуњавање чеоне стране стећка таквим двама спиралама“³.

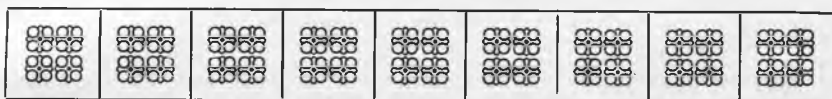
Није то пуки случај да су шаре једнаке и на стећцима и на зубунима него има међусобних утицаја. Споменик кнеза Батића је најближе споменику са шарамa (сл. 10). Судајући по завршетку на натпису кнеза Батића који гласи: „Си билиг постави госпоја Вукава с мојими добрими. Живу ме вјерно служаше и *мртву ме послужи*“⁴ сва је прилика да је тај споменик, који је сав ишаран вијама, споменик Вукаве жене кнеза Батића. Служење и мртву може се само тако објаснити што је покопана као жена уз човека.

На основу изложеног се може претпоставити: 1. да е споменик са спиралним орнаментима (сл. 10) споменик госпоје Вукаве, жене кнеза Батића; 2. да су на споменицима властелинки исклесане најомиљеније шаре са њихових свечаних горњих хаљина и као украс и као ознака да су то надгробни споменици жена; 3. да су се те шаре на зубуну Осаћанке и Јањанке сачувале све до данас.

Милан Карановић.

Résumé. — L' auteur communique ici ses observations sur le *zubun*⁵ (paletot) de Bosnie, tirées de son étude sur le zubun des pays yougoslaves. Il signale d'abord l'importance de zubun qui représente la partie extérieure la plus solennelle et la plus importante du costume féminin. Il parle de sa distribution géographique et donne un aperçu de tout ce qui a été noté sur le zubun de Bosnie et des autres régions. On voit, d'après la bibliographie citée, que le zubun est connu en Bosnie déjà en 1352. En comparant les dessins du zubun, notamment celui de Osat et de Janjina en Bosnie, il souligne l'analogie qui existe entre ces dessins et ceux qu' on observe sur les monuments aux morts de Bosnie („stecci“, „mramorovi“) datant de l'époque avant les Turcs. Dans ses conclusions, l'auteur arrive à distinguer, suivant la coupe et l'ornement, trois types de zubuns de Bosnie: celui de Zmijanje, celui de la Bosnie moyenne et celui de Osat. Le premier type s' est conservé dans la Vrhovina (région de Banjaluka), à Zmijanje, à Janj et dans quelques autres régions. Le zubun d' Osat se rapproche de celui de la Serbie du Sud, pendant qu'en Bosnie moyenne on porte un zubun de femme plus court, désigné sous le nom de *courdia*. Ce dernier type de zubun s'observe aussi en Herzégovine et dans la région de Stari Vlah. Enfin, l' auteur croit que le zubun date encore de l' antiquité slave, que sa forme actuelle a été créée par la petite noblesse du Moyen Age et qu'il s' est maintenu jusq' à nos jours dans les milieux à régime patriarcal.

¹ Гласник Земаљског Музеја, 1909, стр. 197. — ² Сепарат из XXVII. књ. Zbornika за narodni život i običaje Južnih Slavena, стр. 6. — ³ Гласник Земаљског Музеја за 1928 год., стр. 75. — ⁴ Јб. Стојановић: Стари српски записи и натписи, бр. 231. — ⁵ zubun = zouboun.

О НОШЊИ НА ЗАДАРСКИМ И ШИБЕНСКИМ ОСТРВИМА

На острвима пред Задром и Шибеником у ношњи опажамо два основна типа. На првом острвљу основни је тип ношња задарских Равних Котара и Буковице, одакле су пореклом сва ова острвска насеља, а на другом острвљу је основни тип ношња шибенске Загоре, одакле су се ови други доселили. Услед разних фактора а нарочито услед изоловања и поморства ношња се вековима мењала и данас је разнолика. Данас скоро свако село има свој посебни начин одевања. Задарски као и шибенски тип имају много заједничког, што је доказ да су та два типа заједничког порекла. И у једном као и другом типу основне су карактеристике прелаз из једне потпуно нединамичке форме у тип који се све више приближава гипкости опште европске приморске ношње. Баш тај развој заслужује да се мало поближе упозна.

О ношњи првих Словена у овим крајевима не знамо скоро ништа сигурно. Осим у варошима нећемо нигде по острвима и околини наћи породицу од пре 15 века. У нашој области долази у обзир ношња само оног становништва, које је у турско доба долазило из Босне и са Истока. То је динарска струја, која је у етничком погледу мешавина наших горских сточарских племена са мањим скупинама Црновлаха (Морлаки). У новој средини, услед непрестаних бојева са Турцима, тај наш народ постаје и војник, и то заправо четник и хајдук. Сточар и хајдук су по свом инстинкту врло конзервативни елементи, који тешко примају новине. Зато можемо слободно тврдити, да су они од њиховог доласка у ове крајеве врло мало изменили своју ношњу. Једино је нешто јачег утицаја имала задњих деценија аустриска војна служба, развој индустрије и Светски рат. Светски је рат код млађег света поготову уништио стару ношњу.

Ношња становништва пространог задарског и шибенског залеђа је ношња сточара. Чобанин на паши, кад је на њему тешка сура јапунђија или кабаница са кукуљицом, више личи на пастирске сибаре, кулаче, дубироге, савардаке и буње него на човека. Кабаница га покрива и брани од невремена и к ше, стока око њега пасе и он очима прати сваку главу, а рукама може да примакне дипле устима, да разбије звуковима монотонно и споро кретање ствари и бића. Но и одело без јапунђије одаје

непокретност: бела кошуља некад ткана од тврде банестре (тал. *ginestra*, *Sarothamus vulgaris* Wimm.); прслук од домаћег тешког сукна, а по њему тешке сребрне токе; широки кожнати пас, ћемер са ханџарима, кубурама или ножевима; сукнене чакшире које улазе у навлаказе плетене од вуне; нога у опанцима; вунени копоран на раменима; на глави велика црвенкапа са црним шарама и великом црном китом, а под кацом код старије чељади вири често перчин — знак непорочности. Код женских имамо још изразитију статику, а и архаичност: тешка сукнена модрина, која се само зими носи; вунени садак са прслуком у једном комаду; тешки ковни пас са ониксима; на ногама везене чарапе и опанке са кожнатим опутама. Удате жене носе на глави велики бели рубац са извезеним окрајцима у црвено, а девојке црвенкапицу са сребрним цванцикама и на грудима ћердан пун сребрњака. Овај облик мушког и женског одећа можемо сматрати у нашој области и дефинитивним у развоју старе ношње, јер га све бржим темпом замењује творничко опште европско одело. Његов је коначни облик резултат мешавине разних типова и разног етничког порекла. Карактеристична је модрина због своје архаичности. То је стара *dalmatica*, илирског порекла. Опет у капама и чакширама видимо утицај истока. Нарочито (судећи по једној Касасовој инцизији „*Porte Marine*“ у Задру из 18 века) видимо да је народ имао изразите источњачке елементе: турбан и широке гаће.¹ Орнаментика ове ношње је веома оригинална. Она је геометриска и у њој се најверније изражава народна душа. По њој ћемо моћи разликовати буњевце (католике) од ришћана или ркаћа (православних). То је најстарији елеменат у овој ношњи коме је сточар посветио сву своју креативну снагу и сву своју душу. У њему немамо него једно монотono титрање од неколико боја у веома скученим границама, слично ајкању њихових гласова и звуковима јаворових гусала, гајда и дипли.

Овакав је елеменат од 15 па до почетка 19 века прелазео са копна на задарско и шибенско острвље. То је прелажење имало своје фазе, било је час јаче, час слабије. Било је јако одмах после пада Босне у турске руке, нарочито кад су турски чопори допирали скоро до задарских бедема. Граница са Турском ишла је пре Кандијског рата првим редом приморских брежуљака, тако да су Врана и Земуник били у Турској, а Задар и Биоград на мору под Млетачком републиком. Пре самог Кандијског рата владао је мир. На турској се страни мирно обрађује земља и народ не бежи, јер му је и под Турцима добро. На острвима су досељеници страдали од непрестаних куга (год. 1418, 1500, 1570 и 1631) и насеља су остала са врло мало становништва. Зато је у почетку Кандијског рата народ у већим групама почео прелазити на острва.

¹ Lavallée је издао дело: Cassas, „*Voyage pittoresque de l' Istrie et de la Dalmatie*“ (Paris 1802).

Кад су престали ратови с Турцима, на острва прелазе само појединци, док пренасељеност острва у 19 веку не заустави потпуно стари смер струјања и коначно не измени у противни правац, од острва на копно.

Први који су у 15 веку у већим групама прешли, нађоше на острвима претставнике прве словенске сеобе на море од 7 и 8 века. Од њих су примили чакавштину и неке обичаје римског порекла, као на пр. избор краља¹, и сигурно не грешимо ако кажемо, да је и у ношњи нешто узето, нарочито где је изолованост била јача (Силба, Премуда). Ипак су ти утицаји били локални и нису се протегли дуж целе области, јер су све те групе досељеника у главном у почетку задржале свој сточарски карактер. Венеција их је одмах војнички организовала, те нису имали ни могућности ни времена да у новој средини постану земљорадници. Војник и сточар по свом инстинкту не мењају главне одлике ношње старе средине. Једном и другом је одело све: кућа и ризница богатства коју носе собом.

После Кандијског рата острва су била тако насељена да само сточарство није могло да прехрани читаво становништво, а војна је потреба нестала. У почетку сточар пали и уништава шуму, да претвори све у пашу, али ни то не помаже и народ помало прелази на земљорадњу. Пашњаци се све више претварају у оранице и винограде, а стока се оставља и зими и лети у Котару, влашким чобанима.

Ова промена занимања и прелаз на земљорадњу тражи и промену одела. Треба више гипкости, јер тело има да прави веће и снажније покрете. Лан замењује барнестру, а сукно је лаганије. У почетку се раби лагано одело само код посла, а у свечаним данима види се још старо, тешко и богато одело, понос породице. Помало се ипак и у главној ношњи одбацују тешки предмети: ковки пасови су лаганији и без оникса, нестаје тешких котарских опанка које замењују лагани оточки опанци са танким кожним опутама. Орнаменти су се још одржали на рубовима копорана.

Земљорадња повећава благостање у народу, па је и прираштај становништва већи. Опет земљорадник треба бројну породицу која ће да ради у пољу, па зато расте и број становништва. За тај већи број становништва је било потребно наћи нове изворе за исхрану. Становништво на овим острвима, које је у почетку живело континенталним животом, било је присиљено услед тога да се прихвати занимања правог приморског и острвског карактера. Сада се ово континентално становништво претвара у приморско. Тај прелаз није симултано на-

¹ Ivan Milčetić: Koleda u Južnih Slavena (Zbornik za narodni život i običaje, Jug. akad., Zagreb, knj. XXII, god. 1917). — D-r Matasović: O izboru kralja na Molatu (Narodna Starina, br. 7, Zagreb, str. 84—90). — D-r Ed. Schneeweis: Die Weinachtbraeuche der Serbokroaten (Ergenzungsband XV. Zur Wiener Zeitschrift für Volkskunde, Wien 1925). — M. Barada: O našem običaju „biranju kralja“ (Starohrvatska Prosvjeta, god. 1927, str. 197—209). — O. Petar Bačić: Izbor kralja u Dalmaciji (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Jug. akad., Zagreb 1928, knjiga XXVI, Sv. 2., II. Dio).

стао на читавом простору о коме је говор, већ опет према положају или прираштају, негде пре, а негде доцније. Поморство и рибарство су подједнако утицали на ношњу наших оточана. Живот је сложенији него пре кад је стока решавала животни проблем човеков. У ношњи сасвим нестаје орнаментa, домаће шаре, јер је нестало и оног сувишног слободног времена, које се посвећивало изради орнаментa.

Сл. 1. Момак са задарских острва око половине 19 века (по акварели Н. Арсенивића).

Сл. 2. Девочица са задарских острва око половине 19 века (по акварели Н. Арсенивића).

Фортис нам даје слику ношње на задарским острвима при концу 18 века, где већ имадемо и нешто барока.¹ Женска је у зеленом прслуку који је у потпрсју црвено извезен зеленим уметком. Бела кошуља је са рукавима на крају широким и извезеним. На глави бели платнени покривач који је на стражњој страни извезен и свршава се керама. Плисирана је дуго зелена сукња са танким црвеним рубом на дну, а на ногама црвене „бјечве“ (чарапе) са жутиим фиралама. Мушкарац је у великој црвеној капи са великом црном китом и перчином на леђима.

¹ Viaggio in Dalmazia dell' Abate Alberto Fortis, in Venezia, MDCCLXXIV.

Сури копоран са црвеним рубом, под њим црвени прслук са сребрним пљоснатим пуцетима или сребрним цванцикама. Око „живота“ црвени пас, под којим вири бела кошуља пред модрим, узаним уз месо, сукненим гаћама, које улазе у извезене чарапе, а ове у папуче.¹

По предању и по причању старих сељака изгледа да су по острвима у почетку 19 века, нарочито још на Дугом Отоку, мушкарци носили широке модре сукнене гаће (лети платнене) са уским ногавицама, које су са стране биле прикопчане дугим низом малених сребрних копча. Овде су их називали: гаће на „азуле“ или „на газин“. Имали су белу кошуљу са широким рукавима, прслук или сукнени „крожат“, затим копоран са сребрним пуцетима. Носили су велики црвени фес са великом црном китом. Женске су носиле беле сукнене односно платнене сукње за пораменицама, белу кошуљу, зими плетену вунену гучу (као данашњи модерни џемпер), стезник „залиставац“ извезен лепим шарамима и „јашмак“ (врста прслука). Главу су покривале великим белим платненим покривачем као што чине и данас још старије жене на Олибу и на шибенском острвљу. Припасале би се шареним „каницама“. Сагага²

Сл. 3. Данашње одело старе оточанке.

у 19 веку доноси исте слике као и Фортис само у бојама. У раскошном делу аустриског надвојводе има врло лепих и живописних слика ношње из половине 19 века. На ношњи се већ јасно запажају сви они утицаји које је нова средина даномице све јачом снагом пружала. Види се да народ настоји, да творничким модерним израђевинама задржи стари облик ношње. Сељанка из Сутомишнице на Угљану у црвеном јашмаку и са лаганим, шареним, платненим пасом показује много већу елеганцију; мушкарац је већ у варошким „панталонима“ или „брагешама“, док је на горњем телу још остао сури копоран и црвени прслук са сребрним цванцикама.³

На шибенском острвљу, на Муртеру, Првићу, Зларину, Каприју и Жирију ношња је претрпела мање промене. Пада у очи утицај промене занимања па и барока код жена, али су те промене такве, да се главна слика ношње одржала до данас. Остао је крој и остала је боја, мењала се латка и покретљивост линије. Мушкарци носе сукнене модре

утицај промене занимања па и барока код жена, али су те промене такве, да се главна слика ношње одржала до данас. Остао је крој и остала је боја, мењала се латка и покретљивост линије. Мушкарци носе сукнене модре

¹ Индустију папуча донели су из Боке Которске у Преко на Угљану (у 18 веку) чланови породице Лончар. — ² La Dalmazia descritta dal professore Dottor Francesco Carrara, cop 48. Tavole Miniate rappresentanti i principali costumi nazionali. Zara, 1846 (Fratelli Battara tipografi editori). — ³ Das Was Verschwindet, Trachten aus den Bergen und Inseln der Adria. Leipzig. Druck von F. A. Brockhaus. (Нема године кад је издано дело).

хаљетке и модре прслуке без пасова и само са једним редом сребрних пуцета са сваке стране, а на глави малену или мало већу црвенкапу. На ногама су папуче. Женске су у сурим „плисираним“ сукњама са пораменицама које су порубљене као и дно сукње са црвеном, сукненом, уском врпцом. На глави носе велики бели покривач. Тако је на сликама у делу аустријског надвојводе,¹ а тако је у главном још и данас. Оно што је и у овој ношњи сасвим нестало то је орнамент. Један од главних узрока због којих се ношња овде одржала тако дуго јесте што је становништво, које је населило ова острва, имало у свом темпераменту вазда много више самосталности и много више отпора према сваком страном утицају. Међутим они нису зато у културном погледу назадовали, већ сасвим противно, они су се властитом снагом и властитом иницијативом развијали и постигли то, да је њихово економско стање, нарочито Муртера и Зларина, било вазда боље него на задарским острвима. Тако се и њихова ношња готово самостално развијала

Сл. 4. Ношња у Буковици.

и они су неке делове своје ношње наметнули и другима. Интересантно је истаћи, да је данас „муртеринска капа“ продрла у подручје задарских острва, а наћићемо је на копну и на главама католичког становништва код Книна. Пашманац се вазда дивео подузетном духу Муртеринца, који је у неколико деценија покупио од задарске властеле све ненасељено корнатско острвље и ту почео да крчи винограде и да ради маслине, па није чудо што се данашњи Пашманац „качипери“ у муртеринској капи.

Кад пажљиво упоређујемо ношњу свих оточана наше области са ношњом копнене стране, одакле су они пореклом, видећемо да су време,

¹ Das Was Verschwindet, Trachten aus den Bergen und Inseln der Adria. Leipzig. Druck von F. A. Brockhaus. (Нема године кад је издано дело).

положај и борба за опстанак učinili, те смо од једног заједничког корена добили један сасвим нови тип на острвима, док је на копненој страни лакши живот и конзервативни сточарски дух одржао скоро непромењену стару ношњу. Потпуна изолованост острва од копна настала је тек у 19 веку, кад већ услед пренасељености не могу ни појединци да прелазе на острва, и кад су бракови услед разлике у карактеру и занимању сасвим престали. Но док су утицаји с копна у 19 веку сасвим негативни, то су ипак утицаји између села исте области доста живи. На острвима народ није увек подједнако и у исто време

Сл. 5. Жена, девојке, момак и деца са Задарског Котара (копнено залеђе).

напредовао. Развој је зависио од близине вароши, од промене занимања, као и од разлике у темпераменту — како смо већ пре истаikli. Највише утицаја других села и вароши примила су нека села у непосредној близини Задра, где се кроз векове формирао дух пун ресигнираности, покорности, послушности, чак једне врсте сервилности, који је скоро сасвим уништио отпорну снагу народа тих села. Зато они у ношњи примају највише страних елемената. Утицај Олиба, чије је становништво по реклом из шибенског залеђа, у погледу ношње се осећа до половине Дугог Отока, док Муртер продира са јужне стране према Пашману.

Данас на овим острвима сасвим нестаје старе ношње. Фабричке израђевине потискују домаћу текстилну, па ће данашња јефтина фабричка роба сасвим уништити ношњу. Данас више нема ни црвенкапа, које носе једино старије особе. На неким се острвима у шкрињама још чува старо одело из прве половине 19 века, које мушкарци облаче на задњи дан поклада. А оно што се до данас одржало то је фабрички производ: „плисирана“ модра сукња са прслуком од једног комада; бела

кошуља и црни или тамно модри хаљетак; свилена марама на глави, а пред сукњом свилена прегача (траверша).

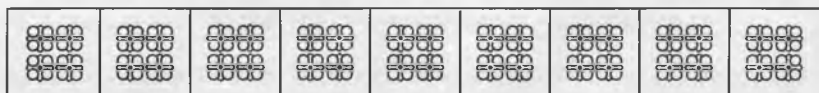
Свечаних дана на ногама имају лаковане ципелице, а папуче се само још у поље носе.

Млађи мушкарци су већ сасвим по варошки одевени.¹

Луцијан Марчић.

Résumé. — L' auteur distingue dans les îles de la région de Zadar et de Šibenik deux types fondamentaux de costume. Dans les îles de Zadar le type de costume est celui de Ravni Kotari et de Bukovica, d' où provient la population de ces îles; dans les îles de Šibenik le costume appartient au type de Zagora, la population de ces îles provenant de cette dernière région. Au cours des siècles et grâce à l' influence de différents facteurs, surtout grâce au changement de profession, le costume s' est modifié de sorte qu' actuellement chaque village presque montre un mode particulier de costume. En décrivant le costume masculin et celui de femme, l' auteur signale surtout la lourde robe en laine, *modrina* (ancienne „dalmatica“ de l' origine illyrique), très particulière à cause de son aspect archaïque, et l' ornement très original en même temps qu' élément le plus ancien du costume. Les ornements sont géométriques, et c' est d' après ces derniers qu' on peut distinguer les orthodoxes des catholiques. L' auteur dit que le changement de la profession, l' abandon de l' élevage et le passage à l' agriculture, a provoqué aussi une modification dans le costume. Cette modification s' est manifestée surtout depuis que la population a commencé à s' occuper de plus en plus de la pêche et de la navigation. Suivant les données de Fortis, ensuite suivant celles de Carrara, et à la base de ses propres études, l' auteur donne la description du costume national depuis la fin du 18 siècle jusqu' à nos jours. En comparant le costume des insulaires et de la population du continent, l' auteur arrive à la conclusion que le temps, la situation et la lutte pour l' existence ont créé, du costume primitif commun, un type tout à fait nouveau, pendant que à la côte, la vie plus facile et l' esprit plus conservateur des gens s' occupant de l' élevage ont conservé le costume sans modification presque. Dans les derniers temps, on constate la disparition progressive de l' ancien costume national qui est remplacé par le costume confectionné.

¹ Најважнија дела са илустрацијама ношње: *Viaggio in Dalmazia dell' Abate Alberto Fortis, in Venezia MDCCLXXIV.* — *Lavallée-Cassas, Voyage pittoresque de l' Istrie et de la Dalmatie, Paris 1802.* — *The World in Miniatur, Illyria and Dalmatia, A Description of the Manners, Customs, Habits, Dress, and other Peculiarities Characteristic of their Inhabitants, and those of the Adjacent Countries; Illustrated With Thirty-Two, Coloured Engravings, London, Printed for. R. Ackermann 101, Strand; And to be had of all Booksellers.* — *La Dalmazia descritta dal professore Dottor Francesco Carrara, con. 48. Tavole Miniature rappresentanti i principali costumi nazionali, Zara, 1846 (fratelli Battara tipografi editori).* — *Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen dargestellt von Franz Petter, I. Theil. Gotha Justus Perthes 1857.* — *L. Menin, Il Costume di tutte le nazioni e di tutti i tempi, Padova 1834.* — *Das Was Verschwundet, Trachten aus den Bergen und Inseln der Adria. Druck von F. A. Brackhaus.*

О НОШЊИ У ОКОЛИНИ БИЛЕЂЕ¹

У овоме сиромашном крају и сиромашни као и имућни много полажу на лепоту одела. Како је овај предео уз саму црногорску границу то превлађује црногорска ношња са неким малим изузетцима.

Радно одело израђују сами сељаци, односно жене тку сукно, а празнично се већином купује. И код мушких и код женских је свакидашње радно одело сукнено. Празнично је од чохе код мушких, а од „боргета“ и „ботане“ (танке тканине у шареним бојама) код женских.

Сваки без разлике пази да му је одело ако не ново а оно бар окрпљено и чисто. И у самој ношњи опажа се велика разлика између богаташа и сиромаша, јер богатији носе одело од скупоцене чохе, односно тканине.

Одело се уопште нерадо крпи (празнично одело никад се не крпи), а кад се ово не може избећи, онда тај посао припада жени. Мушкарац па био усамљеник и сиромаш сматра испод достојанства да крпи, и обично ће поћи сусетки и замолити је да му што окрпи, а она му увек радо ову услугу чини. Односно крпљења постоји веровање, да се уторником не сме крпити, јер ће им се десити нека несрећа. Осим тога се верује, да не ваља крпити на човеку, а кад већ то раде, обично детету дају сламку да држи у устима „да неби престало расти“.

Рубље² се обично пере једном недељно у дрвеном *шкију* (кориту), употребљујући при томе и сапун који купују у вароши, јер га у овом крају нико код куће не кува. Прање је искључиво женски посао; за мушкарце је овај посао испод достојанства.

Млађи се кицоше и овде их називају *делијама*. Ипак претерани делилук (кицошлук) старији људи нерадо гледају. Делијом се зове човек лепо одевен, чист, окретан, весео, домишљан а уз то и лепо телесно развијен. Лепо одевен човек много се цени, па ма он немао каквих јачих моралних и интелектуалних способности.

Приликом „резања“ одела више се полаже на његов спољашњи облик, т. ј. да је лепо и „уза се“, док се на његову практичну страну обраћа мања пажња; квалитет је од подређеног значаја. Уопште узевши,

¹ Види студију: Билећке Рудине од Ј. Дедијера (Српски етнографски зборник, књ. V; Насеља, књ. II, стр. 671 до 900). — ² Више се чује веш на рубље и преобука; заједнички назив за гаће и кошуљу осим ових не постоји.

ношња је у овом крају лепа и складношћу боја чини пријатан утисак. Сви делови одела режу се према телесној развијености осим чакшира, које се одликују мало већим туром. Већих разлика између зимског и летњег одела нема у овом крају.

Мушко радно одело, које се носи за време лета, чине: *каџавраша*¹, управо црногорска капа од ваљаног сукна, некад по дну прошивена унакрст; *гаће* и *кошуља* које саме жене режу од куповне тканине а ређе од домаћег танког платна „бурунцука“. Гаће су сасвим уз тело са „свитњаком“ за везивање, са „рупом“ напред и разрезом на ногавицама. Махом су дуге до средине листа. Кошуља је са ниским „вратником“ без икаква веза и преко груди разрезана до трбуха; доста је дуга. Прикопчава се под грлом или металном копчом, или се везује „пуњком“ и „привезом“ а код неких и дугметом. Сврх кошуље долази *хаљина* од бела или црна сукна са рукавима, захвата до испод колена, а с предње стране се не може скопчати; лети кад се ради скида се. Око паса се обавија *џканица* која је домаћи производ од сукна у бојама. Чакшире су од *модраче* (уваљаног сукна) или су од танког неваљаног сукна-*раше*. Махом су црне боје, док су се раније носиле вунене „бијеле чакшире“. Чакшире на предњој страни имају *лакму* или *џроријез* а на горњој страни, око паса, набране су. Тканицом се причвршћују уз тело. Преко чакшира се облаче *тозлуци* (код Мухамеданаца *дизлуци*) од колена до чланака; махом су црне боје, без украса и гајтана (бућме) и од домаћег су сукна. На задњој страни се скопчавају многобројним кукицама (30—50). Потом су вунене зелене чарапе *белаче*², а по њима опанци - домаћи производ - испреплетани усуканом опутом од козје или овче коже. Неки носе преко чарапа *џерлуке* исплетене од беле вуне.

Мушко џразнично одело се разликује само у толико што уместо хаљине долази *џемадан* од црвене чохе, спреда извезен златом или црном бућмом (гајтаном). Богатији носе преко овога још и *фермен*, који иде до паса. Фермен је без рукава, од чохе је и сав укусно извезен бућмом и са *џуцадма* низ прса. Старији угледнији људи уместо фермена носе *џоке*, које се испод грла скопчавају. Оне се праве од чохе а извезене су срмом или златом. Уместо чакшира од модраче или раше, које се носе (лети) радним даном, празником се облаче чакшире од плаве, ређе од зелене чохе, са мало већим туром. Око паса се уместо тканица опасује свилени или полусвилени *џрамболос* израђен у најживописнијим бојама (цариградски производ). Неки носе и *силав* од коже. За појасом не носе ништа од оружја (иако је оружје раније било саставни део одела), а неки носе повећи нож или револвер и то само ако имају дозволу од власти.

¹ Стари људи још носе с а р у к завијен око капе, обично црвене боје; он је турског порекла. — ² Белаче се везују белом вуненом подвезом.

Зими се носи исто одело само што се облачи дебље - пуније рубље, а у радне дане махом сукнене чакшире и џемадан са *кабаницом* од дебела загасита сукна.

Празнично одело: џемадан, чакшире (чохане) и фермен режу терзије у вароши а сукнено радно одело режу жене на дому.

О свадби сваки од учесника облачи од одела оно шта најлепше има. Нема нарочите разлике у оделу младожење, девера, кума и др. Једино *вођевина* (млада) што преко своје капе носи белу свилену мараму.

Женско радно одело (лешње). Свака жена без изузетка на глави носи капу са белом *крџом* (марамом), која се прикопчава за капу и виси низ леђа скоро до појаса. Ова се марама редовно купује у дућану. Од рубља носе: дугу кошуљу са рукавима од куповне тканине, ређе од домаћег платна. На њој су *џрса* и *вратник* махом извезени. Вез је мало необичан и потсећа на неке косовске мотиве. Рукави су на кошуљи слободни и нема ничега што би потсећало на манжетне. Старије жене причају, да се раније венчана кошуља после свадбе није облачила, већ се чувала за сахрану.

Преко кошуље се облачи *зубун* од домаћег сукна, без рукава. С предње стране је зубун извезен црном вуницом а са доње стране оивичен црном чохом. Дугачак је до испод колена. На његов се крој много пази и води се рачуна да буде комотнији. Неке носе уместо зубуна *Јелек*, који је спреда јако исечен и оперважен бућмом. Он је разрезан до дна, али се испод паса прикопчава. Око паса се опасују *шканицом* као и мушкарци, само с том разликом, што су ове тканице толико кратке, да се њима жена једном опаше, док су код мушких много дуже. Затим облаче „доњу“ *сукњу* од беле куповне тканине, или какву стару „похабану“ а преко ове *кошулу* (горња сукња), која је код неких од шареног *боргеша*, а код неких од *раше*, само што је у овом случају црвено или црно обојена. Котула је на горњој страни, око паса, набрана у *гужву* (мањи набори). На предњој страни се носи *вуша* (куповна кецеља) или *прегача* од раше са ресама на доњој страни. Старе жене помињу *ћурдију*, стари аљетак који се потпуно изгубио. Ђурдија је резана од белог сукна или модре чохе и напред је била отворена; дуга је била до близу колена. Рукави су на њој били до половине лаката, али увек од какве лакше и тање тканине. Носиле су их махом невесте, младе жене, првих година по удаји.

На ноге облаче беле вунене чарапе, дуге до колена, и везују их белом подвезицом наплетеном на горњем крају чарапе. Преко чарапа облаче опанке као и мушки. Богатије жене у последње време носе и *кундуре* - врста плитке ципеле.

Између летњег радног и летњег празничног одела нема разлике код жена, само што се празником не носи ништа од раше. Празнично је одело по могућству ново, лепше скројено и више везом украшено.

Има неколико битних разлика између одела у жена и одела у девојака и оне су у овоме. Девојке носе малу плитку капу - жене увек дубљу -, чије је дно споља сасвим извезено златом, што опет код жена нема. Код девојака редовно на појасу нема ничега, док жене носе *пафше* од срме или *ћемер* богато украшен. Ћемер носе богатије жене, јер је он врло скупа ствар. Често се у девојака види *јелек* од чохе, везен срмом или свилом и уска куповна чипка на крајевима рукава од кошуље. Затим, зубун је код девојака бео, а код жена црно обојен. Девојке не носе *пршћење* (прстење), али зато носе куповне ћердане, што опет жене немају. Чим се девојка удоми, одмах почиње носити одело које носе жене.

Код деце до шесте године нема никакве разлике у ношњи, јер до тога времена и мушка и женска деца носе кошуљу са рукавима, која досеже до чланака. Лети обично иду боса и гологлава, а зими носе мале опанчиће и вунене чарапе. Ако је дете женско, убрале га марамом, а мушком дају капицу. Пошто детету прође шеста година, облаче му одело као код одраслих¹.

Одело старијих жена и људи не разликује се од одела млађих жена и људи, осим што је њихово одело простије израде и домаћи је производ. Старе жене не носе *вучу* (куповну кецељу) већ *ојрежину* (сукнену кецељу).

Мртвацу се облачи, колико сам могао запазити, његово празнично одело, без обзира на његову вредност. Али се настоји да му се обуче све ново, јер поред тога што се то сматра последњом почасту покојнику, постоји и веровање, да и ако је грешан, опростиће му се, јер ће „чист“ отићи на небо.

Кад је нека породица у жалости, мушкарци прекрију дно од капе, на спољној страни, црном тканином. У новије време се носи црни флор око леве руке. Осим тога, сви прекрију црном тканином везиво од злата или бућме на џемадану. Тако се по празничном оделу може познати кад је ко „рушан“, јер су сва луцад на фермену, која су обично од срме или злата, прекривена црним флором. Жене које су у жалости прекрију дно од капе црним флором и место беле *крие* носе црну. Уз то не носе никакве аљетке у боји. Раније је био обичај, да су мати у жалости за сином или сестра за братом секле косу и за првих четрдесет дана по смрти покојника носиле су само црну мараму — повезачу, без капе. Жалост за покојником траје годину дана, а где је јединац умро и више година. Карактеристично је, да се смрт женских мало оплакује, била девојка или жена; нарочито се жена мало жали.

¹ Док гаће не обуче увек је дете. Старији људи причајући догађаје из детињства махом веле: „Пре но што сам гаће обукао“.

Аљкави, прљави и поцепани људи гледају се с презрењем и омаловажавањем, избегавају се и називају разним погрдним именима као: *џексијан* и *лушор* (ако је нечист и разбарушен); *грндељ* (кад је необријан и неочешљан па му се и коса види кроз капу); а ако је подеран и запуштен зову га *дроњом*.

После Светскога рата ишчезава стара ношња. Особито млађи људи, који су били у војсци и рату, присвајају *уско одело*¹ или како још кажу *робу*, делимично или потпуно, али ипак нема изгледа да ће се народна ношња тако брзо изгубити.

Као саставни део одела употребљава се *накиш*.

Радо се ките а особито младеж. Највише се ките младе девојке. Код мушке деце нема никаквих накита а женска деца обично носе *ђинђуве* и *ђердане*. Одрасли људи носе *џрићење* још док су нежење, а кад се ожене још више. Радо се ките цвећем, које обично носе за капом. Девојке носе *ђердане*, низове сребрних и златних перлица на капи и радо се ките цвећем. Удате жене поред *џавши* и *ћемера* носе капу окићену *ђерданчићима*. Ранијих година је свака жена носила *ђинђуве* а девојке *билензуке* око руку.

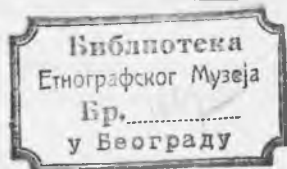
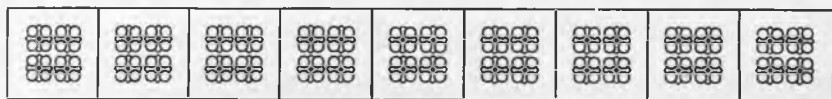
Старци и бабе се не ките осим што о празнику, кад пођу цркви, понесу у руци или ставе за појас киту босиока. Верује се, да је грехота китити се босиоком пре Крстовдана.

Накит је већином страна израда и нема симболичког значења.

Ђ. М. Обреновић.

Résumé. — L' auteur communique sommairement ses vues sur le costume actuel de la région de Bileće en Herzégovine. A la suite des observations générales l'auteur donne la description des parties des costumes d' homme et de femme, ordinaires et ceux de fête. Il souligne la différence qui existe entre le costume de jeunes filles et celui de femmes, et constate qu' il n' y a point de différence entre les costumes des vieux hommes et des vieilles femmes d' une part, d' autre part entre les costumes des jeunes hommes et des jeunes femmes. Il parle aussi de costume d' enfant et des signes employés en deuil.

¹ Уско одело и роба је куповно одело у трговини.

ЖЕНСКА НОШЊА У БЕОГРАДСКОЈ ПОСАВИНИ¹

Географско распрострањење ове ношње одредили смо када смо говорили о мушкој ношњи овога краја². На овој ношњи се запајају трагови врло старе ношње. То се најбоље види по мотивима разних шара. Тако исто начин израде и крој старијег одела потсећају на велику старину.

Женска се ношња очувала много боље него мушка. Томе има више узрока. Први је што је женска ношња више везана за обичаје и обреде него мушка. Друго: жене су конзервативније од људи, јер су више везане за кућу и породицу, па су стицајем прилика приморане да чувају оно што је старинско. Треће: у души самог народа има нешто што је јако срасло са ношњом као и са многим обичајима. Тако народ у овоме крају има велику наклоност за земљорадњу и сточарство, иако је пред вратима Београда. Затим, врло је мали број деце која се школују и одају занатима и трговини, него остају да раде земљу. У самој породици још има много оне старе патријархалности у односу млађих према старијима и жена према мушкарцима. Што се ношња очувала игра улогу и естетски моменат, пошто се ношња сматра врло лепом, па се жене и девојке такмиче која ће имати лепше и богатије одело. Колико је мени познато, нема живописније ношње од ове ни у једном крају наше домовине. Географско-економске прилике не иду у прилог одржавању ове ношње, јер би се жене и девојке на вратима Београда и главних саобраћајних линија могле одавати много кориснијим пословима него што је израђивање и вежење одела. Али економско-психички моменат утиче те се ношња чува, пошто сваки сељак има имања колико му треба за опстанак, а како су његови прохтеви мали, девојке и жене нађу времена да везу и да ткају, поред мушких који најрадије остају код куће, да раде земљу. Али поред свега треба увек имати у виду вредноћу и велику љубав женскиња за овом ношњом.

¹ Приликом проучавања народне ношње у Београдској Посавини придржавао сам се у главном Упутства од Д-ра Тих. Р. Ђорђевића, проф. Универ. (Гласник Земљ. Музеја, Сарајево 1926. — ² Види: Мушка ношња у Београдској Посавини, Гласник Етнограф. музеја у Београду, књ. III, с. 77—97.

Као што се види народ у овоме крају тешко напушта старе навике, а поготову ношњу, која је лепа и поникла из његове душе. Требали су да дођу велики и општи покрети, па да се напусти нека народна творевина, као што је ношња. Тако су све главне промене у мушкој и женској ношњи везане за веће догађаје и покрете у нашем народу.

І Ношња до педесетих година 19. века

Леиње стајаће одело. По казивању најстаријих људи жене су делале косу од увек средином главе, од чела ка темену, па су је сплетале у две плетенице, које се обавијају око којнге. (У речи којнга *о* је врло дуго а *н* се једва чује. У неким селима даље од Београда каже се просто „коњга“). Којнге су из овог времена биле врло велике према онима из осамдесетих и деведесетих година 19. века. Оне су прављене од липове коре или липове дашчице, у облику обруча. На предњој страни којнге је ушивено и увезано неколико танких прутића један над другим, тако да је којнга с предње стране била висока најмање 10 см. (за читаву шаку), а на страни према врату остала је ниска. По причању старих особа изгледало је као да жена с таквом којнгом има велики рог на врх главе. Преко којнге се забрађивала велика бела марама, у облику ручника, звана *убрадача* или *убрадач*, од белог ланеног домаћег платна. Убрадача се спуштала низ леђа до испод појаса. Оваква убрадача и којнга су се чувале код неких старих жена до шестих и седамдесетих година 19. века. Данашње најстарије жене причају, да су у младости по убрадачима могле у даљини распознати старе жене. Оне су им се потсмевале кад их виде, говорећи: „Ето иде стара и носи убрадач“.

Кошуља-кудељара. Најстарија кошуља је била од домаћег кудељног платна. Кошуље су биле врло широке, дугачке до близу чланака, у струку набране и доста уске. Рукави су били широки, порубљени и дугачки до близу шаке. Око врата је био узан поруб, кроз који се провлачила узица којом се набирала кошуља под грлом и завезивала тако, да кад се повуче један крај узице она се одрешти. Такав начин везивања се називао: „закопчавање запетљачем на замку“. Кошуља је била везана на рукавима по дну са „стреком“, т.ј. разнобојним вуненим концем. Дном саме кошуље је био исплетен зупчаст поплет од стреке или од кудељног конца, који се звао „кресне“ или „кресте“. Овај се поруб често израђивао иглом „шиватком“.

Гуњић. Преко кошуље се на леђима и грудима носио гуњић од белог домаћег сукна. Он је био без рукава и спреда отворен готово као мушки дорамак. По ивицама и рубовима био је опточен плетеним гајтаном од црне вуне и украшен поред самог гајтана покрстачким везом од стреке у разним бојама.

Сукња. Сукња покрива тело од паса па до близу чланака. Око паса је набрана и отворена на предњој страни од врха до дна, те личи на полукружни огртач. Она је прављена од најлепше танко упредене вуне обојене у неколико боја. Код најлепших сукња основа је обично од црвених, модрих, зелених, црних и белих жица, а потка затворено црвена. Таква је сукња имала као шаре усправне пруге у поменутиим бојама за основу и звала се „шарена сукња“. Сукње се у ово време нису „прекачињале“ као доцније.

Кецеле су биле једнобојне и то најчешће: црвене, затворено-зелене и затворено-модре, са узаним попречним пругама разних боја. Оне су биле доста узане и дугачке колико и сукње; опасивале су се спреда преко сукње и кошуље, а завезивале се са две узице око паса. Оне су прављене као и сукње од најлепше вуне а бојене су природним домаћим бојама.

Зубун је без рукава и без колира око врата; од домаћег је белог сукна, дугачак до испод колена, спреда отворен тако да су се виделе целе груди. Стајаћи зубуни су по леђима и првим полама били накинени „кићанкама“ („бућама“) од разнобојних вунених конаца и лименим шљокицама. По ивицама предњих пола и око рукава зубун је опточен плетеним гајтаном („плетивом“) разних боја, који се истовремено плео и пришивао, па се зато зове „плетиво“. Извезен је био стреком око врата, око отвора за руке, по првим полама и по леђима око кићанки. Зубун се носио преко кошуље или поврх гуњића. Са зубуном се жена није растајала, пошто је поред заштите тела служио и у друге сврхе. Приликом спавања се стављао под главу или се простирао, а подметао се на леђа кад се носи бреме итд. Зато стари људи кажу: „зубун је служио као амалину самар“.

Појас. Жена се опасивала најмање са два дебела, вунена појаса и трећим *коланом* са *каницама*. Прва два појаса су доста широка и дугачка по три метра. Они су ткани на исти начин као ћилимови и торбе, а често и са истим шарама, па се зато зову *шорбаши* и *ћилимаш*. Колан је појас такође од вуне, широк до 10 см., а дугачак толико да обухвати таман жени око струка. Шаре су на њему уздужне уткане пруге од неколико боја. Он је од лепо прерађене вуне много лепше рађен него торбаш и ћилимаш. Колан се завршује са две крушкасте плоче — *канице*, од жутог или сиво-белог метала, које служе као накит и као копче, јер је на десној плочи повелика кука а на левој одговарајућа петља за закопчавање. Први појас, најшири, опасе се до самог тела, а други преко кошуље па колан преко овога тако да канице дођу на предњој страни, на средини паса. Овакви појасеви са малим изменама су се очували и до данас.

Обућа. Чарапе и назувице је плело женскиње од црвеног и црног вуненог плетива - „стреке“. Чарапе су дуге до колена, а назувице су захватале врхови стопала, поврх чарапа. Опанци су били као и мушки,

само су имали више опута поврх ноге него мушки. Опанке су правили мушкарци и за женске. Женска обућа овог времена слична је мушкој, а исти су и називи за поједине делове обуће (види: Мушка ношња у Б. Посавини у *Гласнику Етнограф. музеја*, књ. III, стр. 80).

Свакидашње летње одело је најчешће дугачка кошуља, предња прегача, гуњић и појас, али носили су се и зубуни и сукње. Сукње су биле најчешће у једној боји и то прелаз из тамно-црвене ка мркој. Одело је као и празнично, само је много дебље и простије рађено, или је изношено стајаће одело. Носила се увек коњга и сва три појаса, јер појасеви по народном мишљењу чувају „живот“. Чарапе су обично биле беле.

Стајаће зимско одело. Зими се уместо гуњића облачио гуњац од белог сукна, са рукавима дугим до шаке; закопчавао се низ прса, од грла до појаса, исплетеним дугмадима од црне вуне. Дугмад су била јајастог облика и завршавала су се црвеном „*ђинђувом*“. Гуњац је био украшен вуненим гајтаном као и гуњић. Преко гуњца се често носио зубун са рукавима уместо оног без рукава. Неки старци са Умке и из Ресника причали су ми, да се зими преко зубуна носио појас са каницама. Остали делови зимског стајаћег одела су били као и летње стајаће одело.

Зубун, гуњић и гуњац није носила ниједна од данас живих старица, али су се очували као последњи и изобичајени аљетци, док су данашње старице од 70—80 година биле као деца, па их и описујемо према њихову казивању.

Зимско свакидашње одело је грубље и простије (ако је ново) од стајаћег зимског, али је најчешће изношено стајаће зимско одело служило као свакидашње зимско.

Девојке су празником сплетале косу у једну „кику“, у облику лесице, која је прекривала десно ухо, а радним данима у једну плетеницу коју су обавијале око главе. Девојке удаваче су носиле две прегаче као знак да су спремне и дорасле за удају. У осталом су се носиле као и жене само су им зубуни били краћи него код жена.

Младино одело. Млада се носила као и младе жене, само је њено одело сасвим ново и више извезено и искићено. Поред тога се одликовала неким деловима одела и по понашању. Млада се „удиви“ кад иде и кад говори, т. ј. стиди се и мало се као укрути. Тек пошто се свадба сврши, млада се одене као жена, т. ј. намести којнгу и велики *венац*. За *венац* је била мала којнга. У родитељској кући се стави млади *венчић* од увијеног прута, са разнобојним тракама. Костур великог венца је израђен од жица, у облику купасте капе, висок најмање 20 см.; са спољашње стране је опшивен чохом и платном, па искићен турским и аустриским новцем и ланчићима са трепетљикама. Богатије младе су носиле на предњој страни венца један или више дуката. Венац је кићен миришљавим цвећем, а највише смиљем, па се

звао и *смиљевац*, а понекад и *младина капа*. Венац без дуката стајао је обично дукат, а они са дукатима много више. Куповао га је за младу младожењин отац. Млада га је носила за неколико недеља стално, а после само празником и на вашарима, па га после првог порођаја или после годину-две дана баци. Понеки венци су били тешки по неколико килограма, па су их младе носиле са великом муком.

Млада је у ово време закривала лице или како стари кажу: „*млада се забуљивала и клањала се (метанисала) до земље сваком мушкарцу*“. Млада је закривала лице танком белом марамом, која се звала *паћеле*. Она је одржавала ове обичаје годину дана, а понеке и две. Ови обичаји (закривање лица, метанисање и ношење венца) изобичајени су око 1860 године.

Док нису изашла огледала, жене су се огледале над водом, а најчешће су сипале воду у тепсију па се у њој огледале.

Целокупну женску ношњу су израђивале жене у кући, изузевши металне ствари, које спадају у накит. Жене су саме ткале, бојиле, шиле, кројиле и давале облик оделу.

II Ношња од педесетих до осамдесетих година 19. века

Шездесетих и седамдесетих година прошлога века настају у женској ношњи промене, које долазе због великог утицаја вароши (Београд). У ово време има само остатака старије ношње, коју смо већ описали као најстарију, у колико је то било могућно према добивеним подацима у самом народу. Занимљиво је, да се примањем ношње из вароши усвајају за поједине делове одела туђе речи, за које се до тада у селу није знало.

Овде ћемо говорити опширније о женској ношњи овог доба, пошто има већи број живих људи и жена из тог времена, од којих смо могли прикупити податке о тадашњој ношњи, иако је данас избачајена.

Лешње стајаће одело. Намештање косе и којнге је углавном као што смо изнели у првом делу. Коса се сплетала у две плетенице које се зову *кике* или *вишице*. Линија која дели косу уз главу у два дела зове се *раздио*. Расчешљана се коса подвије иглом са обадве стране раздиока, и то поврх чела, и ти подвијени делови косе зову се „коврице“. У Рушњу се плетенице протуре кроз којнгу па се онда укрсте на спољашњој страни испод којнге и омотају се око ње тако, да тањи крајеви плетенице дођу на предњој њеној страни. У многим другим селима се не протурају плетенице кроз којнгу, него се само умотају око ње, са спољашње стране. У већини села се преко којнге и косе стави марама - *доглавача*, док се у Рушњу марама доглавача, превијена на *ојерак* (у облику правоуглог троугла), стави до косе а преко ње којнга. Сада се у једном и у другом случају причврсти за предњи део којнге марама која се звала различито у

разним селима: *убрадача*, *убрадач* и *предевача*, која покрива скоро цела леђа (в. сл. 9.). У Жаркову су рано почели куповати за којнгу свилену мараму, која је у свему замењивала убрадачу и звала се *бурунџук*.

Којнга захвата као мали обруч главу око потиљка и темена. Она се прави овако: савије се у круг сирова липова кора тако, да спољашње стране коре дођу унутра, а крајеви се увежу концем. Којнга се прави и од танке липове дашчице (ољуштак) на исти начин као и од коре. У Кумодражу се око којнге са спољашне стране ставе два прутућа један изнад другог, па се увежу уз кору концем од кудеље. У Рушњу је којнга увијена са доње стране крпом, да не би жуљила главу. Од којнге се спуштају две узице зване *кумош* и везују се испод врата, те се помоћу њих којнга држи чврсто на глави. Кумош се ставља и преко којнге као једна узица, а у Рушњу се стави кумош преко главе па се којнга закопча за њега на предњој страни. На предњој страни којнге има обично неколико комада старих новаца (талири и цванцике).

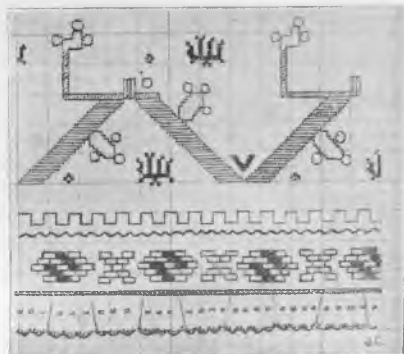
Кошуља је у главном као и она из ранијег времена, дугачка и једноставна. Прављена је од конопљаног или од ланеног платна. Састојала се од „рукава“, „стана“ и „скута“ од шест пола. Имала је дуге а врло широке рукаве, убране око лактова; то је била једна њена главна одлика. Јако су се набирале око врата. Врхом око самог врата је широка и набрана на подебели конач, којим се завезивала (закопчавала) под грлом. Многе кошуље у ово време имају узан колир као поруб и на њима копче за закопчавање. Дном кошуље и око рукава иза шаке су зупчасти поруби - *кресте*, исплетени на једну иглу од кудељног или памучног конца. Везена је на рукавима и дном скута памуком и вуном у разним бојама. Шаре су биле разноврсне: *гране*, *венчићи* и *лозе*. У ово време се свечана кошуља звала свуда *џаџлијара* и то по њеним широким рукавима. Већ у ово време се запажа утицај вароши на кошуље: материјал за вез се купује у Београду, а кошуља добија ново име *џаџлијара*. Овакве кошуље су изобичајене до осамдесетих година 19. века, али су се чувале у понеким кућама до пре 30—40 година. За то је Етнографски музеј у Београду могао око 1900 године да купи неколико таквих кошуља, које су данас уникати, јер таквих данас нема нигде у Београдској Посавини. Подаци за женске кошуље које смо добили у народу, а које смо напред изнели, потпуно се слажу са кошуљама које има Етнографски музеј у Београду. Овде ћемо описати неколико кошуља из колекција Етнографског музеја у Београду.

Кошуља инв. број 5456 је дугачка преко 1,44 см., а широка преко леђа 75 см., дужина рукава је 70 см. а ширина за шаком 43 см. Око целог врата је набрана, а отвор колира је широк око 30 см.; низ груди је расечена највише 18 см. (в. сл. 1. - цртеж М. Недељковић). У дну је широка 1,34 см. За 10 см. је дужа него шира. Исте су величине и остале кошуље о којима ћемо говорити.

Сл. 1.

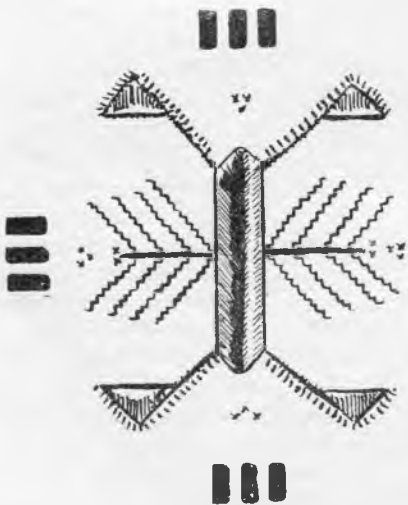
Кошуља инв. број 584 набављена је 1902 године, а рађена је 40 година пре него што је купљена за музеј (а то је од 1850—1860 године). Рађена је на *ћерше* и звала се *шеширајка* (по подацима из инвентара Етнографског музеја у Београду). Око врата је набрана на три паралелна конца, који су удаљени један од другог по неколико сантиметара. Колир је горњом ивицом украшен црвеним а доњим рубом жутим и црвеним памучним концима. Отвор низ груди („њедра“) је обаметнут и украшен црвеним памучним концем у облику цик-цак линија. Са три стране тог отвора је по један мали везени крст. На рукавима иза шаке је пришивена чипка од белог памука; она је врхом обаметнута црвеним памуком, а ивицом, где је пришивена за рукав, провучен је црвени конач испод белог, те се тако пружа око рукава танак прутац од наизменичног белог и црвеног конца. До овог црвено-белог прутца је орнамент у облику косог крста (свастика) а до њега други у облику положеног слова S. Ови се орнаменти ређају један за другим око целог рукава и украшени су памуком разних боја. Поред ових шара су две пруге једна у облику меандра а друга на цик-цак извезене од белог и црвеног памука. До ових линија је повећа шара комбинована од правих и оштрих углова. Око углова су овде онде букетићи цвећа и крстићи. На овој шари је неколико фигура, које

Сл. 2.

једна за другом (в. сл. 4). Лишће је у облику правоугаоника и троуглова. Главне су линије везене црвеним памуком, а споредне модром и зеленом вуном. Поља троугластих листића су попуњена везом, док су она облика правоугаоника само оивичена. Везе се памуком, модром и зеленом вуном. На свакој поли има по две овакве гране, а како се скути састоје од шест пола, то је на скутима дванаест оваквих грана распоређених по две око рубова.

Кошуља инв. број 5456 купљена је 1902 године у Кумодражу. Главне шаре су равнокраки троуглови, који су извезени на рукавима за шаком, а на средини рукава (на мишици) је велики крст, украшен

Сл. 3.

унеколико личе на упрошћене људске ликове (в. сл. 2). Шара која је такође на рукавима, на мишици, захвата простор величине људског длана. Цела шара личи на неку велику бубу (в. сл. 3). Дном кошуље је зупчаст поплет од белог памука, поврх њега је црвено-бели прутац и диц-цак линија, који иду око кошуље паралелно. Ту су главне шаре гране, чије лишће чине правоугаоници или троуглови. Гране стоје усправно према рубу кошуље у доњем делу, а у горњем се преламају и навијају

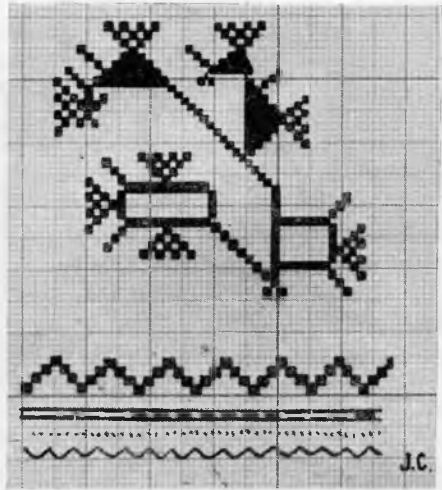
везеним квадратима, правоугаоницима и паралелограмима. Дном кошуље су повеће гране са цветићима у чијој средини је увек правоугаоник или троугао (в. сл. 5).

Кошуља инв. број 5467 купљена је 1902 године у Кумодражу. Рађена је 30 година пре него што је купљена за музеј, т. ј. око 1860 године. Уткана је на *ћенар* (подаци из инвентара Етнограф. музеја у Београду). Ова кошуља је слична кошуљи о [којој смо говорили (инв. број 584) само су шаре различите. Тако се шара, која је на рамену ове кошуље, не

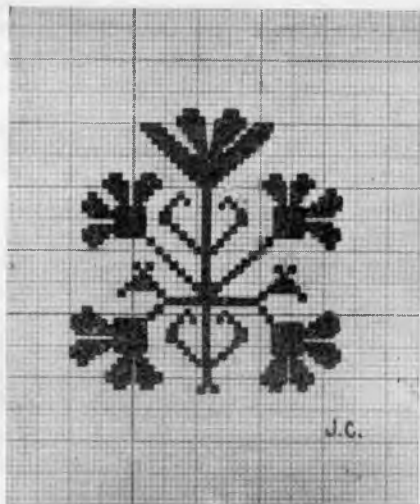
налази ни на једној другој кошуљи. Она је постала од неколико мањих шара са различитим мотивима. Неки делови шаре личе на зрело класје, пошто су златом везени, а неки на посуде (в. сл. 6)¹. Дном кошуље су пошироке цик-цак линије и листићи облика паралелограма и шестоугла. Овде су извезене само контуре листова, односно поменутих геометриских фигура.

Кошуља инв. бр. 5442 је купљена 1908 године у Кумодражу. Зове се *шеширајка* и старинска је (подаци из инвентара). Кошуља је по кроју и платну од кога је направљена слична кошуљама о којима смо већ говорили, али су узете шаре на раменима и по једна на скутовима сасвим друкчије. И ове шаре се одликују геометриским облицима, као правоугаоницима и троугловима (в. сл. 7). На скутовима су две шаре веома карактеристичне, једна на левој а друга на десној страни. Оне претстављају коњанике са круном на глави и свећњаком у левој руци (в. сл. 8). Ова шара као и многе које смо раније поменули, потсећају на велику старину. На свим овим кошуљама се везе поред памука у разним бојама и зеленом и модром вуном. Вредно је напоменути, да се по белом платну везло белим памуком.

У ово време се губе многи делови сукненог одела (као зубун, гуњац и гуњић) а уместо њих се уобичавају аџетци купљени у Београду: *ђуда*, *ђудица*, *либаде* и *кадивни*² *јелек*. Нови аџетци, купљени у вароши,

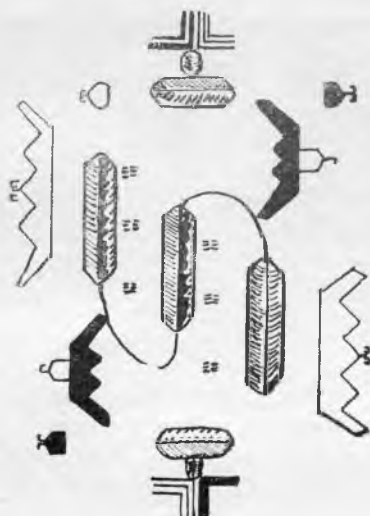

Сл. 4.

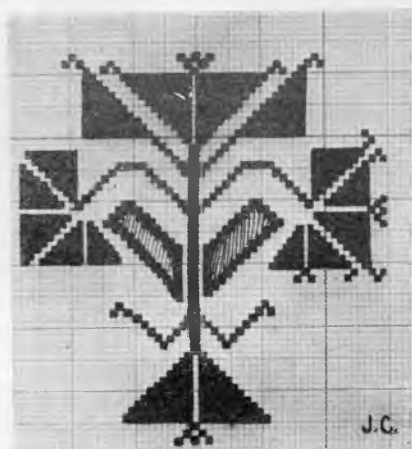

Сл. 5.

¹ Цртеже са потписом Ј. С. радио је г. Јурије Слански. — ² Кадива је чоха врло мекана.

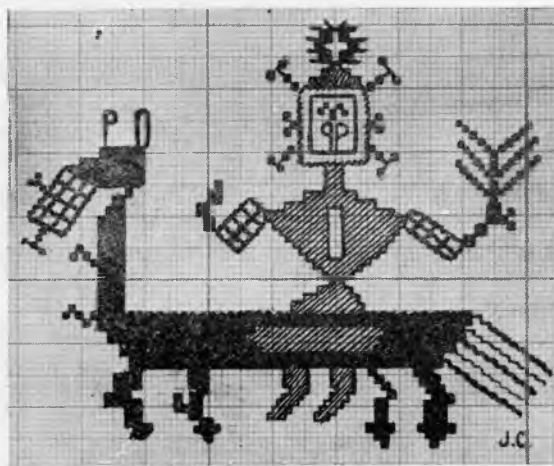
Сл. 6.

Сл. 7.

слични су оним сукненим, које смо поменули да се губе, али пошто се праве од друге материје и пошто их праве мајстори у Београду, називају се туђим именом. Одело у варошима се најпре почело куповати за младе, па су га оне после носиле и као младе жене, и тако су се мало по мало одомаћили понеки делови одела, који су дошли из вароши.

Ђудица се звала још и *саица*, *ћишајка* и *чишајка*. Носила се преко кошуље. Она је била без рукава и исечена испод грла толико

да се видео! горњи део груди; закопчавала се на прсима, у горњем делу копчом, а доле у правцу појаса се није закопчавала. Око врата и око отвора за руке и низ прса је украшена свиленим црним гајтаном. На прсима су поред копчи као најлепши украс јајаста дугмета од црног свиленог гајтана и повелике петље од истог гајтана.

Сл. 8.

Ове ђудице су биле потшивене памуком и белим платном, па су их понеки звали *памуклија*. Оне су прављене од зеленог свиленог и полусвиленог платна, али најчешће од мрког са белим пругама. Платно се добивало из Солуна и Цариграда. Ђудице су правили мајстори у Београду, по угледу на сукнене гуњиће.

Ђуда (*ђунда*) се употребљава место гуњца и зубуна, облачи се преко кошуље а понекад и преко ђудице. Прве ђуде су биле од свилено-зеленог платна, са белим пругама, а доцније су најчешће од мрког платна такође са белим пругама. Ђуде су имале дуге а узане рукаве за шаком, где су се закопчавали са по две копче, или са неколико свилених дугмади. Биле су две врсте ђуда. Једне су спреда искружене до саме ложичице, а закопчавају се од ложичице ка појасу у правој линији, са свиленим округлим дугмадима (в. сл. 13). Овакве су ђуде биле доста ретке. Друга врста ђуде је спреда сасвим затворена, а прве поле су се преклапале укусо од рамена ка појасу. Закопчавале су се под грлом куком а на страни, испод пазуха, са два гајтана *на замку* (види сл. 9). Овакве ђуде су биле распрострањене по свим селима Београдске Посавине, а куповане су у Београду, обично за шест цванцика. Око триестак година је ђуда била као главна горња хаљина.

Кадивни јелек се почиње носити у ово време. Он је прављен у облику гуњића и ђудице; без рукава је и спреда отворен до половине груди. Израђиван је најчешће од чохе, која варира као боја разних црвених вина. Извезен је и опточен златним гајтанима око рукава и по првим полама; облачио се преко кошуље. Закопчаво се једном копчом у врху предњих пола, а доле ка пасу се слободно ширио.

Либаве се почиње носити у ово време место ђуде, преко кошуље а понекад и преко кадивног јелека. Оно је донесено из вароши, где је било јако распрострањено. Либаве има дугачке а широке рукаве

за шаком; предње поле су отворене и скружене напред у полукругу, од рамена ка појасу, тако да су цела прса отворена. Либаде је рађено од обичне чохе или од чохе зване кадива; боја је чохе затворено-модра, зелена и љубичаста.

Кадивни јелек и либаде су прављени од првокласне материје у Београду, па су се могли очувати више десетина година. Зато је ушло у обичај, да свекрва чува за снаху кадивни јелек, либаде и *сребро* - накит од новаца. И кадивни јелек и либаде су у ово време веома ретки; почели су их куповати само богатији сељаци.

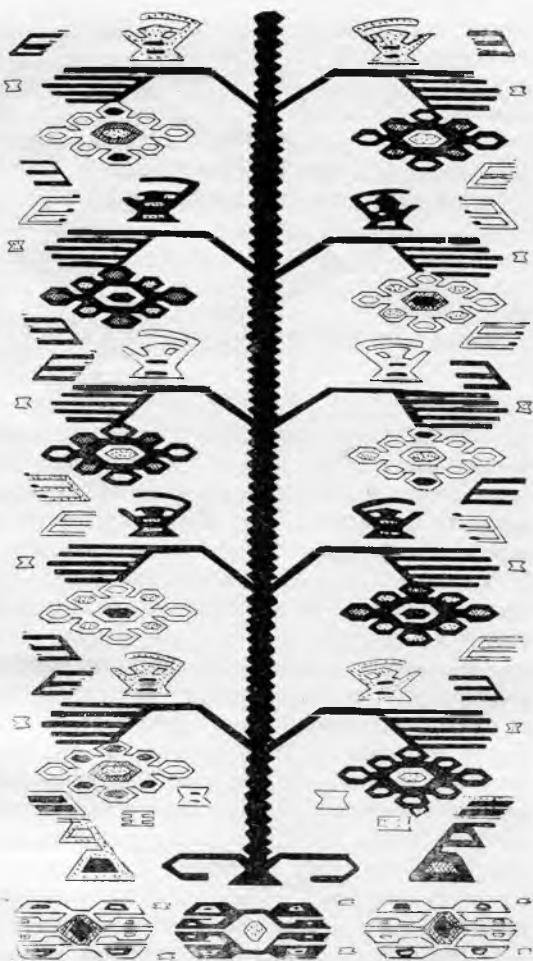
Сукње су почеле жене и девојке да „прекачињу“ у ово време, а раније је то била срамота. Неки Богосав и Јана (из Моштанице) били су кажњени („бивени“) од власти, зато што је Јана закачила сукњу а Богосав кошуљу, кад су играли у колу. Око 1870—1880 године у употреби су сукње везене по дну и са чипком од белог памука, али доста ретко. Тадашње сукње су имале усправне пруге од више боја, тојест више пруга него оне раније; иначе су сличне оним из ранијег времена. Сукње су биле обично са пошироким црним пругама, а црвена, жута, модра и бела пруга су биле узане. Овакве су се сукње звале: *шарене, вране и врањске*.

Прегаче (*кецеље*) су сличне оним из старијег времена. Код њих превлађује црвена или затворено-црвена боја. Шаре су рађене клећањем у облику листића, гранчица и разних геометриских фигура (правоугаоника, трапеза, ромбова, троуглова и т. д.). Шаре су обично распоређене између попречних пруга. Задња прегача се носи много више од како је изобичајен зубун. Од кад је усвојено име кецеља нисам могао дознати. Нити сам нашао неко друго име за њу, те је према томе врло рано усвојено туђе (мађарско) име.

Етнографски музеј у Београду има „кецељу“, која се зове „стубара“. Купљена је у Кумодражу 1902 године као „старинска“ (подаци из Главног инвентара, број прегаче 5098). Према начину израде, шарама и слагању боја сигурно је рађена најмање 30 година пре него је купљена за музеј; а и то што је означена још 1902 године као старинска, сведочи да је рађена најкасније око 1870 године. Ово је предња прегача, дугачка око 75, а широка око 40 см. Ткана је веома лепо, од танке вунене пређе, и тешко се распознаје лице од наличја. Она је по ивицама са стране и по дну украшена кратким а подебелим ресама од отворено-црвене и тамно-црвене вунице. Поред реса је пришивен танак а вијугав златан гајтан. Име стубара одговара овој прегачи, јер је средином усправан зупчаст стуб, а из њега се шире на обадве стране, са исте висине, по пет превијених грана, на којима је распоређено по пет пруга као прсти на руци. Над гранама је као нека украсна посуда, а испод њих је повећа шара састављена од 9 издужених шестоуглова. Ова шара (стуб са гранама) која захвата целу прегачу, личи на гранато стабло са лишћем, цвећем и плодовима.

Свака и најмања шара има више боја. Шаре испод стуба личе на неке бубе, али има велики број мањих шара, за које се не може рећи шта претстављају (в. сл. 10)¹. Поље целе прегаче је зелено, а стуб са границама је боје малине; у мањој су мери заступљене модра, жута, бела и унеколико варијаната црвена боја. Све су боје складне и лепо сложене, те прегача даје утисак правог украсног аљетка.

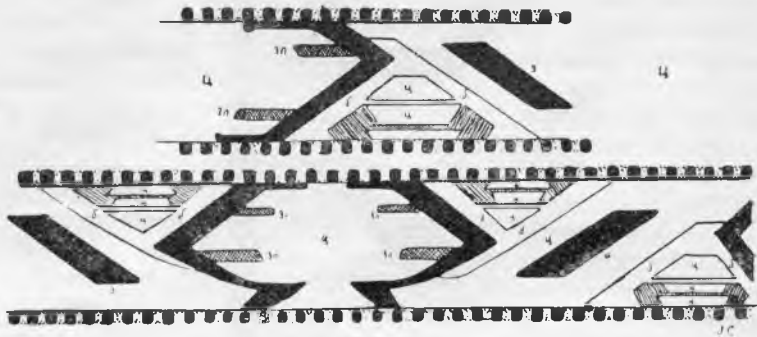
За Етнографски музеј у Београду купљена је 1902 године, у Кумодражу, „кецеља“ звана „рокља“ (инв. број кецеље је 5117). О њој нема у инвентару више никаквих података. Али по начину израде и по шарамма, које се данас сматрају као старе, сигурно је рађена шесетих до седамдесетих година 19 века. Овакве прегаче, које су од врха ка дну у највећем делу модре, носиле су се раније, а

Сл. 10.

носе се и данас позади, преко кошуље. Прегача је широка 50 а дугачка 93 см. Она је изаткана у једној поли, од лепе и танко прерађене вуне. Цела је основа модра, а више од две трећине је податкано и модром основом; само је један део у дну податкан црвеном потком, те је то поље црвено а остало модро. На том црвеном пољу су клечањем израђене врло карактеристичне шаре у три реда, између попречних пруга (в. сл. 11).¹

¹ Израдила г-ђа Марина Недељковић.

Сл. 11.¹

Лекедов или *лекешов* је од памучног домаћег платна, са клечаним шарама као кукице и венчићи и са утканим попречним пругама. Он је бео и помало провидан, опасивао се преко црвене прегаче, те је добивао нарочити црвено-бели сјај. Лекедов је много шири него прегача. По казивању најстаријих људи он се први пут почео носити пред рат 1876 године, али је био увек веома редак. Стеван Дробњак из Рушња прича, да се лекедов виђао пре 30—40 година. У неким селима лекедов зову и бошча, пошто је кажу од памука.

Етнографски музеј у Београду има један лекедов, купљен 1902 год. у Кумодражу, рађен четрдесет пет година пре него што је набављен за музеј (подаци из Главног инвентара, бр. 6064). Лекедов је широк у дну 90, у врху 73, а дугачак 81 см. Направљен је од домаћег памучног платна, из две поле уздуж сашивене. Шаре су на њима клечане кукице и издужени шестоугли, уоквирени утканим разнобојним попречним пругама. Све су шаре у доњем делу лекедова, а по самом дну је домаћа чипка од танког белог памука. Овај лекедов је исти са онима за које смо добили податке у народу. Шаре су на њему по облику, боји и склопу веома лепе и складне.

Појасеви су слични оним старијим, само се сада поред *ћилимаша* и *торбаша* јавља и *димиташ*, очевидно под утицајем вароши. *Димиташ* се не израђује као *ћилимаш* и *торбаш*, него као и други појасеви, у нарочито брдо. Он се опаше испод кошуље до тела, а *ћилимаш* или *торбаш* преко кошуље; као трећи дође преко овога *колан*. *Колан* је ткан клечањем у једној боји, обично модрој или црвеној. На њему су клечањем израђене шаре у облику лишћа и цвећа. Приликом клечања се употреби и игла „шиватка“. На крајевима колана су редовно канице. Крајеви колана се са доње стране каница провуку испод две

¹ На овоме цртежу црне широкe линије су на прегачи тамно-зелене; слово б означава белу боју, слово ц црвену; укрштене линије (зл.) златну и косе линије модру или затворено зелену боју.

паралелне узане полуге. Канице су украшене рељефним венцима, границима и цветовима. Орнаменти су рељефни. Само по два орнамент, на свакој плочи, који престављају круницу цвета, израђени су искуцавањем метала са налицја.

Обућа. Чарапе су обично од „стреке“ - црвеног вуненог плевива (обојеног у броћу) и од *праног* (које се *оврани* у жешљиковом лишћу). И црвено и врано (црно) плевиво се упреде на дружици, па се онда од њега плету чарапе.

Назувице захватају врх стопала као и код мушкараца, а плету се од плевива као и чарапе, само је плевиво за назувице обојено у више боја, те су живописније од чарапа. Нарочито се те разне боје плевива виде на предњој страни назувица.

Опанци су исти као код мушкараца; купују се у Београду, или их праве мајстори од домаће коже у Београду (види Мушка ношња у Б. Посавини; *Гласник Етнограф. Музеја у Београду*, књ. III, с. 85 и 86).

У ово време су неке жене носиле *јеменије*, које се праве у вароши од прерађене црвено-жуте коже. Оне су одоздо равне као опанци, а пред ногом се закопчавају са два каишића. Оне су кратке и мекане. После су жене почеле носити кратке *ципеле* од црне коже, са бућама на врху, па најпосле дубоке *ципеле* - *штивлете*. Јеменије, *ципеле* и *штивлете* су биле у ово време веома ретке; куповане су само за младе, па су их после оне носиле и као млађе жене.

Женску ношњу Београдске Посавине претставио је Н. Арсеновић у свом албуму¹ једном акварелом (в. сл. 12.; жена из Кумодража). Ова акварела је рађена најраније око 1860 године, а вероватно и неколико година доцније. То се може закључити из његове биографије и молби поднесених разним научним друштвима, ради откупљивања његових радова². Ова се ношња у главном слаже са описаном ношњом овога времена. На акварели се виде аљетци

Сл. 12.

¹ Својина Етнографског музеја у Београду. — * N. Zega: Zbirka N. Arsenovića, Narodna starina, 1923., knj. II, sv. 5., стр. 130—138.

купљени у вароши: јелек, убрадач и опанци. Јелек по кроју и начину ношења више личи на шумадски него на посавски. Лепо се види како стоји на глави висока којнга, која је карактеристична за ово време (в. сл. 12). Опанци знатно оступају од опанака овога доба.

Кумодраж спада у села која су се највише истицала богатством и лепотом веза. То се види на сл. 12. и на раније поменути предметима из Кумодража. У Кумодраж су пре продрли утицаји вароши и суседних етничких области него у осталим селима Посавине, зато што је на раскрсници Шумадије, Београдског Подунавља, Београдске Посавине и Београда.

И сл. 9 јасно претставља ношњу овога времена, о којој смо већ говорили. У средини је Спасенија Бањалић са подбрадником, као млада после неколико месеци, а са стране су удате жене: Мара Николић и Аница Николић. На слици се види да жене више не носе високе којнге као раније. Испред жена су девојке у кошуљама. Син Спасеније Бањалића из Жаркова, у чијој је кући нађена ова фотографија, саопштио ми је да је ово снимак од пре 40 год., са вашара у Палилули, у Београду.

Летње свакидашње одело: дуга кошуља, два појаса и колан са каницама, стражња и предња прегача, а ређе сукња са предњом прегачом. Ретко су се носиле ђуде и ђудице. Жене су често забраћене преко којнге и убрадача, а нарочито кад раде пољске радове. Као свакидашња обућа служе стари опанци или они простије рађени и чарапе. Свакидашње летње одело се састоји из мањег броја аљетака, који су простије рађени или су то изношени аљетци свечаног летњег одела.

Зимско стајаће одело је као и летње стајаће, само се редовно поврх ђудице или кадивног јелека облачи ђуда, док се лети често ђуда не носи. Било је случајева да се кадивни јелек носио преко ђуде. Кад је велика хладноћа жене се забраде преко којнге и убрадача куповном марамом. Обично су кошуље, сукње, прегаче и чарапе, који се носе зими, дебље и пуније од летњих.

Зимско свакидашње одело је као и зимско стајаће, само је израђено (ако је ново) простије и грубље, или је то старо свечано одело. Жене зими на раду носе више аљетака, пошто немају горњих великих огртача, као што су например кабанице у другим крајевима. Све ово што смо изнели за женску ношњу вреди и за девојачку.

Девојачко одело. У ово време су девојке намештале косу као и у старије време. Само је кика много већа. На вашарима, свадбама и у свим свечаним приликама су ишле гологлаве. Кад су на путу, и ако су у свечаном оделу, онда се забраде куповном марамом, обично жуто-тамне боје.

Девојке удаваче су на вашарима носиле две прегаче све до око 1880 године. Кад се каже за девојку: „опасала кецеље“ значило је да је дорасла и да је спремна за удају. Једно време су девојке на Умци,

у Жаркову и у Рушњу носиле *алену* (црвену) прегачу као знак удаје, и она се звала *удавачка кецеља*. У другим селима *алену кецељу* носе девојке до 17. године, односно до доба удаје, а кад су за удају опашу *црвену кецељу*, тојест кецељу тамно-црвену и са пругама од затворених боја.

Прича се, да су две девојке из околине Умке носиле 5—6 година по две прегаче, али како се нису удале, многи су им се ругали. После тога многе друге из страха да се неће удати нису смеле да носе две прегаче, па се тако овај обичај почео губити.

Девојке су носиле појасеве као и жене, само обично већи број да би биле у струку лепше. Остало одело: кошуља, сукња, јелеци, ђуда и обућа су као и код жена, само је ново и углађено. На сл. 9 виде се испред жена где седе две девојке. Либаде не носе девојке никада, оно је специјално за удате жене.

Око 1870 године су девојке као накит почеле да носе *галаш*. То је узана трака од црног сомота, широка као женски мали прст, а припојена око врата. Галаш је ношен око десетак година, па је избичајен. Галаш се носио у селима ближе Београду и Сави (Кумодраж, Жарково, Железник, Умка итд.). Од накита се на грудима често носила огрлица од старог новца, затим куповно цвеће и мање игле у коси. На огрлици су најчешће аустриски и немачки талири, а има и шпанских. Огрлицу са таквим новцем видео сам код Чедића у Жаркову, за коју кажу да је врло стара. На њој су најстарији талири, један шпански из 1770 и један немачки из 1780 године. Новац је пробушен па пришивен на подужу крпу од кудељног платна. Огрлица се обеси о врату а пада средином прсију. Богатије девојке су носиле по две и по три огрлице.

Минђуше. У народу се зна да су се минђуше почеле носити врло рано. Оне се састоје из *брњице*, која је кроз ухо провучена, и накита што виси на њој. Мајке или искусније жене пробуше уши девојчицама често док су још у колевци. Прво се натрља доњи део уха вуненом прегачом, па после копривом, а затим се пробуде ухо иглом шиватком и провуче се истовремено свилени или памучни конац, који се свако јутро помиче док ухо не зарасте. Пробушено се ухо „пере и пари“ топлом водом док не преболи. Пре него се ставе минђуше у уши „испаре се“ у врућем хлебу, тојест ставе се брњице од минђуша те стоје у врућем хлебу „да се не кваре уши“. Старинске минђуше су биле велике и тешке.

На сл. 13 се јасно види да је то девојка из вароши у ношњи из овога краја. Да је девојка из вароши највише је одаје намештање косе. Али на овој фотографији се виде стари аљетци: ђуда, прегача и сукња. У инвентару Етнографског музеја под бр. 9493 стоји да је фотографија из 1880 године.

Сл. 13.

Младино одело. Утицај вароши најпре се запажа на младином оделу, јер се прво почиње куповати одело за младу, које она носи и после, док је млада или стално.

Венац (смиљевац) су носиле само понеке младе око 1860 године. Старац од 95 година, Коста Влајић из Жаркова, прича, да се он као угледан човек договарао са Радованом Милошевићем, тадашњим кнезом из Жаркова, као и са другим виђеним људима, да забране куповину венаца, пошто су и скупи и неподесни за ношење. И удесе кад се женио Костин брат, који је био добар домаћин, да Коста као домаћин и старешина куће не купи венац за снаху. Коста вели да је због тога било „доста приче и оговарања у селу и у кући“ али је одржао реч. После тога Ђорђе Госта-Петровић

је женио сина и жене из куће купе за снаху венац, те се она венча са венцем. Због тога Радован као кнез позове Ђорђа и укори га пред угледним људима, али он баца сву кривицу на жене. Кад је Ђорђе дошао кући - прича чича Коста - истукао је жену и снаху, а венац уништио. После тога чича Коста није видео ни једну младу са венцем. То је могло бити око 1860 године, јер је њему тада било око 30 година.

У ово време младе нису носиле паћеле преко лица, него само око врата. Обичај је био, да девер донесе паћеле, а да их млади намести деверова мајка. Око 1860 године дошли су сватови из Ресника за младу у Моштаницу. Домаћи изведу „забуљену“ младу. Тада се сватови наљуте и реку: „Не водимо жену него девојку, нећемо да се крије“. То је била последња млада која је хтела да иде са скривеним лицем. (По казивању Ивана Милосављевића из Умке).

Кад сватови треба да приме младу од њене родбине, девер проstre свој гуњ, на који млада стане ногама, па јој онда стави венчић на главу. Затим деверов момак састави прсте десне руке млади и деверу, па три пут рече: „Чуј куме и стари свате, девер и снаха као брат и сестра“. После се снаха и девер трипут пољубе. Млада сада носи косу као девојка, па тек три дана после свадбе, а негде и после недељу дана, ставе јој којнгу и наниз. Којнгу спреми свекрва, па после свадбе позове жене из суседства са речима: „Дођите да забрадимо младу“, тојест да јој наместе којнгу и наниз. Млади „одели“ (раздели средином главе) најпре косу, обично вретеном, девер или неко мушко дете из породице, а свекрва јој стави којнгу,

а нека млађа жена наниз. Тада се каже за младу: „забелоглавила се“, тојест наместила којнгу и убрадач као жена. Убрадач за којнгу се редовно купује. Наниз је искључиво за младу, а под тим се подразумева све што има од накита на глави. Зато се каже, ако млада носи наниз: *убрадила се у наниз*, а ако нема наниза: *убрадила се у шути*. Али и она која се убради „у шуто“ мора имати бар три кићене игле.

Наниз се састоји из ових делова: *побрадњика* — *побрадника*, *репаче*, *крпице* и *укосника* (*укоснике*). Побрадњик се састоји из два реда крупног сребрног новца, пришивеног на дебелој кудељној крпи, а носи се испод браде и преко ушију. На слици бр. 9. види се у средини млада са подбрадником. Крпица се састоји из три реда ситних новаца, пришивених на пошироком комадићу кудељног платна. Крпица стоји поврх чела на коси, а спаја се изнад ушију са побрадњиком. Репача се састоји из једног реда покрупнијег сребрног новца, пришивеног на кудељној крпи, а састављена је са крпицом тако, да новац са репаче стоји уз којнгу. Укосници су две подебеле или двоструке крпе од кудељног платна, на којима су по два реда крупнијег сребрног новца. Укосници су широки око два, а дугачки око 15 см. сваки за себе. Они се спуштају од којнге ка врату, један иза левог а други иза десног уха (в. сл. 14).

Сл. 14.

Од накита млада носи на глави још: *кићене игле*, *шутиге игле*

и *пулијарке*. Кићене игле имају главу јајастог облика, величине као омањи орах, а игла је дугачка око 7 см. На глави игле су алкице и зато се зову *алчане* или *подалчане игле*. Подалчане се зову јер се каже: „подалчи иглу“, т. ј. треба ставити алке. На глави једне игле има 3—7 алкица, како на којој, а на свакој сребрн новац и ланчић са новцем (в. сл. 15).

Сл. 15.

Перишан. Обично свака млада има по једну или две кићене игле, које имају један или два ланчића, један поред другог, дугачки око 10 см., а завршавају се металном плочицом у облику цвета, која се зове *кука* (јер има

куку којом се закачује за којнгу). На ланчићу и на перцима куке су сребрни новци. Овакве игле се зову у неким селима *џеришани*. Шуте игле су сличне кићеним, али су знатно мање од њих. Оне немају алкица, новаца, нити ланчића, па се зато и зову шуте игле (в. сл. 15). Кићене и шуте игле имају, као украс, на врху главе заобљену купицу, а испод ње рељефне украсе у облику венчића и кружића, од којих неки иду око целе главе. Пулијарке су мање од шутих игала, а имају црвену главу (од неког камена) у облику „пулије“, па се зато и зову тим именом. Оне више служе за прикочавање него за украс.

Све се ове игле стављају на мараму и којнгу тако, да ако их има више направи се од њих венац око чела и лица. Кад има једна кићена игла, она се стави више десног уха, а ако су три, распореде се поврх чела.

Млада носи и минђуше, ако их је носила као девојка.

На грудима млада носи једну или две огрлице, које носе и девојке (в. сл. 14).

Око 1870—1880 године младе су почеле да носе око врата „ђердане“ од крупних ђинђува.

Они који за младу нису имали накит (наниз, укоснике, кићене игле и огрлице) узимали су га „под интерес“ од других. Вредност новца који је млада понекад носила била је око 20 дуката. У подбраднику су *цванцике* (4 гроша), на крпици *џолошаци* (2 гроша), на репачи и на кићеним иглама *цванцике*, а *шалери* на огрлици и на укосницима.

За младу су богатији куповали „кадивни јелек“, а сиромашнији ђуду. Око 1870 године купују понеки за младу либаде и сукњу од свиленог или полусвиленог платна, жуто-сјајне боје, али веома ретко.

Младе не „прекачињу“ сукњу за време свадбе и неколико дана после венчања, па била она од сукна или од платна. Обичај је и данас да жене и девојке не „прекачињу“ сукњу кад иду у цркву.

Кад сватови поведу младу из родитељске куће, завеже се на узици њене прегаче онолико чворова колико се година жели да не роди.

Од обуће се за младу купују јеменије, штивлета и плитке ципеле са бућама.

Сви аљетци, које смо овде поменули, а који се купују, као и разне врсте ципела су првобитно куповани за младу, па се после одомаћили као стални делови женске ношње. О њима смо више говорили напред, као о деловима женске ношње. Тако се купујући прво делове одела за младу, почела уносити у село варошка ношња, или ношња која је рађена под утицајем вароши.

III Ношња од осамдесетих година 19. века до Светског рата

У ово је време Београд јако утицао на женску ношњу у Правини; нарочито се то запажа на везу и материјалу из кога је прав-

љена. Многи се аљетци купују код занатлија у Београду. Купује се и сав материјал за вез и за израду рубља (платна). Ручни се рад занемарује у велико, а што се ради у кући, то није рађено са великом пажњом и стрпљењем као раније.

Намештање главе је у главном као и раније, само је којига мала и веома ниска. Она се састоји од самог обруча, направљеног од коре или прутућа, а обавијеног крпом и новцем. *Убрадача* или *предевача* (зато што се предева) је куповна, али знатно мања од оне раније. Мараме иако су куповне, таквих су боја које се носе само у овом крају. А најобичније су боје: отворено-жута, ружичасто-жута, затворено-зелена и светло-модра. И по овим куповним марамама су се распознавале жене из Посавине од жена суседних области. Било је жена почетком 20. века које нису носиле којнгу, него се забраћивале без ње. Ови случајеви су били веома ретки.

Кошуља је од памучног домаћег платна, пошто се лан и конопља не гаје. Кошуље су мање од оних старих. Рукави нису широки нити убрани као раније, него су за шаком знатно сужени. Кошуља је дугачка („самоставна“) до средине ноге, испод колена, а састављена је из два главна дела: „оплећка“ (горњи део кошуље) и „скута“ (део кошуље од паса доле). Део оплећка (без рукава) који покрива леђа и груди, а састављен је из једног комада, зове се „стан“. На стану је отвор за врат и за прса. Отвор низ прса се зове „њедра“. Она служе понекад као нека торба, јер се многе ситне ствари стављају у њих. Комадић платна правоугаоног облика, који се пришива на оба рамена, од врата до рукава, зове се *йодујлајчи* (каже се: *йодујлајчи кошуљу*) или *йорамци*. Порамци (подуплати) се пришију тако да средином рамена остане подебео шав који се зове *рамењача*. На старим кошуљама није било подуплати. Под пазухом су „латице“, а то је квадратни комадић платна пришивен измађу стана и рукава. *Колир* око врата је узан али је широк, те се види цео врат до груди. Грудни кошуље су украшене „борама“, тојест кошуља је набрана у облику дугачких а уских листића. Између тих бора су са обе стране грудног отвора пришивене по две везене куповне траке - „уметок“. Слична трака кад се пришије на рукавима кошуље или на рукњи зове се такође уметок. Лепо украшене груди кошуље зову се *вормеџа*, као и код мушке кошуље. *Појас на борама* је платно, у облику пасића, пришивено испод расечених њедара кошуље.

Рукави на овим кошуљама се пришију за „стан“ око рамена, а на старим кошуљама су досезали управо до колира на врату (в. сл. 1). Рукави на новијим кошуљама су доста уски и не досежу до шаке за 10 см. Око лактова нису набрани, него су од рамена ка шапи све ужи, те су иза шаке веома тесни. Скути кошуље су направљени од шест „клинова“, па је кошуља у дну широка а у пасу сужена. На колиру око врата, на рукавима за шаком, и дном кошуље су

домаће чипке од белог памука. Чипке су од тањег памука него оне старије а другчије се и раде. Пошто су чипке набране, нису припојене уз тело, него се шире у страну. Око 1900 године се почела увлачити куповна чипка, која се зове *шлингерај*. Она је доста широка, а пришива се место домаће чипке на кошуљи, око врата и на рукавима за шаком. Те чипке стоје око врата и руку као венци од лишћа, пошто су широке и набране. Кошуља је везена по колиру око врата, на прсима, по рукавима за шаком и на мишици и дном по скутима. Дном скута је по неколико шара, које се зову такође „скути“. По броју шара (скута) зове се кошуља, на пример: *кошуља на три скута*, *кошуља на четири скута* итд. То значи да има на левој страни скута три или четири шаре и толико на десној. Многе жене и девојке називају „скути“ и шаре на рукавима. Али шаре на рукаву ниже рамена се зову *џорамље* или *нарамак*, како у ком селу.

Кошуља из Ресника купљена је 1902 године за Етнографски музеј у Београду и заведена у инвентар под бр. 5503. Она је по кроју слична кошуљама из 60. година 19. века, али је платно из овог доба, пошто је памучно и врло танко. Затим везена је само златом на рукавима. Вез је „пречан“ а шаре су повећи листићи. Изгледа као да су шаре узете са варошких пешкира из Јужне Србије. Ова кошуља показује како се ношња поступно мењала.

На кошуљама су по начину обраде две врсте веза: *покрстачки* и *пречан*. Покрстачки вез је старији од пречаног. Вез се зове покрстачки што се прекрштају конци којима се везе. Код овог веза је размак од једног бода до другог само жица од потке или основе. Шаре су разне геометриске фигуре, а изводе се пребројавањем жица. Везло се најпре вуном по кудељном платну, а тек око 60 и 70 година 19 века се почиње вези на истом платну: памуком, свилом, вуницом и златом. Али је вез вуном много лепши и збијенији од веза куповним материјалом.

Пречан вез се уводи 80 и 90 година 19 века. Код њега се слажу конци којима се везе један уз други, са великим размаком од једног до другог бода. Везе се куповним материјалом по танком памучном платну, а шаре су: *ране*, *цвете* и *венчићи*. Пречан вез је лакши и простији од покрстачког, али је зато покрстачки лепши и трајнији.

У ово време покрстачки и пречан вез иду упоредо, док почетком 20 века није превладао пречан вез. Код покрстачког веза из овог времена су шаре упрошћени облици биљака и животиња: *ћешлић* (в. сл. 16), *џаун*, *џица*, *коњчићи*, *цветић*, *венчић*, *божур* и *гранчица*. Затим: *чича* (чича) и *тањирчић* (шара са тањира). Ове две последње су доста ретке.

Постоји још и *лозањ вез*, који се тако зове по облику шаре, што личи на лозову грану, навезену око рукава за шаком и дном целе кошуље. Код лозаног веза има покрстачког и пречаног веза. Лозан вез се одликује гранчицама и лишћем, спојеним у један венац око рукава

и дном кошуље. Шару код лозаног веза зову старије жене *улама*, што значи навезена пруга. А кошуља са лозаним везом се зове *лозана кошуља*. Отуда се често каже: *лозаш* у место вести.

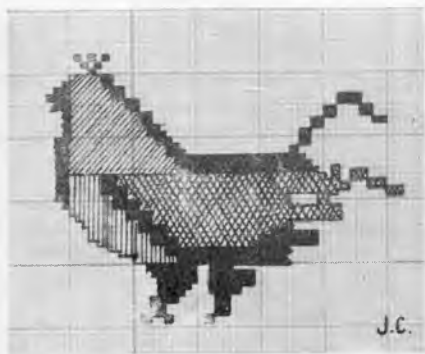
Домаће платно за кошуље је *саде* и *увођичко* (уновано на *ћенар*), па се и кошуље зову по платну: *саде кошуље*, *увођичке* - *уноване на ћенар*. Саде платно је без пруга, подједнако беле боје, а увођичко је бело и са уздужним пругама, затворено-беле боје — *уновано од ћенара*.

Појас. Нема ниједне жене која не носи најмање три појаса. Али млађе носе по више појасева, да би биле у струку танке и обле. Жене желе да буду некако пуне а танке; зато оне које имају *слаб струк* (сувише танак) носе 5—8 појасева, да би надокнадиле природно танак струк. Број појасева није одређен, већ се они носе према потреби и увиђавности. По народном схватању више појасева треба носити пошто се без њих не би могли радити тежи послови. Све појасеве осим колана покривају кошуља, сукња и прегача.

У главном су четири врсте појасева: *димиташ*, *торбаш* или *ћилимаш*, *појас* и *колањ*.

Димиташ је широк око 20 см., а дугачак око два метра; он је рађен дебело и грубо. Обично су на њему уздужне а широке пруге тамно-крне боје, око којих су узане пруге љубичасте и зелене боје. Други су такође тамне боје, али са попречним пругама: црвеним, љубичастим, отворено-црвеним и белим. Неки су сасвим бели и без икаквих пруга.

Торбаш или *ћилимаш* је дугачак и широк као и димиташ. Разлика је измађу њих што димиташ има уздужне или попречне пруге и што се ради у брду за појасеве, док се торбаш и ћилимаш раде као торбе и ћилимови, а шаре су као на торбама и ћилимовима. Ретко се носе торбаш и димиташ заједно, него један или други. „Појас“ је сличан димиташу, само је ужи од њега и на њему нема широких пруга као на димиташу. По шарама, односно по пругама, ови се појасеви зову: *патљикаш*, *зубераш* и *појас с крстићима*. Патљикаш има уздужне широке пруге - *паиљике*. Патљике су *вране*, *алене*, *модре* и *зелене*. Зубераш („са зуберцима“) има две уздужне широке пруге, обично беле боје, на којима су са стране *зуберци* - зубићи, као и на пили, па се појас зато и зове *зубераш*. Остале су пруге: *модра*, *алена*, *жуша*, *зелена* и *врана*. *Појас с крстићима* има неколике уздужне пруге у облику

Сл. 16.

спојених крстића. Најшире су пруге: *алена*, *зелена* и *модра*. Ове пруге се понављају више пута. Сви ови појасеви имају краће ресе за завезивање кад се опасују.

Колан. По начину украшавања има три врсте колана: *кљечани*, *везени*, *кићени* или *пошкићени*. Колан је далеко лепши по изради и украшавању од поменутих појасева. Он је изаткан веома тврдо од најлепше вуне, која је танко упредена. Боја колана је најчешће црвена, модра и зелена, са разним узаним пругама. За израду колана се употребљава, у новије време, уз вуну и куповни памук. Дужина и ширина колана је иста као и оних из старијег времена. На старијим коланима, који су рађени кљечањем, редовно су канице, а код везених и кићених колана их често нема. Од кад је усвојено име колан нисам могао утврдити, нити сазнати да ли се у старије време друкчије звао.

Кљечан колан Пошто су се колани почели вести и на разне начине китити, стари колани, који су се радили кљечањем, названи су *кљечани* за разлику од везених и кићених.

Кићени или *пошкићени* колан је у једној боји и са узаним уздужним пругама. Украшен је редовима ситних „ђинђува“, шљокицама, чипкама и китицама од разнобојног памука. Ако колан није подешен за канице, на његовом крају који долази напред је велика украсна шара, или неколико мањих, које опет чине једну шару. Шаре су обично извезени квадрати или правоугаоници, украшени ђинђувама и китицама памука. Закопчава се копчама испод главне шаре.

Везени колан је подешен кад је ткан да се на њему може вести. Колани су се почели вести пре тридесет година. На њима су извезени листићи, граннице и цветови. По крајевима су чипке од памука у разним бојама. Место каница је често велика шара као и на кићеном колану, само је та шара гранница, венчић или кита цвећа. Закопчава се као и кићени колан.

Етнографски музеј у Београду има типичан кићени колан без каница. Заведен је у инвентару под бр 8775. Дугачак је 118 см. а широк 5 см. Музеј га је добио 1926 год. из збирке покојне Надежде Петровић, а од Министарства просвете. Петровићева је прикупљала сличне предмете пре Светскога рата. Према начину израде рађен је око 1900 године. Ткан је од црвене вуне, са четири уздужне пруге од белог памука. Око белих пруга су наизменично распоређене црна, модра и жута пруга. Цео појас је споља украшен квадратима, који захватају ширину појаса. Квадрати су извезени црвеном вуном, а око њих је један ред ситних белих ђинђува у правој линији, а један у облику кривудавае линије. На средини квадрата је повелика кита од памука, а око ње су четири повелике шљоке и разнобојне ђинђуве зракасто распоређене. Доњом страном је чипка од модрог и затворено црвеног памука.

Канице се носе у ово време уз свакидашње одело и на мањим свечаностима, а на главне свечаности се носе чешће кићени или ве-

зени колани. Канице имају на копчама јабучасту плочу од истог метала од кога су канице, која се обично зове „цвет“ (у Рушњу „копилче“). Овај цвет покрива копче које су се јако истицале на старијим каницама.

Кожух. У времену од 1880.—1890. године почињу жене да носе кожухе с рукавима и без рукава. Оне су почеле да носе кожухе много доцније него људи. Кожуси потискују ђуде и ђудице тако, да су оне крајем 19. века веома ретке. Први кожуси су били од беле јагњеће или овчије коже с вуном, али без веза и украса. Ти су кожуси служили најпре као свакидашњи аљетци, а доцније се примају као празнични. Кожуси с рукавима су затворени до испод врата, а они без рукава су много више отворени; закопчавају се средином прсију на кожную дугмад. Тек око 1900. године кожух се везе вуницом и памуком у разним бојама, и украшава се комадићима жуте и црвене коже и белим „стаклићима“ (комадићи бљештавог метала). Женски кожух су радили исти мајстори и на исти начин као мушке¹, само су женски лепше и више везени и украшавани, те је још тада кожух спадао у најлепше делове женске ношње. Кожух с рукавима одговарао би ђуди, а без рукава ђудици. Кожух без рукава стари људи зову „обушак“, а млађи често „грудњак“.

Атлазни јелек. До краја 19. века се провлаче ђуде и ђудице уз кожух, о коме смо већ говорили. Од тога времена кожуси и атлазни јелеци замењују сасвим ђуде и ђудице (саице). Атлазни јелек је од врло танког црног платна-*ишлаза*; постављен је памуком и белим платном, па прошивена сва три слоја заједно: атлаз, памук и бело платно. Јелек је без рукава и спреда дубоко отворен, а закопчава се од средине груди ка појасу. Он је опточен црним свиленим гајтаном око врата, по дну и око отвора за руке. Око врата и по првим полама је на ивичним гајтанима мрежица од танког мрког гајтана. Први јелеци су били без веза, али су доцније извезене „гране“ на средини првих пола и леђа. Те гране су доста велике и сличне су по облику металној каници са колана. Шаре су израђене од мрког свиленог гајтана и злата затворене боје. Ивицом десне прве поле је ред повеликих дугмади од црног гајтана, а на левој страни су петље од сличног гајтана за закопчавање. Али се јелек закопчава на врху првих пола копчом, а доле се раскопчане шире преко појаса, те свилена дугмад и петље служе као украс.

После појаве атлазног јелека јавља се јелек од мрког платна, са белим пругама али без веза. Он је сличан атлазном у свему. Место назива јелек чује се често: *јелече* и *џрслук*, како у ком селу. Ове јелеке праве терзије у Београду.

¹ Мушка ношња у Београдској Посавини; Гласник Етнограф. музеја у Београду, књ. III, стр. 89—90.

Сл. 17.

правно сашивених. Врхом сукње је пришивен „венац“, који служи као поруб сукњи и да се кроз њега провуку, или на његовим крајевима пришију узице за опасивање сукње око паса. Дном сукње је чипка од памука у разним бојама, а понекад је само порубљена. Прве поле које се придевају зову се „крајеви“ („десни крај“ и „леви крај“). Како је сукња спреда расечена, од врха до дна, крајеви се „прекаче“ (предену-закаче), тј. превију се на средини, десни два или три пута, а леви једанпут, па се задену за појас (в. сл. 17). Сукња је изаткана од руде вуне врло танко упредене. Основа је наизменично црвена, модра, црна, зелена, бела и жута, а потка је сва црвена, те сукња има уздужне пруге у поменутиим бојама. Сукње се најчешће зову по главним бојама: *алена* и *врањска*. У ово време се највише носи *алена* сукња, тојест она у којој превлађују црвене пруге и црвена боја уопште, док је раније главна сукња била *шарена-врањска*. Иста сукња се зове различито у разним селима, на пример: *врањска сукња* се зове у Реснику она у којој превлађују црне пруге; у Жаркову се исто таква зове *црвена сукња*, а на Умци *шарена*. Сукње које су јако набране-намрскане зову се *убране* (в. сл. 17.).

Паргари. Незна се тачно кад су се почели носити *паргари*, али се види, да су новијег порекла и по имену и по томе што су уобичајени у неким селима пре, а у неким касније. У Реснику се носе од пре 20

Кадивни јелек и либаде, о којима смо већ говорили у другом делу, носе се много више него у старије време. Уместо либадета суносиле понеке жене „ћурче“. Оно је слично либадету, само је било украшено лисичијом кожом око врата, по првим полама и око рукава за шаком. И либаде и ћурче су веома ретки.

Сукња је слична оним из старијег времена само је шира и живописнија. Она је у пасу широка колико да обухвати око струка, док је у дну широка око три метра. У струку је јако набрана, а и део око паса је тврд као какав кожни појас; састоји се из шест пола ус-

година, у Жаркову од пре 30—40 година, на Умци од пре 40—50 година, а у најудаљенијим селима од Београда се и не носе. Паргаре носе старије жене, девојнице и жене у раду, али су свуда ретки. Паргари су по облику као и сукње, само су увек у једној тамно-затвореној боји: тамно-зелена, *винашти* (више тамно), *кафена* итд. Код њих је основа памучна а потка („преткивање“) црвена, од тамно-угасито-црвене „вуне“. Млађе жене и девојнице прикачују паргаре као и сукње. На њима нема веза, него самим дном је пришивена као нека четкица, која се прави од куповног штофа. Израђују их жене у кући као и сукње.

У ово време се сукње везу у велико, али је било села у којима се нису везле до почетка 20. века. Најстарији вез је и на сукњама покрстачки, а није га било тешко изводити на вуненој тканини као на платну, али је доцније превладао пречан вез. Везло се разнобојним памуком и вуницом. Дном целе сукње је „вез“ у облику листића и цветова. Вез се зове по облику „*лозица*“ и „*лозан вез*“, а старе га жене зову и „*улама*“. Вез је са унутрашње стране сукње, изнад чипке, али како се сукња прикачује вез дође ипак на спољашњој страни.

Предња кеџеља. У ово време прегача је слична по облику прегачи из старијег времена, али по боји, начину израде и украшавања је друкчија. Старије прегаче су све клечане, а у ово време су превладале нарочито почетком 20. века, „*чункаре*“ - тојест ткане са чунком без клечања. Код старијих прегача су биле геометриске клечане шаре, а код ових су везене биљне шаре: цветови, гранчице, венци, лишће итд. Старије су шаре мање а новије веће. Што се тиче израде старије су шаре много лепше и укусније. За израду шара на старијим прегачама се употребљавало мало куповног материјала, али код новијих се купи цео материјал за вез: злато, вуница и памук. Кад су се почеле вести прегаче, биле су клечане и везене шаре на истој прегачи, па тек почетком 20. века превладао је вез, а клечање се напустило. На прегачи је пречан и клечан вез, али рађен са мало укуса и пажње.

Прегаче овога доба се знатно разликују по боји од прегача старијег доба, пошто се у ово време употребљавају куповне боје. Саме сељанке кажу, да је велика разлика између старијих боја, које су прављене од биља у кући, и куповних. Старије боје су живље и светлије и оно што је главно постојаније. Највећи број прегача је црвене, зелене, тамно-црвене или затворено-црвене боје. Боје нису јако светле, осим црвене, него су већином затворене.

На разнобојним пољима прегаче истичу се, поред веза, попречне уткане пруге у разним бојама. По ивици су украшене често чипком од памука у неколико боја, или врло кратким а набивеним ресама, такође од разнобојног памука. Ресе су пришивене и уплетене ивицама прегаче. Прегаче се зову по начину израде: клечане и *чункаре*; по главној боји: *алене*, *вроне*, *веншилије* итд.; по главним шарама: *штубаре*, *јоргованке*, *граначе* итд.

Прегача покрива у горњем делу сукњу а у доњем кошуљу, јер се доњи крајеви сукње задигну и закаче за појас. Она је дужа од кошуље, али је доста уска, па се види кошуља, а нарочито везени скути, као широки бели клинови између сукње и прегаче (в. сл. 17).

Стражња кецеља је доста шира од предње. Она се носи у кући, у пољу и каткад у вароши, али само лети кад је топло време. Њу не носе девојке ни младе жене, бар две године после венчања, ни старице, него најчешће жене средњих година. Кад год се носи задња прегача уз њу иде и предња. Кад се опашу обадве прегаче, види се кошуља на обе стране низ бедра, како се беласа између прегача а нарочито у доњем делу. Стражња прегача је увек тамније боје и мање украшена од предње. Она је цела у једној затвореној боји, само је њен доњи део још затвореније боје. Највећи број прегача је затворено-модре или тамно-црвене боје. Оне су ткане, везене и украшене као и предње, само су оне старије стражње прегаче имале као накит, при врху, по велику „кићанку“ од разнобојне вуне или памука.

Обућа. Опанци су у ово време као и мушки (в. Мушка ношња у Б. Посавини; Гласник Етнографског музеја у Београду књ. III, стр. 91). Веома су се ретко носиле плитке црне или дубоке ципеле. Али крајем 19. века многе жене носе плитке *пайуче* купљене у Београду и са горње стране везене.

Чарапе су дугачке до колена, а плетене су од дебелог плетива, угасито-црне или затворено-црвене боје. Врхом грла од чарапе је поширок мрежаст поплет у облику чипке. Подвезују се испод колена *узицама* од разнобојних вунених конаца. Шаре су обично уплетене неколике кривудавае линије у облику паралелних кругова. На многим чарапама има врло лепих и компликованих шара, које се примењују само на чарапама. Ако су чарапе црвене, шаре су црне, беле и зелене, а ако су црне, шаре су црвене, беле, зелене или модре. И чарапе се зову по бојама: *врране* (црне) и *црвене* (оне у којима превлађује црно плетиво). Око 1900. године се почињу вести чарапе на грлу поврх чланака. Шаре су гране и гранчице извезене црвеном, зеленом, модром и белом вуницом.

Назувице су сличне онима из старијег времена. На предњој страни су украшене разнобојним вуненим плетивом, а поред тога су извезене на врховима и око грла разнобојном вуницом.

Довде смо говорили о стајаћем оделу уопште, пошто су неосетне разлике између зимског стајаћег и летњег стајаћег одела. Главне су разлике што се зими носи већи број аљетака а лети мањи. Зими се кожух и јелек закопчавају, а лети су више отворени и раскопчани. Лети се носи јелек или кожух преко кошуље, а зими се носи кожух преко јелека. Кад су велике хладноће, жене се забраде у свечане и радне дане преко којнге и мараме дебелим а великим *шалом*. Шал је

исплетен шупљикаво и мекано од памука или вунице затворено-зелене или затворено-жуте боје, а купује се у Београду.

Свакидашња је кошуља од четири клина, односно скути кошуље, па је узана и без набора. За остало свакидашње летње и зимско одело овога времена вреди оно, што смо рекли за свакидашње летње и зимско одело 50. до 80. година 19. века. Напоменули смо уз стајаће одело овога времена који се аљетци употребљавају као и свакидашње одело.

Девојачко одело. Девојка раздели косу на левој страни, па је пребаци целу на десну страну, где је раздвоји у десет до дванаест „бичева“ (праменова). Од тих бичева се исплете широка а дугачка „кика“, која стоји иза уха, од врха главе до близу врата. Био је понос и најлепши украс девојака велика кика, за то су оне, које нису имале дугачку косу, додавале туђу, али најчешће „сигу“ - барску траву облика цевчица. Како је намештање кике доста тешко, плете се само у свечане дане, а често се чува по недељу дана, или од празника до празника. Девојке помажу једна другој плести кику, а често им помажу и млађе жене. Пошто кика није приљубљена уз главу, стави се позади ње, до саме главе, „фијок“. Фијок је од црвено-белог или зелено-белог куповног платна, које је степеничasto испревијано дуж кике. Кика се искити са стране још са две или три кићене игле или перишана, и са вештачким и природним цвећем. Али поред свих накита, кика није утрпана, него се лепо види (в. сл. 19.).

Накиш. Перишан је код девојака, поред онога који је као и код жена, повелика сребрна пара, на којој су обично три кратка ланчића са по једном мањом сребрном паром. На њему је и кука за закопчавање. Као најлепши накит за девојку су „минђуше с дукатима“. Оне су од дуката и златне брњице, која стоји у ушима. Девојнице и девојке млађе од 17 година носе просте минђуше, а само удаваче оне са дукатима. Огрлица о којој смо напред говорили и у ово је време девојачки накит, али ређе од кад се носе минђуше са дукатима.

Кад су главни вашари, светковине и славе, девојке удаваче се не забрађују, али се забраде кад су мања посела и скупови у селу. Марама је куповна и најчешће жуто-тамне или бело жуте боје. Она се превије на два угла па се завеже испод браде.

У ово време су почеле девојке да носе „наруквице“. Наруквице су двојаке. Једне су плетене од разнобојног памука у облику пошироког колира, па су се намицале на руку иза шаке. Друге су од дво-струког платна, од ког је и кошуља, па су богато извезене. По ивицама су украшене наизменично памучним чипкама од више боја, или кратким разнобојним ресама од вунице. Оне су широке као колир на рукаву мушке кошуље, а дугачке су толико да обухвате руку за шаком. Закопчавају се испод шаке са по две копче.

За Етнографски музеј у Београду купљена су 1902. год. два пара наруквица у селу Кумодражу. Наруквице инв. бр. 6914 су од дво-

струког платна од ког се праве кошуље. Околу су украшене ресама од црвене, плаве и бело-црвене вунице. Ресе су распоређене по бојама тако, да се оне ређају наизменично у поменутим бојама више пута око наруквица. Преко наруквица су извезене шаре као пошироке косе пруге у овим бојама: црна, златна, љубичаста, светло-златна, модра и ружичаста. Закопчавају се са по две копче.

Наруквице инв. број 6150 су по величини и облику као и прве, али вез и шаре су другчији. Околу наруквица је чипка од наизменично модрог и затворено-црвеног памука. Крајем поред чипке је пришивен златан кривудава гајтан. На њима су разноврсне мале шаре геометриских облика, извезене златом и разнобојном вуницом. Али као главне шаре се истичу три трапеца и два троугла, комбиновани од више мањих разнобојних шара. Трапези и троуглови су симетрично распоређени једни између других, те тако захватају готово цело поље наруквица. Наруквице су украшене још сјајно-жутим шљокицама.

Навлаке. Када су почеле наруквице да се напуштају, око 1900. године, појавиле су се место њих „навлаке“. Навлаке су исплетене од разнобојног памука у облику грла од чарапе; украшене су понекад чипкама, ђинђувама и шљокицама. Оне се навлаче на руку испод кошуље, од шаке до близу лакта. Да би лепше стајале, везивале су се око лакта узицама са лепим кићанкама.

Остало девојачко одело је слично женском, али ипак има неких одступања. Неке девојке су носиле 10 до 12 појасева да би биле у струку што лепше. Иначе су појасеви као и женски, само су много лепши, а особито су колани са много више веза и украса. И девојке носе канице као и жене, али су девојачке обично мање. По лепом везу и многим украсима девојачки кожуси далеко одскачу од женских. Поред атлазног јелека, који је као и код жена, девојке су имале и *свилени јелек*, који је као и атлазни, само што је од свиленог платна. Свилени јелеци су били веома ретки. Девојке имају много више кошуља, сукњи и прегача него жене. Оне имају за сваки већи празник и ваشار другу сукњу и прегачу. Зато се и зову по празницима у које се носе, на пример: *цвећина, ускршња, вашарска* — сукња или прегача. Нарочито имају девојке велики број прегача, које се зову као и код жена, по главним шарама, по начину израде и по бојама. Али пошто девојке имају велики број прегача, које се зову по бојама, навешћу све за које сам сазнао, да се види колико боја познаје сељанка: *алена* (црвена), *зентшилија*, *пембава* (црвенкаста), *врана*, *лилава* (слична кафеној), *илава-модра*, *чивић* (затворено-модра), *морасџа* (обојена у ораховини), *јоргованка*, *слајка* (ружичасто-затворена), *кавена*, *зелена*, *цимећљива* (отворено-кафена), *бледа* (жуто-бледа), *руја*, *йејелава*, *жуша* и *црвена* (са мрким црним пругама). Девојке не носе стражњу прегачу него само предњу. Обућа је као и код жена само се пази да је што лепша.

Девојка удавача носи широку кику, накит у коси, минђуше са дукатима, огрлицу око врата и црвену прегачу, која се зове често „удавачка кецеља“. У ово време девојке удаваче не носе две прегаче, као што је био обичај у неким селима 60. и 70. година 19. века.

Поред тога што се девојке истичу оделом кад су удаваче, оне то показују и нарочитим обичајима. Тако девојка кад „проигра“, односно кад се ухвати у коло¹, онда је удавача. Али девојке испод седамнаест година не смеју да се хватају у коло, него гледају из окола или негде с краја играју коло уз песму. Затим, млађа сестра не сме да проигра док се не уда старија, иако има довољан број година. Девојка и кад има потребан број година за удају и кад је на реду у кући, није за удају све док не проигра. За такву девојку се каже: „Има девојка у тога и тога али није проиграла“. Таква девојка није проиграла за то што је у жалости, или није спремна, или родитељи не воле да је одмах удаду. Девојка неће да проигра док не спреми све што јој треба. Девојке удаваче иду на свадбе, славе и вашаре и у друга села, док оне које немају отворен пут за удају не иду изван свога села.

Девојке до 17 година се сматрају као деца. Оне не играју на ваљарима, у кафанама, код школе и цркве. Оне често раздвоје косу на два краја уз главу, али ближе десној страни, па је исплету на десну страну у једну плетеницу и поврате је горе, где је уплету у кратку косу. Девојке испод 17 година носе обично алену прегачу, а остало одело је као и код девојака удавача, само је много простије. Млађе девојке не смеју да се једначе по оделу и игри са старијима. На сличан се начин носе и девојчице.

Спрема девојке за удају доста стаје. Многи домаћини су се заживљавали, да би набавили оно што треба за девојку. Богатија девојка мора да има 10--15 кошуља, а сиромашнија пет до осам; богатија сукњи пет до седам, а сиромашнија пет до шест; богатија појасева шест до осам, а сиромашнија три; богатија колана осам до десет, а сиромашнија два до три; богатија јелека три, а сиромашнија један; богатија кожуха два, а сиромашнија један; богатија десет до петнаест пари чарапа и назувица, а сиромашнија пет до шест. Девојка мора још да има поклоне за младожењу и његову родбину. Тако за свекрву спреми прегачу и кошуљу или само две кошуље; за свекра кошуљу или подвезе са бућама (док су се носиле); за младожењу кошуљу и гаће, појас, наруквице, пет до шест пари чарапа и назувица, торбу и (док су се носили) тозлуке и подвезе. Поред свега овога спремају се дарови за осталу родбину и децу. Из овога се приближно види колико

¹ И кад нема вашара у селу, скупљају се о празницима и недељом, на подесном месту у селу, девојке и момци да играју коло. У старије време су играли момци за себе а девојке за себе, или се ухвати једно веће коло, па у једном крају мушки а у другом женске. Играло се често без свирача уз песму. У новије време играју момци и девојке удаваче заједно.

труда и новаца стаје спрема једне девојке, а поготову онда кад их има више у кући.

Младина одело. За последњих тридесет година 19. века многе се младе облаче и намештају у дане свадбе по варошки, а од почетка 20. века па на овамо свака. Млади стави на главу венчић девер, пре него је поведу од родитеља. Венчић је од жице или од прута у круг савијен, а увијен је плавим, црвеним и зеленим пантљикама. Девер донесе венац на глави и намести га млади по обичајима, које смо раније истакли. Око венца се намести „вал“ - бело а врло танко и ретко платно, које се купује у Београду. Вал покрива целу главу (осим лица), враг и леђа. Млада је задржала све наките, о којима смо напред говорили, осим великог венца и укусника. Млада носи вал за време свадбе, а после наниз као и у старије време. Паћеле се носе преко рамена, као и у старије време. До краја 19. века у многим селима су се младе венчавале и без вала.

У ово време је свака млада имала кадивни јелек и либаде, док су раније били веома ретки. И једно и друго су богато везени и украшени најлепшим златом. Поред ових аљетака млада је имала за венчање сукњу и реклу од свиленог жућкастог платна. Сукња је дугачка до земље, а рекла је са дугим рукавима и потпуно затворена. Било је доста случајева да се млада венча без свилене рекле, у либадету, кадивном јелеку и свиленој сукњи. Свилена сукња, рекла и вал се носе само за време свадбе, а либаде и кадивни јелек и после кроз цео живот. Млада је имала од обуће редовно ципеле, а понекад и папуче.

Око 1900. године су почели да се носе јелеци од чохе, која је слабија него она у старијим јелецима. Нарочито је слабије злато, којим се везе и украшава јелек. Злато је сиво а шаре су повелике гране на првим полама. На старијим јелецима су шаре стубићи, а вез је јако рељефан; злато је сјајно-жута. Они су богатији, лепши и укуснији у свему од нових. Они се не израђују од пре тридесет година.

Кадивни јелек и либаде купи свекар а ципеле и венац девер. Наниз и остале наките купи такође свекар. Али у пуно случајева млада наследи накит од свекрве, или од старије јетрве, или га позајми као што смо већ напред казали.

Девојка се поведе од родитеља у четвртак, па се свадбује код момкове куће до прве недеље, кад се венчају, или се девојка поведе у недељу, а свадбује се до првог четвртка. Кад се дође са венчања, кум поведе шарено коло, па онда скине млади паћеле и стави их на војку „ранку“, да ту преноће. После тога се сватови разиђу. Пошто кум скине млади паћеле, неки од мушкараца подели јој косу, као што смо напред изнели, а жене јој ставе којнгу и забраде је као жену. Сутра дан свекрва узме паћеле и дадне их млади, да се с њима забрађује испод мараме.

Младино одело, о коме смо напред говорили, било је врло скупо према имовном стању сељака. У то време сељак овога краја није могао нити умео да дође до новца као данас. Тада је морао да продаје оно што му је најдрагоценије: волове, коње, жито и земљу, а данас он подмирује све своје потребе, захваљујући географском положају свога краја, доста лако.

У ово се време није жалило утрошити све имање око свадбе. Сељаци су се такмичили који ће богатије провести свадбу и опремити младу. Зато су многи домаћини продавали не само коње и волове, него и земљу, само да не би изостали један иза другога. Како је свадба трајала најмање 4—5 дана, природно је да се на јело и пиће много трошило. Овакве свадбе су учиниле те су се многи домаћини задужили и упропастили имовину.

Док су сељаци расипали своју имовину, дотле су се богатали трговци, код којих су куповали одело и друге ствари.

Овакво поступање је народ напоследку окарактерисао заједљивим досеткама. Тако, чим се доведе нека млада, питали су се у селу: „Каква је млада?“ - „Је ли јарам на таван?“ или: „Је ли сукња јарам на таван?“ То значи да је домаћин продао не само волове него и земљу, да би купио свилену сукњу за младу. Затим, на рачун трговаца се говорило: „Дај ми ливадицу, да ти дам либадицу“; или: „Продај ливадицу па купи либадицу“. Значи, да треба да прода ливаду, па да купи либаде.

IV Данашња ношња

Последњи ратови и непријатељска окупација доста су утицали на измену женске ношње у овом крају. У време тих великих догађаја народ је био приморан да напусти многе старе навике, а кад је настало ново и слободно доба, није имао потребе да старо обнавља. Томе је много допринело ново време, кад млађи нараштаји у жељи за новим и удобнијим животом лакше кидају са традицијама.

До Светског рата су жене сматрале којнгу као неку светињу. Њу су стално носиле, па се чак ни ноћу нису с њом раздвајале. По народном веровању жена не сме месити хлеб без којнге и прстена, нити децу клету. По народном тумачењу кад би се друкчије радило не би жито рађало и деци би се стекло све оно што се рече. Из овога се јасно види од коликог је значаја била којнга за сеоски свет и зашто је очувана и до наших дана.

Још у време Балканског рата (1912. год.) чим је којој мајци син погинуо, она је од жалости којнгу бацила, а поред ње и друге жене у кући. У Светском рату су многе мајке изгубиле синове и бациле којнге. Поред њих су којнге бациле и друге жене - родбина погинулих. Тако су у времену од 1912.—1918. године све жене листом побациле којнге, па су данас сасвим изобичајене. Али још има старица које не могу сасвим да се одреку којнге. Оне ставе испод мараме увијен

танак прут у облику којнге, само да се не би рекло да су без ње. Друге је чувају да се с њом упојају. Тек се данас говори како је којнга била тешка и неподесна, и како је требало пуно времена док се намести (на сл. 17 се виде којнге из 1914. год.).

Жене разделе косу и данас као и раније, а плетенице увију у круг око главе без којнге, па се забраде куповном марамом, коју свежу испод грла (в. сл. 18; око младе у либадету стоје две жене). Мараме су подебеле и већином у разним нијансама затворено-жуте боје. Жене при чешљању мажу косу, данас као и раније, несланом свињском машћу. У старије време су понеке мазале косу, кад им рано оседи, нарочитом машћу. Та се маст спремила овако: саструже се „гар“ са котла или се узме гар од изгореле овсене сламе, па се помеша у чанак са несланом машћу и са том смесом се маже седа коса.

Кошуља. Данашња кошуља је често раздељена на оплећак и скуте. Иначе је као она предратна, само је на њој мање веза, а више куповних чипака и везених куповних трака (уметака). На кошуљи се умеће још око целих скута, за 10 см. високо од доњег рубца, врло шупљикава чипка, која се зове „уметак“. Најобичније су шаре на скутима: *венчићи*, *гранчице* и *лозице*. На рукавима за шаком су лозице или гранчице, а на рукавима на рамену често нема веза. Данашњи вез је пречан а покрстачки се ретко ради. По самом везу се види да је рађен на брзу руку, па је зато груб и недопадљив. Такође ни боје нису распоређене са много смисла као раније, него најчешће отскачу једна од друге. Платно за кошуље се и данас тка, а памук и вуница за вез се купују.

Јелек. Место „атлазног“ јелека и јелека од мрког пругастиг платна носи се, после Светског рата, *јелек од сомоша*, или како се још чешће зове *јелек са памуком*. Он је у свему сличан атлазном, само је од тамно-црног сомота, а шаре и вез на њему су много лепши и китњастији него на атлазном. Њих данас праве стари мајстори-„*терзије*“, који раде заједно са абацијама, пошто је терзијски занат данас готово ишчезао.

Сукње. Данашња сукња је као и она предратна само је више везана. Данас жене чешће носе паргаре него раније, а има их пуно које не прикачињу сукњу. Данашња сукња стаје од 400—500 динара иако је домаћа израда.

Прегаче. Данашње прегаче су шире него оне старије. Њих је данас највећи број тамно-црвених и љубичасто-црвених, затим отворено-црвених, али их има у свима бојама које смо раније поменули. Шаре су на њима најчешће венци, ките цвећа и руже. Те су шаре често веће него што су у природи поменути предмети. Дном и крајевима су украшене разнобојном чипком од памука или вунице. Оне су углавном сличне оним старијим само су простије тке и везене. Вез је на њима често прост и груб.

Појас. Данас се носе стално три главна појаса: *шорбаши* или *ћилимаши*, *појас* и *колан*. Они су слични оним старијим у свему, само се колан

Сл. 18.

данас често изатка у брду у коме се ткају паргари, па се онда богато извезе, као што смо раније казали (в. колан на слици 18). Данас се канице носе много мање него пре Светског рата, а носе се само оне које се чувају од пре Светског рата, пошто се нове више не праве.

Рекље. Данас жене носе врло често „рекље“ од танког мрког платна, или од зеленкастог или мрког шајка. Оне су са рукавима дугим до шаке, а дугачке толико да покрију појас. Око врата имају пошироки колир, а закопчавају се низ прса од грла до паса. И једне и друге су набране око паса на узани појас, који је пришивен споља, са стране леђа. Оне се носе лети преко кошуље, а зими преко јелека или кожуха; више се носе као свакидашње одело, нарочито зими, него као свечано. Њих праве у Београду и у селима нарочите „شناјдерице“.

„Костине“ су капути дугачки до испод паса и са рукавима дугачким до шаке; закопчавају се низ прса на велику дугмад. Њих праве терзије у Београду од црног штофа, од кога их праве и жене у варошима. Лети се носе преко кошуље а зими преко јелека или кожуха; носе их богатије сељанке. Ови капути („костине“) и рекле су примљени после Светског рата као варошко одело.

Кожу’ се зове кожух с рукавима. Он је сличан оном предратном, само је данашњи црвенкасто-беле или тамно-сјајне боје. Кожуси су дугачки до преко паса, а рукави им дохватљају до шака. Поред тога што су украшени листићима разнобојне коже и комадићима бело-сјајног метала, извезене су на првим полама граннице од разнобојне вунице. Кожуси су од јагђеће коже са вуном, па је страна са вуном окренута унутра, а чиста кожа напоље; само ивицама око врата, низ прса и

дном има поширок пасац од коже, са вуном на спољашњој страни. „*Кожувче*“ је кожух без рукава, иначе је слично овом са рукавима. Оно је лепше украшено него они са рукавима, а и много је више у употреби од њега; облачи се лети преко кошуље, а зими преко рекле или испод ње.

Рукавице. Старије рукавице су исплетене у облику шаке, само са палцем и зову се „*рукавице без прсти*“. Оне су од беле вуне или са уздужним пругама: црвеним, црним и белим. Данас су рукавице с прстима и то свакидашње од вуне, а свечане од вунице; обично су у једној боји. На свечаним рукавицама су на врховима прстију китице од вунице или памука. Рукавице се носе само зими, и то више уз свакидашње него уз свечано одело. Али и жене и девојке носе рукавице доста ретко.

Обућа. Жене носе већином опанке с каишима а ређе капичаре; и једни и други су као год и мушки опанци. Ципеле су веома ретке и данас. Празником се носе често, а понекад и у варош, плитке куповне папуче. Чарапе су веома различите по бојама и шарама, али су најчешће црне и са широким и црвеним пругама у облику пасића око чланака. Оне су већином од вуне али их има и од памука. Шаре су на њима плетене или везене: цветови, гранчице и разни геометриски облици. Назувице су сличне оним предратим, само се данас плету и од памука; искићене су и вунене и памучне кратким ресама од вунице.

Све што смо рекли за свакидашње одело у другом и трећем одељку овог рада вреди и за данашње.

Одело старица је затворених боја и простије је него код млађих жена, а рађено је обично по угледу на одело, које су старице носиле док су биле као млађе жене.

Девојачко одело. Данас се девојке носе, са малим изменама, као год и пре Светског рата, само што су данас више под утицајем вароши. Данас се много пудеришу и ките вештачким цвећем, перлицама и разним бљештивим и сјајним предметима. Изгледа да им се све допада што је бљештаво и сјајно. Данас девојке плету широку кику из

много танких праменова косе (в. сл. 19). Око врата и руку за шаком многе девојке имају велики број ђердана од перлица и сјајно-бљештавих метала.

Око 1912. године су почеле девојке, у селима ближе Београду, да носе поново око врата од сомота црну траку, звану *галош* или *галошић*. Али од пре три године се врло ретко носи (в. стр. 57 овог рада о галошу). Од накита девојке носе старинске огрлице (в. сл. 20¹), кићене игле и перишане, и то само оне које су их наследиле. Данас наруквица нема, а навлаке су врло ретке. Место њих се носе често куповне гривне - „наруквице“ - од каучука или кости.

Девојке имају сомотни јелек са памуком, као год и удате жене, само је лепше везен и више украшен. Поред овога јелека девојке имају као лепши *јелек од сомоша* (*јелек без памука*). Он је сличан првом само што нема памука и што је више украшен. Шаре зване „гране“ су у горњем делу сада кукасте и искићене златним ресама и сјајно-жутим шљокицама (види сл. 19). На овим најстаријим јелецима су биле шаре прво „лозице“ а доцније „гране“. Јелек без памука стаје данас око 250 дин., а онај са памуком 200 дин., јер има мање веза.

Девојке не носе „кожу“ него „кожувче“. Оно је по кроју као и код удатих жена само је богато везено и украшено

Сл. 20.

¹ Девојка у ципелама је варошанка у сељачком оделу.

„стаклићима“ и листићима од разнобојне коже тако, те цео бљешти и прелива се (в. сл. 20). Оно се носи у најсвечанијим приликама или јелек без памука. Данас стаје такав кожух око 250 динара.

Многе девојке носе данас рекле од танког куловног платна. Оне су као и рекле удатих жена, само су од лепшег платна, а на грудима и око рукава су украшене многим наборима. Рекле се носе кад су мање светковине, а као свакидашње одело, кад су од слабијег платна.

Девојке се такмиче и данас која ће имати лепшу и набранију сукњу. „Прекачивање“ сукње се сматра као украс и кицошење. Девојкама се говори кад се спремају за вашар: „Само вашарски предени сукњу“. А то значи лепо и кицошки. Прикачена и лепо набрана сукња са многим разнобојним пругама личи доста на раширен паунов реп (в. сл. 17 и 20).

Сл. 21.

Данашње девојачке прегаче се раде много под утицајем вароши. Основа је код њих најчешће памучна, а потка вунена, а везене шаре су често копија прстих фабричких везова. Често по једна велика шара, као *саксија*, *пајлициани*, *јоргован* итд., захвата целу прегачу (в. сл. 17). Прегаче се везу данас често на ћерџефу. Вез је рађен са мало стрпљења и укуса, па је понекад сувише прост. У осталом су сличне предратним девојачким прегачама и зову се као и оне, по главним бојама, по главним шарама и по празницима кад се носе.

Девојка, кад хоће да *проигра*, обуче јелек са *гранам*, *врањску* или *шарену сукњу*, *алену кецељу* (само у неким селима) и најновије плитке ципеле. Девојке млађе од 17 година, и оне које немају још

права на удају, забраде се и обују опанке (в. сл. 20). За данашње девојке удаваче вреди у главном оно, што смо казали у трећем одељку овог рада за тадашње девојке удаваче и њихово одело, уколико нисмо овде изнели те разлике.

Женско дете чим почне да иде, носи се као и девојчице од десетак година, а ове слично одраслим девојкама: дугачку кошуљу, три појаса, мале канице, прикачену сукњу, прегачу и јелек или коживче. Разлика је у томе што је одело код девојчица много простије него код стасалих девојака. Девојчице могу да иду

Сл. 22.

радних дана у кошуљи и са предњом прегачом, али без сукње (в. сл. 21).

Данас се доста везе „*сиџан вез*“. Он је сличан покрстачком, само се конци за вежење не прекрштају. Ради се на платну од кошуља, а на прегачама и другим аљетцима се везе преко куповног платна „*шиџогаџ*“.

У многим селима развесе по дворишту девојке и младе жене, на Видов-дан све што има од одела и спаваћих хаљина у кући. Кажу: „Ваља се да се види“.

Данас се млада облачи за венчање као и пре Светског рата (в. сл. 22.). Она носи после венчања неколико месеци или годину дана мараму предевачу као и раније, кад су се носиле којнге (в. сл. 23). Плетенице од косе се наместе у круг око главе на слику којнге, па се стави уз њих, на предњој страни, сомотска трака извезена срменом жицом, за коју се закопча марама предевача (в. сл. 22). Понеке младе носе и данас од наниза подбрадник а место крице и репаче већи број кићених игала. Кићене игле се распореде у коси, око лица, у облику венца (в. сл. 24). Минђуше и накит се носе највише годину-две дана. Млада облачи на свим свечаностима за неколико месеци свилену реклу

Сл. 23.¹

Ако умре девојка удавача, наме-сти јој се вал, венац и прстен, као да је млада. У време кад није било вала, девојка се сахрањивала са венцем и прстеном. Ако је девојка јединица сахрани се са накитом.

Покојницу пре сахране окупају, очешљају и обуку у најлепше одело које је носила на главним светковинама. Чешаљ којим је покојница очешљана, коса која јој тада опадне и сапун, који је употребљен кад је купана, ставе се у сандук, те се сахране са покојницом. У сандуку се простре за девојку или младу ћилим, а преко ћилима домаће бело платно, па се покојница покрије покровом од домаћег белог платна.

Многе старице чувају за са-

и сукњу. За понеке младе се ку-пује и данас кадифни јелек, извезен сребрном жицом. Он је у главном сличан оном који се почео но-сити око 1900. године. Данас носе младе либаде врло ретко и то обично оне, које су га наследиле (в. сл. 18). Сомотни јелеци за мла-ду су исти као и девојачки. Остало је одело као и код млађих жена.

Укојно одело. Све што смо ка-зали за кожне аљетке мушке ношње (Гласник Етнограф. музеја у Београ-ду, књ. III., стр. 95.) кад се покојник сахрањује, вреди и овде за женске покојнике. Овде износимо о томе само нове податке. Тако се верује, ако се покојник сахрани са ма чим од коже, да ће у кући, из које је покојник, умирати чељад све док не иструне та кожа на покојнику. Затим не сме болесник на смрти да има на себи ништа од коже, јер не може да умре док се не намучи.

Сл. 24.

¹ Све слике у овоме чланку су из Илустративног одељења Етнографског музеја.

храну одело или главније делове одела, који су стари бар 20 година. Оне желе да се сахране у оделу, које су оне радиле и у младости носиле. Напоменули смо да старице чувају којнге да се са њима сахране.

Пре 40—50 година био је обичај, да најближа родбина покојникова не ради ништа, бар за два месеца после смрти покојникове, него су им радиле суседи и пријатељи.

До око 1900. године су се жене *зобрађивале* (намештале мараму на којнгу као и предевачу) белом или жутом марамом (в. сл. 23), а преко ње и којнге се *повезивале* (забради се преко главе па се завеже испод браде) зентиљавом или неком марамом затворене боје, а никако црном. Најстарије црне мараме, које су се почеле носити у знак жалости, биле су на крајевима беле. Понеке жене, кад су у великој жалости, скидале су којнгу, а косу пуштале низ леђа, па се повезивале марамом затворене боје. Кад се жена тако носила говорило се да је „*гологлава*“ од жалости. Пре 40 година, кад је једној старици из Моштанице умро син, она је од жалости често облачила његов гуњ. Жене у жалости носе спуштену сукњу и зелену или модру прегачу. Данас носе жене под утицајем вароши одело готово све црно. Жене кад су у жалости не носе никакав накит. У старије време кад умре жени муж, она се забради преко мараме убрадаче и којнге другом марамом, а данас се само забради црном марамом и не носи накит. Кад сам питао како жена жали мужа, неке су ми жене смејући се одговориле: „До гробља јој, јој, а од гробља ко је мој“. А на питање како жали муж жену рекле су: „Он ни толико“. Према казивању најстаријих људи била је срамота, у једно време, да жена жали мужа, а поготову муж жену. Човек ни данас не носи никакве знаке жалости за умрлом женом.

Девојка носи расплетену косу четрдесет дана ако више жали, а седам ако жали мање. Кад је већа жалост, коса се пусти рашчешљана низ леђа, а ако је мања жалост, пусте се плетенице па се у оба случаја забради данас црном марамом, а у старије време каквом било, само не црном. Неке девојке поврате рашчешљану косу горе и свежу је *ујлићњаком* (узицом) на глави. После четрдесет дана намести девојка кичу *шупто*-без накита.

Женско одело овога краја је живописно, китњасто и кицошко, али ипак није прикладно и припојено уз тело, него је много комотно. Ни жене ни девојке немају ни приближно леп струк, иако носе више појасева да би биле лепше. Струк им кваре појасеви, јелеци и слични аљетци што се шире око паса.¹

Митар С. Влаховић.

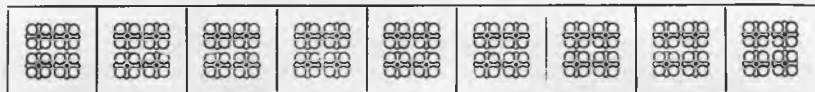
¹ Ово је други део студије о ношњи у Београдској Посавини а завршиће се у трећем делу.

Zusammenfassung. — Entsprechend den Wandlungen der Volkstracht ist die Arbeit in vier Teile geteilt. Der erste Teil umfasst die Tracht bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Kennzeichnend für die Tracht dieser Zeit ist reine Hausfabrikation; sie wird aus Wolle und Hanfgarn hergestellt. Die Hauptstücke der Kleidung sind: das *Hemd* (košulja), die *Joppe* (gunjac), das *Jackchen* (gunjić), das lange, armellose *Überkleid* (zubun), der *Rock* (suknja), die *Vorder- und Hinterschürze* (prednja bzw. stražnja kecelja). Das Hemd ist aus Hanfleinen, lang und sehr breit. An den Ärmeln und am unteren Rande ist es mit verschiedenfarbiger Wolle ausgestickt. Die Ziermotive sind meist geometrisch. Die *Joppe* (gunjac) ist aus weissem Tuch mit langen Ärmeln, und reicht bis zum Gürtel. Das *Jackchen* (gunjić) ist ebenfalls aus weissem Tuch, aber armellos und ziemlich kurz. Das *Überkleid* (zubun) ist aus weissem Tuch, armellos und reicht bis zum Knie. Es ist mit schwarzen Litzen und mehrfarbiger Wolle verziert. Der *Rock* (suknja) wird über dem Hemd vom Gürtel bis zu den Knocheln getragen. Er wird aus Wolle mit verschiedenfarbigen Langsstreifen gefertigt. Vorne ist derselbe von oben bis unten aufgetrennt. Sowohl die *Vorder-* als auch die *Hinterschürze* sind mit buntgewebten, ohne Weberschifflein, nur mittels Finger und Nadel (klećanje) eingewebten geometrischen Motiven geschmückt. Die Vorderschürze hat stets eine hellere Farbe als die Hinterschürze. Die Frauen tragen drei Arten gewebter *Wollgürtel*. Der oberste, der *kolan* heisst, hat zwei birnenförmige Metallplatten (*kanice*). Fussbekleidung: Die Opanken sind aus ungegerbter Schweinhaut, die Strümpfe aus weisser Wolle. Auf dem Kopfe trugen die Frauen die grosse *konjga* in Form einer grossen, hohen Kappe. Dieselbe war von dem selbstverfertigten Kopftuch („ubradač“) bedeckt, welches über den ganzen Rücken reichte.

Der zweite Teil umfasst die Tracht von 1850. bis 1880. In dieser Zeit kamen Überkleid (zubun), Joppe (gunjac) und Jackchen (gunjić) ausser Brauch und wurden durch städtische Kleidungsstücke ersetzt. So hat die *Leinenjacke* (djuda) die Tuchjoppe ersetzt. Sie ist aus Leinwand und mit Baumwolle gefüttert, hat lange Ärmel. Die *djudica* ist der Leinenjacke ähnlich, nur armellos und vorn auf der Brust offen. Die übrige Kleidung gleicht der älteren, nur sind städtische Einflüsse darin ziemlich stark.

Im dritten Teil wird die Tracht von 1880 bis zum Weltkrieg behandelt. In dieser Zeit ist das Hemd aus hausgewebtem Baumwollleinen. Der Form nach gleicht es dem heutigen. Die djuda und djudica sind durch den Schafpelz (kožuh) und Leinen- oder Tuchwesten (jelek) ersetzt. Beim Schuhwerk herrschen als Fertigware gekaufte Opanken und Schuhe vor. Die Frauenkappen (konjga) sind sehr niedrig, die Kopftücher dazu sind Kaufware. In dieser Zeit wird mehr gestickt, dafür hat man aber das Buntweben (klećanje) fast aufgegeben. Die Brauttracht ist auf Bild 9, 14, 22 und 24 zu sehen.

Der vierte Teil behandelt die heutige Mode, die der Vorkriegsmode gleicht. Heute haben rein städtische Kleidungsstücke überhand genommen, wie Weiberocke aus Leinen und Stoffrocke. Ausserdem wird der grösste Teil der Kleidung von städtischen Handwerkern gefertigt. Nur der besondere Konservatismus der Frauen wahrt noch diese Tracht, sonst wäre sie längst verschwunden.

О ВАЉЕВСКОЈ НАРОДНОЈ НОШЊИ

Становништво ваљевске области се одева добро. Познато је да ваљевска ношња никада није оскудевала у скромној раскошности и лепоти. И данас се у овоме крају добро одевају, и уколико се у одевању изгубило у раскошности, утолико се добило у практичности и угодности.

Особито се пази да је одело лепо, читаво и чисто, нарочито о празницима или кад се иде даље од куће. Мали је број оних који су притиснути бедом или пороцима запустили себе и своје одело.

Разлике у оделу има између варошана и сељака. Док су варошани одевени по „немачки“, сеоско становништво је готово једнообразно обучено, нарочито мушкарци. Женскиње са села се данас, кад је реч о стајаћем оделу, готово изједначило са женскињем у вароши.

Разлике у оделу има и између богатијих и сиромаша као и између старијих и млађих особа.

Одело код богатијих и млађих је лепше урађено и од бољег је и скупоценијег материјала, док старији и сиромашнији обраћају већу пажњу на практичну страну одела. По оделу се у селима тешко може разликовати сељак средњега стања од воденичара и надничара. Падају у очи само богатији сељаци. Ипак се лако могу уочити разлике у каквоћи материјала за одело као и у употреби разних аљетака.

У јужном делу области, нарочито у Подгорини, до планина Медведника, Јабланика, Повљена и Маљена, махом се носи сукнено одело (од шајка и од чохе само у свечаним данима), прави српски опанци, шарене чарапе, капа - шајкача или шубара. Тамнавци и Посавци више носе куповно одело од шајка или од сукна и затворене опанке без каиша око ногу.

Док се код Подгораца ретко може видети на глави шешир (код мушких), а код женских куповне сукње и остале хаљине, дотле је у „доњим селима“ то сасвим обична ствар. Бити „кицош“ није необична ствар. Млађи свет ће и од уста одвојити само да се о празницима, на саборима и приликом ређих свечаности што боље и лепше обуче. О кичошима народ нема лепо мишљење. Старији и озбиљнији људи често јавно критикују претерани кичошлук, нарочито кичошлук оних који су рђавог стања. Али својом попустљивошћу према млађима они сами поддржавају то „зло“, како га они називају.

Обично се каже, да је оно одело лепо, које је богатије урађено. Разуме се да у томе има изузетака. Одело које лепо стоји, па било и од најгрубљег сукна, многима се допада. Пази се на практичност одела, али само онога које се носи радним данима. За стајаће одело, нарочито женско, гледа се да буде само лепо, ново и украшено. Колико се на то пази, најбоље се види по томе, што се девојкама за сваки сабор мора набавити ново и лепо одело (па макар оне имале код куће и десет нових хаљина које су раније облачиле).

Одело се крпи и то све дотле док не постане сасвим неупотребљиво. То важи нарочито за свакидање одело. Често ћемо наћи човека (средњег или сиромашног стања) да код куће ради у оделу од самих закрпа. Особито су деца често у закрпљеном оделу, у коме и у школу долазе. Одело крпе обично жене; врло ретко то чине људи па и кад су момци. Тај посао жене раде сваког радног дана осим „петки“ пред веће празнике.

Од одела се пере обично само доње рубље: кошуље и гаће. Гуњеви и чакшире се не перу. Једино се каткад перу дечија одела, ако су од тање материје. Рубље перу жене и девојке, обично суботом. То није посао за мушкарце — тако се мисли у народу. Рубље се пере чешће, јер се мора једанпут у недељи преобући. Пере се још увек и најчешће на примитиван начин. Прљаво рубље се потопа у луг (пепео и врела вода) у стублини¹, из које се после вади, односи на реку или поток и испира хладном водом, пошто се истовремено добро излупа пратљачом - пракљачом. Ово је најчешћи начин прања у овоме крају. Прање сапуном се све више уобичајава нарочито у „доњим селима“, али ипак је ређе од првог начина прања. Верује се, да не ваља прати у „младим данима“ (кад је младина), јер се, кажу, рубље много брже цепа и дере.

Одело служи да заклони тело. Једино капа и недра чешће послуже, да се у њима прихвати воће или што друго. Интересантан је овај случај (у ваљевској Колубари): Један домаћин, враћајући се на коњу из вароши, успут је нашао рој пчела и пошто га није имао где стрести, послужио се својим чакширама. Скинуо их је са себе, стресао у њих рој и однео својој кући.

У овоме крају није познато да се одело може употребити у молитвама. Код врачања се то дешава, али врло ретко. Обично се врачарама носи нека „белега“ од одела, на пр.: кончић или парченце, да би врачара по њима могла казати „истину“.

Има аљетака који се сматрају као знак отмености и богатства. Чохано одело (фермен, копоран, чакшире, тозлуци и пачалуци) богато извезено свиленим „арчом“ (гајтаном) је знак богатства и отмености. Опанци са преплетом и лаковани каиши су такође знак отмености.

¹ стари пањ по средини шупаљ.

Видети неки женски аљетак на мушкарцу и обратно овде се сматра за понижавање и срамоту. Изаћи недовољно обучен пред старије људе сматра се у овом крају за непристојност. Жена без мараме на глави неће смети изаћи пред странца. Приликом свечаности и на саборима младеж не иде ни лети без панталона а тако исто и старији.

Мушко одело

Свакидање лешње мушко одело. Одело које се носи радним даном није многобројно, нарочито за време лета. Наш је сељак лети радним даном лако и просто обучен. Тих дана обично носи: *шајкачу*, *шубару* или обичан сламни или штофани *шешир*, затим *кошуљу* и *гаће* са узаним *џојасом* око струка (ређе се каишем опасују), *џозлуке* и обичне *опанке*.

Кошуља је дугачка и пуштена преко гаћа, широка, убрана преко паса и досеже до колена. У Подгорини је кошуља нешто дужа и прелази преко колена. Преко кошуље се лети носи кратак *гуњић* од сукна, врло ретко од шајка, који је опточен црним гајтаном. Рубине (кошуље и гаће) израђују жене од ланеног или кудељног платна. Жене их саме и шију. На рубинама нема ничега куповног изузев обичну стаклену дугмад. Жене ткају и сукно од вуненог предива (од вуне црних оваца) за гуњеве и гуњиће, али их оне не шију; то раде абације и мајстори којих има по селима.

У Посавини и Тамнави сукно се ретко израђује код куће. Одело се обично купује у вароши, и то махом урађено од фабричког сукна, које је према домаћем врло слабо. Капе, опанци и каиши се купују у вароши. Раније су сами сељаци израђивали опанке од неуштављене коже а шубаре од јагњећих кожа. За мушко свакидање одело се може рећи да је врло угодно и практично с обзиром на занимање и тежину рада на селу. Лети, радним данима, се чакшире и гуњ ређе облаче, и то само онда, кад се нагло промени време или кад се пође даље од куће (у воденицу, на вашар, на трг, на кулук итд.)

Празнично лејње мушко одело. Ово је одело скоро исто као и за сваки дан. Једино се празником облачи боље рубље, нарочито када се иде на саборе. Уместо обичног ланеног и кудељног рубља облачи се танко памучно, често пута проткано свилом. На ногама су опанци са лепшом „израдом“, танке чарапе извезене вуном а често пута и перлама. Каткад су чарапе и од памука. На глави је иста капа као и радним данима, само можда новија. На леђа се навлачи *гуњић* од шајка или плаве чоке са више „израде“ од гајтана. Уместо самих гаћа и кошуље, које се носе обичних дана, празником се облаче *чакшире* или *џанталоне*. Младеж уместо опанака у празничне дане облачи ципеле са или без кожних камашни. Платно и рубље израђују жене, а оне плету и чарапе. Остало се израђује и купује у вароши.

Сл. 1. Група сељака (Мионица; ваљевска Колубара)

Један од најскупоценијих аљетака празничног мушког одела је *гуњић-фермен* од плаве чохе. Фермен се купује заједно са чоханим плавим *копораном*. Гуњић-фермен и копоран се употребљавају и као празнично зимско одело. Гуњић и копоран од плаве чохе се обично купе једном и чувају се само за ретке прилике кроз цео живот. Често се њима послуже и две генерације једне породице. Нарочито се фермен издваја скупоценошћу и лепом израдом. На леђима и пешевима фермена су особито лепе шаре урађене свиленим гајтаном.

Свакидање зимско мушко одело. Зими се осим аљетака, који се носе сваког дана лети, облаче још и *гуњ* или *копоран* и *чакшире* са великим туром, украшене црним гајтаном или *паншалоне*, махом сукнене а ређе од шајка. Неки испод гуња носе *памуклију* или *кожух* а испод кошуље куповну вунену или дебелу памучну подкошуљу. Кад су на путу, на главу натуку *јакуљачу* (капуљачу) а на руке вунене *рукавице*. Преко гуњева се врло ретко носи вунена или кожна *кабаница*. Жене израђују зимске чарапе и рукавице од домаће испредене вуне, која се боји у вароши. Рукавице су прсте, једноставне и само је место за палац одвојено исплетено. Чарапе се израђују са много више укуса. На горњем делу чарапе, који допире 10—15 см. испод колена, су врло лепе

разнобојне шаре. Негде жене израђују и вунене шалове којима људи увијају врат. Зимско одело израђују мајстори у вароши од домаћег сукна или од куповног шајка. Копорани (гуњеви) су краћи, без дупле-јаке и напред су потпуно затворени пешевима, који се пребаце један преко другог и копчом се закопчавају. Преко копорана (гуња) се навлачи гуњић - односно копоранчић, који нема рукава ни пешева а и много је краћи од копорана. Један пеш од копорана је испуњен са више гајтана, „арча“. Уместо простије израђених опанака неки носе просто израђене јаке ципеле-цокуле, а врло ретко цизме. Носе још и *шозлуке* од сукна, везене гајтаном, и црвене *подвезе*.

Празнично зимско мушко одело. Празничним данима зими сељаци облаче своје стајаће одело, али не увек већ само кад иду даље од куће (цркви, школи, на славе, у варош итд.). Најпре се навлачи стајаћа кошуља од танког памучног или ланеног платна и гаће које су махом ланене. Преко рубља се облачи шајачно или чохано одело и то: уске *чакшире*, *копоран* са *копоранчићем* односно ферменом, а на главу *шубара* или *шајкача* (врло ретко *шешир*). На ногама носе *чарапе* лепо шаране вуном или перлама, *опанке* са „израдом“ (преплетом) и са добрим *каишама* око ногу. Каиши се обавијају око ногу и закаче копчом, које праве цигани од новаца. Млађи људи уместо опанака носе *цицеле* и кожне *камашне*. Празничне стајаће кошуље се раде са много укуса. Јаке, колири и груди на кошуљама су од куповног „паргара“ — „шифона“, са разним везом и чипкама. Иначе су од танког памучног платна (домаћа израда) некад протканог свилом, везене свилом и перлама. Кошуље кроје и шију жене и девојке. Раде их „на руке“ или шиваћом машином и удешавају да буду комотне, дугачке, широке, са много набора и са широким рукавима. Овакве кошуље људи добијају највише на дар. Дешава се да младић на дан свога венчања добије толико стајаћих кошуља, шарених чарапа, рукавица и појасева, да му то буде довољно да носи кроз цео живот. Кошуље се дају као дарови и о кумствима, о славама и о другим свечаним приликама.

Женско одело

Свакидање летње женско одело је сасвим лако и просто. Обична ланена *кошуља* (или памучна и кудељна) потпуно затворена, дугачка и са рукавима, *сукња* од домаће вунене тканине, понекад и од куповне материје, затим „*блуза*“ - *рекла* и *џрслук*. На глави носе белу, шарену или црну *мараму* (ову последњу ако су у жалости). На ногама носе *чарапе*, обично извезене вуном, и *опанке* који су без дугачких каиша око ногу, већ са обичним каишићем са петљама. Кошуље и чарапе су домаћа израда, док су мараме, сукње и рекле најчешће од куповне материје. Ово се одело често крпи и пере.

Празнично летње женско одело. Празничних дана су девојке и млађе жене праве помодарке. Свака девојка од првог свог изласка на вашар и сабор (што је знак да је спремна за удају) облачи се што лепше и богатије.

Сл. 2. Група сељанки и сељака (Мионица; ваљевска Колубара)

Раније се носило лепо народно одело: свилене *кошуље* са дугачким рукавима, везене свилом или перлама око врата, на грудима и на рукавима. Преко кошуље су носиле *јелке* опточене срмом и златном жицом и *памуклије* од љубичастог илиша гајтанима опшивене. Данас се готово редовно носе варошке хаљине, свилене или штофане, са дугачким или сасвим кратким рукавима, танке чарапе отворених боја и полуципеле са високим потпетицама. И доње рубље је скројено и сашивено по угледу на варошко. Одело се девојкама набавља чешће до удаје, тако да оне, кад се удаду, у свој нови дом донесу по неколико пари одела која оне носе (са другим које купују као удате) све док не зађу у године, када су практичније и штедљивије у одевању. Фесови и шамије се носе врло ретко. Раније су младе и жене носиле ткане кецеље и то једну црну а другу црвену. Црвена кецеља је била везана и стављала се с преда, а црна није имала веза и носила се позади. Данас младе и девојке носе куповне кецеље.

Свокидање зимско женско одело. Женскиње се зими обичних дана лакше и просто одева. Ономе што се носи преко лета обично се додаје *памуклија* или *кожух*, затим се носе по две блузе и по две сукње.

Празнично зимско женско одело. Ономе што је речено за празнично летње женско одело неби се могло шта додати. Приликом мањих празника и недељом, када се не иде даље од куће, унеколико се примећује разлика између свакидашњег и празничног одела. Можда само белина чистог рубља и чиста сукња и блуза одају ту разлику. Али кад се иде даље од куће, женскиње и зими обраћа велику пажњу на одело. Зимско је одело од пуније материје. Раније је женскиње носило *бунде* и *кожухе* а главу су обично повезивале марамом; сада је то ишчезло. Сада се по угледу на варош носе џемпери разних боја и обични зимски капути. Млађе и богатије девојке носе на глави и куповне капе.

Велика је разлика у оделу код девојака и код жена. Док је одело код девојака разноврсније и богатије кројем и каквоћом, одело код жена је простије и једноставније. Девојка и после удаје продужи да се раскошније одева; то траје док се не испразне скриње и шарени сандуци, док нестане одела које је донела и док је као жену не оперете деца.

Одело у деце

Деца, док су још сасвим мала, повијају се у пелене, које жене саме израђују од тканина или од старог женског одела. Повоји су обично од вунених исплетених дебелих узица. Повијање траје највише 10 до 12 месеци, док дете не стане на ноге и не прохода. Онда се почне облачити, најпре само у кошуљицу, па онда редом, уколико постаје старије, облаче му се: гаће, чарапице, опанчићи, женска хаљаница, капутић итд.

Тек се дете од 5—7 година почиње облачити као и одрасли, али простије и једноставније. Онда већ и капу носи (шајкачицу, шубарицу или куповни шеширић). Деца се уопште врло рђаво одевају; зими често иду лако обучена, а искрпљено одело на њима је обична појава.

Одело у старца и баба

Старци и бабе се одевају простије од млађих људи и жена. Од одела немају ништа више од ових, само што зими чешће носе памуклије и кожухе. Бабе испод мараме носе конђе са убрадачем, али већ све ређе и ређе. Конђа се састоји из једног округлог дрвета облика тањира, које се стави на средину главе (то је конђа). С обе стране конђе је по једна црна сомотска трака (кумош) које се закопчавају испод гусе. За конђу се зашије једна половина од мараме, а преко ње се стави убрадач, који је од танког финог платна, често свилом протканог и дужина му је обично од 1 до 1½ м. Убрадач се једним крајем ушије за леву а другим за десну страну конђе и набере се испод кумоша. На десној се страни убрадач састави и закачи великим иглама „главњачама“. Свуда уоколо убрадача се пришије чипка (сл. 3.).

Специјално одело

Има извесних аљетака који се облаче и носе само у нарочитим приликама.

Млада-невеста је раније на дан венчања стављала конђу и са њом се венчавала. Данас се младе венчавају са валом и венцем, купљеним у вароши. Са оваквим истим велом се сахрањује девојка. Раније су младе на дан венчања облачиле *зубун* од белог сукна, без рукава, који је био опшивен црним гајтаном и сромом везен.

Сл. 3. Жена са конђом (Кличевац; ваљевска Подгорина)¹

О свадбама чауш, који има за задатак да доскочицама забавља сватове, преко леђа пребацује неку врсту кабанице и нарочито се искити.

У жалости женскиње носи на глави црну мараму а мушкарци црне масне око врата или на капи и то за годину дана.

Преврнуто се одело не носи. Верује се, да не ваља носити ништа од одела „наопако“-преврнуто. Ипак се догађа да жене носе на пр. преврнуте сукње, да се не би прљале, а људи изврну гуњ и гуњић из истих разлога.

На крају овога излагања о ношњи да кажемо неколико речи и о аљетцима који се губе или су сасвим ишчезли. Сасвим је ишчезао мушки црвен фес са или без кићанке. Готово су ишчезле и чохане чакшире са дубоким туром и са пачалуцима. Код женскиња се све више и више губе јелеци, либадета, зубуни, конђе, фесови и шамије.

Накити

У овоме се крају радо ките и украшавају, а то чине да би лепше изгледали. Данас се ређе употреби накит као амајлија.

Женска се деца, док су сасвим мала, ките разним *урочицама* (пужићима и старим парам) и чешљићем у коси. Доцније им се избуше уши, и најпре уместо минђуша ставе кончићи са зрном воска а доцније минђуше.

Мушка деца врло ретко носе какав украс. Мало је мушке деца која имају бушено уво и минђушу.

¹ Сlike у овоме чланку су из Илустративног одељења Етнографског музеја, а снимљене су 1901. и 1902. године.

Момци и девојке се ките. Док се код момака као украс могу сматрати нарочито очешљана коса са извијеним „зулуфима“ и сат са ланцем, код девојака је други случај. Чешљању косе и улепшавању лица свака данашња девојка поклања велику пажњу и употребљава разне миришљаве водеце, масти, прашак и руменило. Прстење, брошеви, минђуше, гривне, огрлице од лажног бисера и цвеће најчешћи су накити. На саборима се и данас на девојкама из имућнијих кућа могу видети огрлице са низовима дуката и другог златног новца и њима се истиче богатство девојачке куће.

Средовечни људи и жене се много мање ките; ипак жене и даље употребљавају белило и руменило. Код стараца и баба накита нема. У жалости се накити не носе.

Умрлој девојци се ставља на главу невестански венац, а умрлога младића ките цвећем, нарочито рузмарином. Мртваца се сахрањују са накитом, али само са оним који не претставља велику вредност.

Коса, бркови и брада

Коса. Од увек су мушка деца овде носила кратку косу, коју почињу шишати после навршене прве године живота. Познато је и у овом крају да су људи раније носили *перчине*, које су почели шишати пред и за време Првога устанка. Први је одсекао перчин Јаков Ненадовић, да би тиме дао пример осталима. Зна се и за расплитање перчина у жалости

Старији људи обично се шишају сасвим до главе, док се млађи, нарочито младићи, само подшишају, остављајући напред зачешљану косу а са стране „зулуфе“ (зулупе).

Женскиње уопште носу дугу косу, коју плете у плетеницу. Девојке и млађе жене плетенице завијају у пунђу, извлаче са обе стране шишке, које су обично „колмоване“. Младе се још чешљају у једну витицу и обавијају је око феса који стављају на главу. Девојчице и мала женска деца носе витице низ леђа. Чешљају се у четири витице: једна се сплете са леве, друга са десне стране и две остраг. Данас има већ девојака које носе кратку косу. Пунђа је уобичајена од скоро. Раније је било правило, да девојка носи сплетене витице око главе, а жена фес са витицама око њега или конђу.

Не памти се да су жене секле косу. Коса се маже машћу, зејтином, шећером, водом или неким мирисом и не боји се. Коса се пере обично у кишници и сапуном. Не пере се уторником, јер тај дан није „батли“. Коса се чешља сваки дан осим петка. Ишчешљана коса се не баца у ватру него се оставља у шупљину дрвета или у рачве. Цени се више црна коса.

Бркови се пуштају да расту слободно. Мали је број оних који бркове поткресују. На бркове се обраћа пажња, дотерују се и за нај-

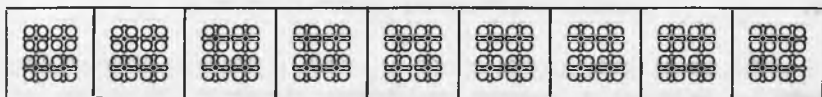
лепше се сматрају краћи, пунији и лепо дотерани бркови. Бркови се нарочито цене. („Да бацим бркове тамо где не треба, ако те слажем“).

Брада. Дугачка брада се врло ретко носи. Обично се пушта да брада расте за време жалости, али обично само за 40 дана. Иначе се, и то ретко, може видети само понеки старац са дугом брадом. Има појединаца који почињу носити браду и у млађим годинама, само поткресану. Брада се не брије петком и о већим празницима, јер „се не ваља“. Са брадом се ретко ко сахрањује. Кад се види, да ће болесник умрети, обрију га „да не иде необријан на онај свет“. Мртваца ретко брију.

Нокти. Могу се видети дуги нокти због нехата и немања времена. Нокти се не режу уторником и петком. Одрезани нокти се бацају где се стигне. Кад дете наврши годину почињу му сећи нокте. Нокти се секу ножем или ножицама.

Вукосава Н. Вујић.

Zusammenfassung. — In dieser Abhandlung wird die Volkstracht in der Umgebung von Valjevo (Nordserbien) beschrieben, und nach der „Anleitung“ zum Sammeln von Volkstrachten von Dr. Tih. R. Djordjević („*Uputstvo za prikupljanje gradiva o nošnji u našem narodu*“ — Sonderabdruck aus „*Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 1926). Der Verfasser handelt zunächst von der *Kleidung im allgemeinen* und geht dann zur *Männer- und Frauenkleidung* (Werktags- und Feiertags-, Sommer- und Winterkleidung) über. Weiterhin behandelt er die *Kindertracht*, die *Tracht der Greise und Greisinnen*, *spezielle Tracht* und *Schmuck*.

СЕОСКЕ И ЦРКВЕНЕ СЛАВЕ ПО СЕЛИМА ОКО ИВАЊИЦЕ

По планинским селима око Ивањице слава целог села, или негде само једнога, два или три засеока истог села, назива се *завјешина* или *објешина*. Прославља се свечано и богато. Тога дана *крстоноше*, народ са свештеником, иду по селу и његову хатару. У неким селима (изгледа раније у свима) преко године имају по две заветине: једна је крајем маја и почетком јуна, а друга средином месеца јула.

Прва заветина почиње у *Неђељу Слијейог* (недеља пред *Велики Сјасовдан*), а завршава се *Бијелом Суботом* (прва субота по Духовима). Приликом ове заветине крстоноше иду по селу - џематима и моле Бога да сачува усеве од непогода - великих киша и града¹. Ову заветину сад имају у *Неђељу Слијейог*: Радаљево, Луке, Опаљеник и Сивчина; на *Велики Сјасовдан*: Лиса, Дубрава, Бугково, Косовица, Дертин и Смиљевац; у *Славну Неђељу* (прва недеља по Великом Спасовдану): Куманица, Комадине, Примчево Брдо и Равна Гора под Јавором; на *Мали Сјасовдан* (први четвртак по Великом Спасовдану): Јасеновица, Ровине, Будожела и Церова; *Прве Тројице* (први дан Духова): Глеђица, Маскова, Мана, Роцки, Прилике и Ивањица; *Друге Тројице*: Медовине, Маће и Клепани; *Бијели Четвртак* (први четвртак по Духовима): Ерчеге и Брезова са Равном Гором под Мучњем; *Бијели Петак*: Васиљевићи, Чепово, Бједина Варош, Глијеча, Црњево, Свјештица, Рашчићи, Шуме, Сађавац и прилички заселак Варјаче са дубравским Ђурићима, и на *Бијелу Суботу*: Вучак. Друга, „млађа“, заветина је сад готово изобичајена. Зна се да су је имали на *Илиндан* Ерчезани и Кушићани (напустили је због неког убиства), Лучани на *Врачеве* (1. јула) и Глијечани на *Ивањдан* (24. јуна)². Сад ову заветину има само Смиљевац на *Павловдан* (30. јуна)³ а Братљево и Кушићи на *Прокојље* (8. јула)⁴. На дан ове заветине крстоноше иду по брдима и планинама где су колибе, торови и гувна, и моле Бога да им да „берићет“ у стоци⁵.

¹ Некад су Турци говорили: „А настану она влашка алакања по брдима, ето вријеме!“ (киша и др.). — ² Глијечани сада тога дана држе само „деније“ (молествије код цркве). — ³ Пре 40 година и Смиљевац је био напустио ову заветину, али како их је исте године баш на овај дан тукао страشان лед, они је почну „завјетовати“ поново. — ⁴ Ова два села немају праву заветину. — ⁵ Датуми празника су по старом календару.

Можда ће овој другој врсти заветина припадати заветина Глеђице на *Прокојље* и Сивчине на *Љећњег Аранђела* (13. јула). Глеђичка заветина је везана за Језеро изнад овога села. Прича се, да је из Језера врло често излазио „вран бик“, па се „бб“ (тукао) са сеоским воловима. Једном један чобанин задеља и окује свом волу рогове¹ којима овај распори бика и натера га у воду, где потоне. Од његове се крви цело Језеро „забојадеше“ и бик се више никада није појавио². После овога град је тукао усева „за равних седам година“ и Језеро је хтело да поплави Глеђицу, те сељаци „завјетују“ Св. Прокон и позову „дванес попова“, који су три дана и три ноћи „беспрестано“ читали „велике молитве“ код Језера, и село се спасло опасности. Од тада се редовно овога дана сваке године „држи деније“ код Језера, свештеник освећује воду у њему и са народом га обилази „остављајући молитву“ на четири места пред пободеним дрвеним крстовима. Тога дана овде долази много болесног света, који леже на пут те их прелази литија и умива се језерском водом. У Сивчини се прича, да им је ова заветина постала у време, кад им је једне године куга страшно морила по селу. Цело је село било тада избегло у шуму Крстањевац изнад реке Грабовице. С брда Црквине „нешто им довикне“ да ће се село спасти куге, ако га целог „обору са два врана вола близанца и завјетују се Љетњем Аранђелу“. Кад су ова урадила, куга им „обиђе“ село. Од пре десет година престали су носити литију по селу овога дана; само „држе деније“ а после њега „саборишу“.

Крстоноше се на дан заветине обично крећу од своје цркве после службе (Бједоварошани полазе од Ивањичке цркве) или од „црквине“, места са остацима старе цркве, после одржаног бденија³. Сада „у крстоноше“ иде много мање света него раније, већином младеж (старији људи су то сада „изобичајили“). Међу крстоношама постоји од старине утврђен ред. Чланови најстаријих и најимућнијих породица (на пр. Вујовићи и Ђурчићи у Смиљевцу) носе барјаке, што се сматра као нека врста достојанства и поноса. Само у случају смрти те године у таквој породици њен барјак носи неко из друге породице. Носе обично свој барјак, који су цркви приложили, или је узет на послугу из вароши (сад варошки трговци имају нарочите барјаке за ову сврху и дају их под закуп). Негде се носи стални црквени барјак (Бједоварошани носе барјак Ивањичке цркве) и онај који га носи плаћао је цркви по 2—3 гроша. Пред крстоношама иду два ђака са Богородичином иконом и црквеним крстом, а за њима „јармови“ (редови) које чини по један барјактар са три „друга“. Обично су по два-три барјак-

¹ Милићевић је забележио (Кнежевина Србија, 636), да је то неки ковач своје волу сковао гвоздене врхове на роговима, те је овај њима пробб „вола-халу“. — ² Неки опет веле, да је то био „вран ован“, који је из Језера излазио у јесен, па „мрчио“ (нападао) овце, а у пролеће одвлачио јагњад у Језеро. — ³ Негде се ово бденије држи уочи дана заветине.

тара. После њих долазе „јармови“ осталих крстоноша, обично по двојица, уређени по расту. Сви су окићени калопером и селеном (неки у рукама носе велике „китке“ овога цвећа), а барјаци и са „меденицом“ (звоном). Сви су гологлави и иду пешке, само су свештеник, кмет и понеки старији угледнији човек на коњу, окићеном цвећем и покривеном шареним ћилимчетом. Путем врло гласно „господају“ (певају: „Господи, помилуј нас!“). У крстоноше иду само мушки.

Од старине се зна место где крстоноше „остављају молитву“. То је обично неко познатије и истакнутије место у селу, које је обележено већим дрветом или крстом, на коме се „уређује запис“. Зову га због тога „записник“, негде „крст“ или „молитва“¹. Око овога места крстоноше најпре обиђу три пута, свештеник чита молитву и освети воду, со и жито, па сви заједнички ручају. Ручак даје оближњи џемат. Тако раде док не обиђу цело село. У једном селу остављају молитву на четири до пет места. У Бјединој Вароши, на пр., остављају молитву на Оштром Врху (к. 1.008), на Брду, на Метаљци и завршну на Саборишту.

После свршене последње молитве крстоноше заврше „саборисањем“ (игром, весељем, а каткад свађом и тучом). Саборисање се од старине врши на одређеном месту. Таква се места обично називају: *Сабориште* (на пр. у Бјединој Вароши, у васиљевићским Бојовићима, у кушићским Барицама, у церовским Сретеновићима, у Чепову, у шумљанском Селишту, у опаљеничким Боторићима, у лучком Кусом Рту, у Мани, затим у лишанским Солдатима, у равнорским Кривокућама, у глеђичком Горњем Селу и у Деретину); *Саштанци* (у Чепову и у приличким Варјачама); *Збориште* (у Чепову и у лишанском Запису); *Игралиште* у брезовском Потоку и *Совранине* (поставља се „совра“ - трпеза) у деретинским Зечевићима². На ова места долази народ са гостима, пријатељима и сродницима из других села, па „саборишу“ негде по целу ноћ.

Сеоска се заветина од старина чува и држи па макако било административно груписање засеока. На пр. заселак Каришићи и Пуцарићи, који новијом административном поделом припадају селу - кметији Ме-

¹ Због овога назив Запис имају: вис у Лиси (к. 887) и заселак око њега (на генералштабној карти „Г. 7. Ивањица“ назват Уцовића Брдо), затим земљиште у глеђичким Лазинама, у Равној Гори под Мучњем, у смиљевачким Чекановићима, у Г.Лукама, у Д.Ровини, у Д. Глеђици, у равнорској Ношници и у осоничким Бошковићима. Назив Крст имају вис (к. 1071) између Косовице и Буткова, брдо изнад Пајачког Потока у Јованчевићима и земљиште у медовинским Ступским Ливадама, у смиљевачким Балићима, у Д. Мани, у Вучаку, у бједоварошким Шљивићима, у кушићском Лађевцу, у Комадинама, у брезовском Коцељу и у сивчанским Барама. Назив Молитва има: земљиште у дубравском Јевцу, у маћанском Дивчићу, у Миланци, Кушићима и М. Братљеву, у смиљевачком Стјенику, у куманичким Богдановићима, у Равној Гори под Јавором и у глеђичким Милинковићима, затим један вис на Црвеној Гори и једна коса у Јасеновици. Најзад има назив Велика Молитва у Дубрави и Молитвача у Деретину. — ² Испод Црњевског Брда има Саборска Вода.

довинама, иду „у крстоноше“ са Ерчегама, својим ранијим селом, а опаљенички Буџаци и рокчански Милисављевићи са Бутковом, на чијем су земљишту с леве стране реке Ношнице насељени, па оно доцније припало Опаљенику и Рокцима. Слично томе заједничке крстоноше има васиљевићки заселак Гребенићи са селом Ерчегама, а Равна Гора са Брезовом, бједоварошки Шљивићи са Глијечом, деретински Ивранићи са Кушићима, Читлук са Маном, Маће са Шареником итд. Миланџански Марковићи су до скоро ишли заједно са брезовским крстоношама, јер је њихов заселак Стрменице некад био у брезовском хатару. Скорашњи досељеници празнују заветину свог ранијег села (тога дана не раде и часте се са гостима), а своје се заветине сећају и старији људи одсељени по варошима (тога дана обично кољу јагње и спремају част својим „кућанима“, а неки иду у посету својој породици на селу).

Од пре 50 до 60 година, због веће насељености и ширења сеоског хатара, крстоноше једног истог села почеле су се цепати, те сад, на пр., једног истог дана засебно иду крстоноше Горње од крстоноша Доње Глеђице, Малог од осталог Братљева, Горње од Доње Мале у Рокцима, Примчева Брда од Куманице, Буткова од Косовице и Маните Долине од остале Косовице. Због истога разлога образовали су своје засебне крстоноше и заветине прилички заселак Варјаче са дубравским Ђурићима (овима је далеко било ићи уз дубравске крстоноше чак у дубравски заселак Церову) и кушићска Тисовица — Басаре са масковским Под-Јавором¹.

Друга заветина биће у ствари *црквена слава*, јер је у вези са славама старих цркава које су сада у рушевинама. За време ове заветине, као и у дане славе ових цркава, које падају обично у јуну и у јулу месецу, кад и ове заветине, држи се „деније“ уочи истог дана или је некад држано. Слично се ради и за време славе цркава које данас служе. После службе на сам дан црквене славе свештеник са одабранијим људима „ломи“ колач. Тога дана обично крчмар донесе из вароши лепо ишаран колач, свештеник га освети и пресече, а потом кмет разда сваком присутном по једно парче од колача. Пре рата је за ово држање бденија свештеник добијао од сваког домаћина по 0.20 дин. и од његовог сваког чељадета по 0.15 дин. То свештенику обично да кмет, па он покупи од народа. После овога настаје ручак, игра, весеље и „саборисање“, и овде често пропраћено тучом.

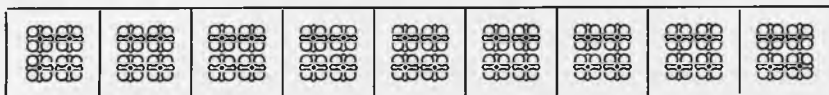
На неке од ових сабора још од старине долази народ у великом броју из даљних села. Тако је чувен сабор, поред оног о „Прокопљу“ на Језеру и о Илинудне на Чемерници, код Хаџи-Проданове цркве на „Љетњег Аранђела“, у Приликама на Преображење, на Св. Илију код цркве на Градини више Радајева, а нарочито сабор код манастира Клисуре покрај Моравице, испод ариљског села Добрача, о његовој

¹ Ова два засеока „носе крстоноше“ на Прве Тројице, када је и заветина нововарошке Тисовице, од које је кушићска Тисовица била одвојена само политичком границом.

слави Св. Арханђелу Гаврилу (13. VII). Године 1929. и ја сам посетио славу и сабор овога манастира. Ма да је овај манастир на врло незгодном, готово неприступачном месту, завучен у кршеве изнад Моравице, између Обле Главе и Водене Стјене, крај дивљег и каменитог потока Вучјака, ипак је у народу врло поштован и баш због таквог положаја омиљен и радо посећен још од времена његова постанка (крајем 18. века). Још уочи дана славе око манастира се слегне по хиљаду душа. Долазе мушки и женски, млади и стари, мала деца и тешки душевни болесници, чак из Драгачева — од Гуче и Котраже, од Јавора и Мучња, од златиборског Сирогојна и из целог ариљског среза. Око цркве се тога дана виде истоварена кола, пуштени коњи по манастирској башти и шуми, подигнуте шатре, пуни чардаци имућнијих породица, а цео манастирски конак пун болесника и деце. Доносе нарочито жене, и прилажу манастиру „кô писанију“: јагњад, гомиле вуне, чарапа, појасева и пешкира, затим конопљу, платно и лепо везене ствари, а дају и новац да им се на вечерњи и служби помињу мртви и живи. Калуђер, старешина манастира, са још два помагача — свештеника из околине, једва стиже да прими и забележи ове многобројне прилоге и дарове. Доцкан увече почиње вечерња. Свет се сабрао и са запаљеним свећама чека почетак. Неки, који пате од главобоље, савили свећу у круг па метнули на главу. На глас једног крупног и отреситијег сељака, познатог црквеног човека: „сад је молитва, браћо, мир и ред!“ све ућута и предаде се дубокој и смиреној молитви. Са великом побожношћу слуша народ свештеника и усрдно се моли Богу и Св. Арханђелу за свој спас, за живот и напредак. Свештеник чита и помиње уз молитву многа имена умрлих и живих. После молитве је настала вечера, затим су свирка, игра и весеље трајали преко целе ноћи. Ујутру рано су поново сви код цркве, и труде се да уђу дубље у цркву. При крају службе освештава свештеник со, пшеницу, јечам, брашно, кукуруз, хлеб, сириште и остало, што су сељанке донеле у завежљајима. То оне преко године дају деци и стоци. После службе, у манастирском конаку, свештеници са угледнијим људима ломе колач и „диму у славу“, па настаје ручак и весеље.

Рад. Ускоковић.

Résumé. — L' auteur parle de la *zavjetina* ou *objetina*, fête commune d' un village entier ou de plusieurs hameaux de un même village, qu' on fête une ou deux fois par an dans les villages de montagne de la région d' Ivanjica (Serbie du Nord). Ces fêtes datent de l' antiquité et elles tirent leur origine du serment qu' on prêté un jour les habitants d' un village de fêter un saint s' ils sont sauvés de un malheur quelconque (grêle, grandes pluies) ou d' une maladie (peste ou autre). A l' occasion de la fête, la population avec le prêtre („krstonoše, porte-croix) vont après la messe de l' église et tournent autour du village, en s' arrêtant à des endroits déterminés („zapisi“) où l' on prie le Dieu pour protéger les champs contre les intempéries. Ou bien, on va dans les étables et prie le Dieu pour la prospérité. Après les prières on se divertit en dansant, dans un endroit déterminé qu' on appelle „saborište“.

КРСНО ИМЕ ИЛИ КРСНА СЛАВА У ПОПОВУ

У Попову Пољу *крсно име* или *крсну славу* славе и католици и православни. Карактеристично је, да у неким селима имају у један дан крсну славу и једни и други. Тако у Дубљанима 21. септембра славе и католици и православни: католици Св. Матију а православни Малу Госпојину. У Равноме, иако не славе истога дана, и једни и други славе истога свеца, т. ј. Митровдан. Има читавих села, која славе једну крсну славу. У Орахову Дољу и у Голубинцу живе само католици и сви славе Мратиндан, 11. новембра. У Беленићима су такође сами католици и сви славе Томиндан, а у Требимљи, у Трнчини и у Вељој Међи сви славе Никољдан. У Седларима опет живе сами православни, и сви славе Шћепандан, трећи дан Божића, а тако исто у Грмљанима где сви славе Јовањдан.

Ни католици ни православни још до данас нијесу никада славили имендан као што га славе у неким другим крајевима.

Роге (домазети) славе славу онога у кога су се призетили док су домаћин и домаћица живи, а послје њихове смрти обично промијене и славе своју прву, т. ј. очеву славу.

Посинци славе славу свог поочима и помајке.

Ма да у Попову Пољу има мијењана крсних слава, ипак нема при-служби. У Седларима су у старо доба сви славили Пренос моћи Св. Стефана (2. августа по ст. к.) те су из економских разлога промијенили и узели Шћепандан, т.ј. трећи дан Божића, а дан првашње славе узели су као *завјет* ради поља, кога су од назад неколико година забацили. Исто тако православни из Орашја прије 70 година промијенули су Усјекованије главе Св. Јована (29. августа по ст. к.) а узели Сабор Св. Јована Крститеља. Интересовало ме је да ли су католички свештеници код својих вјерника сузбијали славу, па и поред свег настојања нисам могао ништа сазнати.

На неколико дана пред крсну славу домаћин се брине и приправља што треба. Нарочито настоји да буде довољно вина и ракије. Многи око Попова Поља сачува за крсну славу своје вино и ракију, а који немају свога, купују једни у других или иду у сусједна села у Далмацији око Сланог, да купе и дотјерају у мјешинама.

Ако је посни дан, справљају се посна јела са зејтином (маслиновим уљем), а прибави се и рибе и бакаљара. Обично се справљају ова јела: на бакаљаревој води чорба од пиринча и пасте (фабрично тесто), у тепсији испечене кртоле с луком, кисјели или пријесни „главати“ купус, а посебно још и раштана (зелени купус који расте и траје по 3 – 4 године) и приганица-уштипака. А ако се мрси, онда се спрема чорба од зеленог купуса са брављим месом, печено бравље и крмеће месо и печене кокоши с кртолом у тепсији, затим се нареже пршута, а метне се и сира. Ако слава не пада у вријеме поста него у дане када се мрси, за славу се не пости уопште.

Крсни хљеб праве и католици и православни. Неки католици крсни хљеб зову *крсница*. Он се прави од домаће пшенице. Неки га шарају, а неки не, него праве једноставно. Обично се филцаном или чашом направе унакрст четири колачића, а у средини пети, те изгледа као крст, док код католика већином праве по средини од тијеста крст, а између његових кракова направе као ћирилско слово С или латинско Ц.

Док православни већином ломе *крсни хљеб* преко главе, дотле га католици и један незнатан дио православних режу ножем. Неки католици *крсницу* ломе преко кољена. Никакви нарочити обичаји се не врше приликом ломљења крсног хљеба или крснице.

Свијећа се пали од троје и код једних и код других, а *ћешци се* (гаси) комадићем хљеба умоченим у вино.

Код православних свештеник свети водицу кад стигне. Ако се у близини служи служба, многи шаљу *панахију* да благослови. Панахија се прави од скухане пшенице, а унутра се умијеша ораха, шећера или смокава. Са панахијом заједно шаљу и *чипулу* (кућна књижица у којој се биљеже мртви), да свештеник приликом освећења панахије спомене мртве из куће. За панахију може послужити и пшенични хљеб умјесто пшенице. Панахија се обично једе ујутру на слави. Сваки прије него окуси панахије прекрсти се и помене Бога, обично овако: „Боже ти мени помози и Св. Јоване! (помене свеца кога тај дан славе) За покој душе мртвих, а живима дај Боже сваку срећу и напредак у малу и евладу, ако Бог да!“ И онда се заложе.

Католици не употребљавају панахију, нити им свештеник свети водицу, него је већином удешено тако, да свештеник служи мису у оном селу, у коме тога дана падају славе.

Славски обичаји и код православних могу се вршити без учешћа свештеника осим свећења водике и панахије. Водика се може осветити и који други дан, а панахија не мора бити.

Пићари обично долазе у очи крсне славе, а собом донесу на дар свакој женској по сапун и јабуку или наранџу, а дјеци *галеша* (сухих, шупљих, колача) и по који орах или смокву. Кад дођу близу куће, малко кихну, толико да се јаве, а онда гласно довикују: „О домаћине!“ —

„Е, хеј!“ одзива се изнутра кућни старјешина. — „Је си ли на топраку?“ поново ће овај. — „Јесам! 'ајде, напријед, чоче!“ викне домаћин и изађе преда њ, па се рукују и питају за здравље: — „Како је, пријатељу?“ — „Задраво сам, 'вала Богу, како си ти?“ — „Добро. Како су ти код куће?“ — „Остали су здраво, 'вала Богу. Јесу ли у тебе здраво?“ — „Јесу, слава Богу и Св. Јовану!“ (Овдје спомене име свеца кога слави) — „Нека ти је сретан сјутрашњи год!“ — „Амин!“ Да Бог да!

.Затим гост улази у кућу и упита се са свом кућном чељади и кога нађе ту, па подијели што је коме донио. Како који долази и сједа, дочекују га прво кафом, затим пију ракију, све док се вечера не постави.

Кад се сједа за вечеру сваки се прекрсти и спомене: „Боже ти помози и свети!“ (овдје спомене име свеца кога слави). За вечером се пије вино и разговара. А кад се вечера, поново се прекрсте и старији изговарају: „Боже, ти *хаир* и *берићей!*“ и измичу се, а затим пуне луле или мотају цигаре и пуше.

Око пола ноћи обично се иде на спавање, а кад устану, млада-невјеста или дјевојка полијева водом, а они се умивају, отару марамама и крсте. Сад пију кафу и пуше, а онда ракију.

Ако је у близини црква, гости одлазе са домаћином или неким другим у цркву, а ако није онда сједе, пију и разговарају о свему. Око подне се постави софра и крсни хљеб, па домаћин запали свијећу, а домаћица донесе на маши ватре и тамјана и дода домаћину. Чим се трпеза поставила и свијећа ужегла, сви устану на *Славу Божију*. Домаћин окади прво икону и свијећу, затим трпезу и све редом, а онда машу са ватром и тамјаном преда неком млађем, који носи и кади женске и дјецу, а затим тор, стаје и појате. Сад домаћин узме крсни хљеб и разломи га над својом главом, затим одломи из средине онај колачић, скваси га у вино и изговори: Боже ти помози и свети...!“ (помене име свеца) и објема рукама притисне на свијећу, затим наздрави: „Здрав си пријатељу од Славе Божије!“ и преко трпезе дода најстаријем, овај исто тако другоме унакрст, други трећем итд. Самим овим већ је означено старјешину трпезе, а онда нуди једног по једног да сједну и као да се боји да не би коме што нажао учинио поставља и намјешта. Домаћин поједе комадиће хљеба са којима је ућешо свијећу. Вина од Славе Божије мора сваки и кући окусити.

Кад се сви обреде, посједају и једу. Први заложу домаћин или онај који сједи у врху трпезе, а за њим почну јести и остали. Више се не устаје на молитву.

У неким католичким кућама свијећа гори све док једу, а онда је ућеше.

Док се мало поједе, старјешина трпезе узима бардак или чашу вина у руку и уздигнутим, свечаним гласом отпочне са *првом здравицом*: „Прва у добри час, ако Бог да! Ђе ове године, браћо моја, пили, онђе и до године сви здраво и весело били! Здрав си, брате домаћине!“

„Бог ти дао живот и здравље!“ — одговара домаћин и остали. „Вазда пио, а здрав био! Увијек мог’о, Бог ти помог’о!“ — „Амин!“ одговарају остали. Ако је бардак, онда се додаје све у накрст и пије, а ако су чаше, сви испију, а онда опет једу.

До неколико иза прве здравице диже се *друга здравица*: „Прву писмо у добри час, а другу ћемо у бољи, ако Бог да! Што гођ радили, хаир и срећу имали! Помого нам Господ Бог на овом мјесту и свакоме! Руком ручио, срцем веселио! Што гођ у Бога пожелио, он ти и подјелио! Ако Бог да! Вазда им’о, а другога стимо! С младим спава, а увијек другом дав’о! Ништа не желио, вазда дијелио! Здрав си друже до мене, не био гори од мене! Бог ти дао живот и здравље!“ И сад сви пију и поново једу. Затим долази *трећа здравица*: „Прву писмо у добри час, другу у бољи, ако Бог да! А ова трећа, пратила нас срећа! Ова добра, она нам помогла! Ову ћемо испити у кап у име Бога и Свете Тројице, пречисте мајке Богородице, која може да нам и поможе. Ова чаша, сека наша. Куд гођ се скитала за нас питала! Вазда заједно пили, а здрави и весели били! Сви здрави, а и ја с вама!“ „Бог ти дао живот и здравље, и на здравље ти било!“ — одговарају.

И ако су Поповци ванредно бистри и имају врло много умотворина, у здравицама су веома оскудни. То долази отуда што пијанице презиру.

Ово је главни део крсног имена. Послије се непрестано точи, наздравља, пије и пјева. Старији људи обично метну прст у ухо и пјевају један по један, или се загрле и пјевају по двојица гласно, отегнуто:

„Пјевај, друже, срећа ти пјевала!
 На добро нам крсно име дошло,
 А у здравље кућнег домаћина,
 Амин Боже, хоће ако Бог да!
 Ја л’ пјевајте, ја л’ нам пјесму дајте!
 Друштво моје здраво и весело,
 Дobar Боже помози нас вазда!
 Кад пијемо, *јера* не пјевамо!“

Тако траје готово три дана. Трећег дана послије подне пићари се поздрављају и одлазе својим кућама.

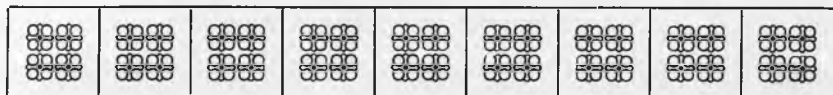
Когод дође тијех дана погостиће га и почастити. Иако пију, ријетко се који опије да не зна шта ради, а још се никада нијесу на крсној слави потукли.

У селима, гђе се сељани не славе једног дана крсну славу, чобани, којима је слава, не иду први дан за стоком, него је предају својим друговима да је чувају. Тако кад славе католици у Завали, гђе су помијешани са православним, њихови чобани први дан остају код куће и славе са својом кућном чељадом и пријатељима. Они ујутру рано истјерају своју стоку пред кућу и изнесу ракије и за мезе смокава, ораха, бајама или рогача и приганица, те почасте своје православне другове, који прихвате њихову стоку и отјерају на пашу заједно са

својом. Послије подне, кад ручају гости, шаље им се ужина, гђе се сви искупе и заједно једу. У вече, кад дотјерају хајван из паше, чобани изађу преда њих, прихвате свој хајван и утјерају у торове. Тако исто кад православни славе, католици чобани чувају њихову стоку и ови их на исти начин почасте.

Љубо Мићевић.

Résumé. — Dans la région de Popovo Polje (Herzégovine), la fête de famille (*krsno ime, krsna slava*) est fêtée aussi bien par les catholiques que par les orthodoxes. Il est à noter que dans certains villages *krsna slava* est fêtée le même jour par les habitants des deux confessions. (Ainsi dans le village de Dubljani, le 21 septembre, les catholiques fêtent la fête de St. Mathias et les orthodoxes la fête de Ste Vierge). Parfois même une seule et même fête est fêtée par les catholiques et les orthodoxes (par ex. à Ravno, la fête de St. Dimitri). La fête du nom de baptême est inconnue. A la suite des observations d'ordre général, l'auteur donne la description des préparatifs qu'on fait pour la *slava*, les mets qu'on prépare pour la fête, la préparation du pain („*krsni hljeb*“, „*krsnica*“) de fête, la bénédiction de l'eau, l'arrivée des invités („*picari*“). Il décrit ensuite la fête même, la manière de boire en honneur de la *slava*, la manière de couper le pain de fête, le diner et les souhaits qu'on y prononce (il y en a trois) L'auteur compare toujours les usages de fête chez les habitants des deux confessions et établit les différences autant qu'elles existent.

О СЛУЖБИ У КРИВОПАЛАНАЧКОМ СРЕЗУ

Приликом путовања по кривоपालачком срезу, наишао сам на врло интересантне примере *службе*, који због своје интересантности заслужу да буду објављени као прилог досадашњој литератури о овом старом обичају.

Служба се у кривоपालаначком срезу може поделити у *родовску* и *сеоску*. Родовска се служба може поделити на *стару службу*, *приновљену*, *панађију* и *имендан*. Код старе службе разликује се *заслуга*, *служба* и *патерица*. Уочи службе (о заслуги) домаћин закоље *курбан* (тј. жртву: овна, овцу или јагње) и то у дворишту, према истоку.¹ Затим један члан породице или сам домаћин позива на службу најближе сроднике, пријатеље и суседе.² Кад је служба за време поста, набави се риба која по народном веровању замењује курбана. Сви чланови породице за службу посте три до четрнаест дана. И вечера о заслуги је посна. Почетак службе је врло свечан моменат и пун религиозности. Домаћица спреми жито и у њему две упаљене воштане свеће, између којих је пуна чаша вина. Домаћин устане, благослови, узме мало пшенице и окуси вина, а остали за столом редом слеђују истим примером. Као споредна јела („мезе“) уз ракију обично су: леблебија, „зеле“ (кисео купус) и „зељаник“ (пита од киселог купуса), а затим долазе главна јела: пасуљ или „јанија“ са месом и пиринач са месом или рибом. О вечери се пева и весели. Певају се нарочито пригодне песме, које се односе на службу. Сутрадан поп сече колач, узимајући пола за себе. Гости који су дошли уочи службе, одлазе на патерицу, такође после ручка. На патерицу ујутру, пре изласка сунца, поједу *панађију* (нарочито мали колач) коју је поп на дан службе заједно за колачем осветио. У вароши имају службу само новији досељеници из околних села.

Приновљена служба иста је као и стара.

Панађија на селу разликује се од старе службе по томе, што слављеник само освећује („дуже панађију“) без колача и заслуге (вечере).

¹ Приликом зидања нове куће освећује се масло и на огњишту у „кући“ (кујна) се коље *курбан*, чијом се крвљу попрскају сва четири хошка „куће“, а глава жртве закопа у темељ зида. — ² Често и без позива долазе гости, али обично домаћин унапред зна за оне који му по обичају долазе сваке године.

У вароши слављеници односе пшеницу са панађијом (малим колачем) у цркву, где их поп освећује. Пшеница се у цркви, после службе Божје, раздаје за здравље.

Имендан се на селу не слави, а у вароши се слави, само без икаквих нарочитих обреда¹. Код службе је светац заштитник целе породице, а код имендана заштитник једног члана породице. Прославља се увек име мушкараца, а изузетно женских.

Стару службу не служе сви. Неки су је напустили, а за неке се не зна да су је уопште имали. Разлози су за напуштање службе разноврсни. Из неколико примера ће се видети какви све могу бити ти разлози. Каишовци (8 кућа) из села Опиле напустили су службу (Св. Јована) услед сиромаштине (тешка им „служба“, како они кажу). Јован Врпач из села Трнова напустио је службу (Св. Димитрија) из истог разлога. Од 11 кућа Мишинаца из села Опиле 6 не служе из истог разлога. Неки су службу заменили панађијом, за коју нису потребни већи материјални издаци. Тако су на пр. Крстовци (18 кућа) из села Градеца учинили ову замену. Поред сиромашних, који морају то да чине, службу замењују и богатији из тврдичлука. На пр. Анђеловци (4 куће) из села Бса су заменили службу панађијом из тврдичлука. Згодан разлог за напуштање службе је деоба породице. Они који напуштају стару кућу напуштају и службу. На пр.: од Костурлијаца (3 куће) из села Лозанова две су „деленице“ напустиле службу (Св. Никола) коју је задржала само стара кућа. Нарочито су напуштали службу сасвим или замењивали панађијом чифчије и момци (слуге), опет због сиромаштва, а и због тога што су били у сталном покрету, радећи на разним беговским имањима. У многим случајевима напуштања службе у прошлости разлози су непознати. Насупрот случајевима напуштања службе или њене замене панађијом, има случајева, да се служба узима онде где је није било. Томе су узрок разни мотиви: верски и социјални. Из ових се мотива врши и обнављање службе, т. ј. замена старе новом, као и узимање нове поред старе. На пр. Трњарци (3 куће) из села Германа поред своје старе службе Св. Ранђела примили су службу (Св. Никола) ради здравља. То примање службе врши се на овај начин. Позове се поп, који у кући освећује зејтин и брашно. Од брашна се умеси колач, који се раздаје по кућама „за здравље“. Приликом обреда поп „отвара књигу“ насумице и прочита име свеца. Светац, на кога је избор случајно пао, узима се као заштитник, који се од тога дана сваке године слави. Том приликом поп одређује да ли ће се клати курбан или не, и према томе се одлучује хоће ли се славити служба или панађија. Сиромашнима одређује обично панађију. На исти се начин врши примање службе или панађије и када се освећује зејтин ради оздрављења болесника у кући, и приликом освећења нове куће. На

¹ Једино целог дана долазе гости и честитају имендан.

пр. Лучани (6 кућа) из села Псаче су приликом освећења своје нове куће заменили стару службу (Митровдан) новом (Сретење Господње). Црковци (10 кућа) из села Опиле примили су службу (Св. Никола) од свога кума деда Јанка, а из поштовања према њему. Станојко Стоиман из села Трнова, који није славио службу, примио ју је, да се неби издвајао од осталих. Неки су примили панађију због здравља и напретка стокe. На пр. Стојановци из села Трнова држе панађију и за стоку.

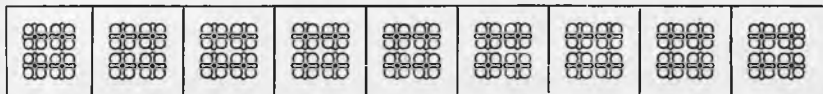
Сеоска служба је заједничка слава целог села и изводи се на овај начин. На дан службе се сељаци са својим гостима из околних села скупе на одређено место¹. Ту најпре свештеник освети воду, дигне сеоску панађију (мали колач) коју заједнички одмах поједу. Свештенику се даје велики сеоски колач. Затим старији људи поседају око камене трпезе, пију и разговарају, док младеж игра и весели се у непосредној близини. У исто време два окретна сељака код самог крста закољу *курбана*, пијуцкајући ракију уз веселе и духовите наздравице. Курбан се заједничким улогом купује и подели када се зготови. Ретки су примери да је сеоска служба без курбана. На пр. село Луке и Страцин. У овом случају сељаци заједничким улогом купују вино. Веселе траје целога дана. Служба се у неким селима претвара у сабор, где се скупи много света из ближих и даљих места. На пр. у Герману и Радибушу. Трговци из околних села и вароши доносе своју робу и тргују. Сва села имају службу а нека их имају и више. И код сеоске службе има случајева принављања. Село Жедилово је поред своје старе службе Св. Илије примило пре шест година (приликом заразе у селу) службу Св. Атанаса. Ово бива „отварањем књиге“ као и код родовске службе. Таквих примера има више. Уземци, после једне свађе на сабору са Костурлијцима, из ината према њима, узели су поред своје службе Св. Тројице и њихову Спасовдан. На тај начин је сабор у селу Костуру знатно ослабио, а Уземци су себи прибавили задовољење. Трновци, поред своје две службе (Св. Илија и Св. Тројице), служе и Св. Недељу, јер је „светица преко неке пророчице то захтевала, обећавајући добар „берићет“ и здравље“. Али служба се празнује без икаквих обреда. У планинским селима су честе елементарне непогоде. Нарочито усеви страдају од града. Нека села су примила поред своје старе службе и нову, да би их светац кога празнују штитио од непогода. Лучани (село Луке) су примили из истих разлога службу Св. Петке. Има један случај делимичног напуштања службе у селу Мождивњаку. На дан службе (Св. Илија) било је по који пут смртних случајева, па се зато не коље курбан. Село Кркља, поред своје службе (Св. Тројице), има и нарочиту службу (Св. Ђорђе) за берићет. Изузетно у селу Дренаку, које је разбијеног типа, свака махала посебно

¹ Место је обично изнад села, на заравњеном брежуљку, где је побијен крст од камена или је код сеоске цркве. Ово се место зове крст.

служи истог свеца. Раније, док село није било разбијено, служили су заједнички. Из горе наведених примера се види, да поред напуштања службе постоји због сујеверја и примање нове службе, али ипак сујеверје је везано са економским моментом. Примају нову службу ради берићета, здравља, стоке итд. Код родовске службе се најчешће прима панађија, где су материјални издаци незнатни, или се служба замењује панађијом. Из истих разлога се обавља без икаквих обреда новопримљена сеоска служба. Навео сам пример напуштања службе из тврдичлука. Многи уопште не славе, нарочито у планинским сиромашним селима. Или од увек („од старо“) не служе или су напустили службу из непознатих разлога. Можда су служили али предање о томе није сачувано. Треба истаћи да приликом напуштања службе, као и приликом обнављања, одлучују у првом реду практични економски мотиви пред којима ослабљени верски отступају.

Павле Поповић.

Résumé. — Dans le volume II du „Bulletin de Musée Ethnographique“ (p. 28—31), on a parlé sur la „služba“ (c'est à dire la fête de patron — protecteur de la maison) qu' on fait dans la ville de Veles (Serbie du Sud). Dans le présent article l' auteur parle de la „služba“ dans l' arrondissement de Kriva Palanka (Serbie du Sud). Les données de cet article complètent la bibliographie existant sur ce sujet.

НЕКОЛИКО СТОЧАРСКИХ ОБИЧАЈА У ПОДНОЖЈУ ПРОКЛЕТИЈА

У планинским пределима, где је главни извор богатства сточарство, човек посвети стоци највећи део свога живота и рада. Није онда ни чудо што су многи обичаји, веровања и врачања везани за сточарство. Ми ћемо овде изнети најкарактеристичније, који су готово подједнако заступљени код српских и арбанашких сточара.

Од свих чланова задруге сточарству су највише посвећени чобанин и планинка. Њима припадају сва права кад је реч о стоци; они се међусобно саветују и договарају о свима потребама и највише се старају о стоци.

Чобанином не може постати сваки мушкарац. Само искусан човек, који је од свога детињства био уз старијег чобанина, може добити чобански положај. Па и у овом случају се при избору узимају и друге околности. Ако се од два младића, који су раније били чобански помоћници, бира нови чобанин, увек се гледа на његову срећу, памет и вештину. „Ко добро управља стадом може бити старешина друштва и куће“ каже народ у овим крајевима.

Код Арбанаса у Проклетијама чим умре стари, новоме чобанину старешина предаје штап. Тога дана кућни старешина позове пријатеље и рођаке на ручак. Пре почетка ручка домаћин додаје чобанину дрвени штап, на коме је најчешће изрезана змија, и пожели му срећу. Затим му редом честитају сви гости, желећи да му се стадо умножи. Овога обичаја данас нема код сточара у долини Лима и Ибра, али да га је раније било види се из тога, што се за човека, кога су одредили за чобанина, каже, да су му „дали мачугу“. Са примањем чобанског штапа чобанину припада над стоком сва власт на коју нема право ни старешина. Чобанин се ретко мења, чак и у дубокој старости његови се савети слушају. Али ипак има случајева, истина доста ретких, да се немарни чобанин замени другим, бољим и срећнијим.

Кад чобанин умре, па био он стар или млад, настаје жалост и она се да приметити у стану и код стада: с овнова се остриже вуна која није стрижена неколико година; скину се звона да стадо буде немо. Нови чобанин, у знак жалости, не носи свиралу за годину дана, а негде иде и гологлав целог лета.

Планинка је најстарија жена у задрузи, обично старешница; њој се додељује за помоћницу млађа жена или девојка. Нису ретки случајеви, да и друга жена буде планинка, особито ако старешница није још у роду као девојка била вична послу око стоке. У новије време, под утицајем нових социјалних промена, и овај се обичај мења. Планинка је сада у већини случајева чобанинова мајка или жена. Планинка се труди, да прикупи што више смока - белог мрса, којим она располаже.

За напредак стада имају симболичан значај: ован, звоно и пас. Ако после помора нестане стоке, пса и звоно сточари никад не продају; они се могу дати само на послугу и то добром пријатељу или добром другу. Народ каже: „Док звоно постоји може се стадо обновити“. Дешавало се да су чобани, који су раније одлазили на зимовање у удаљене области, после помора стоке доносили звона на штапу и доводили само псе. Ако напукне звоно или цркне ован, знак је да ће се стаду или чобанину десити несрећа. Чобански пас урлањем или завијањем курјачким гласом претсказује такође неку несрећу.

Лечење стоке. Чобанин и планинка морају знати лекове бар за најобичније сточне болести, као што су: *слом, уган* (ишчаш), *крвљање, убој, ујед змије и курјака, болесити вимена, попраћање млека* и др. За неке од ових болести употребљава се као лек многобројно биљно корење, за друге поред осталог и разно врачање.

Слом и уган ноге се лечи на познати начин исправљањем и утезањем између дашчица.

Крвљање, које се код стоке јавља најчешће у пролеће, када се стока услед добре паше нагло поправља, лечи се резањем ува. Уво брава се добро протрља, пререже се и онда удара сировим дрвцетом да истекне крв. Ако чобанин нема код себе ништа оштро, просеца уво зубима или оштрим каменом. После пуштања крви, чобанин преломи дрво којим је ударао по уву и баца га на леђа браву; ако се бравче после овога стресе, знак је да ће оздравити.

Убој стоке. Било да бравче убије друга животиња или обурвана стена са стране, чобани га лече „убојним каменом“, који мора имати сваки сточар. Убојни камен је врста црвенкасто-ружичастог камена који личи на мермер и који при трењу у води са другим каменом пушта црвену боју. Оваква вода се даје убијеној стоци пре пуштања на пашу, „наште срца“; њу често употребљавају и људи за болести исте врсте.

Бедреница је говеђа болест, која често затре читава крда; најчешће се појављује у бедрима или плећкама, по чему је и добила име. За бедреницу нема нарочитог лека, али се, по народном веровању, спречава даље њено ширење „престригавањем“ здраве стоке. На раменима говечета престриже се длака у облику крста. Ово може чинити само посмрче, човек који се родио после очеве смрти. Као што посмрче

пресеца жалост за оцем, тако оно ножицама прекида болест бедренице. Чим се у стоци појави бедреница, посмрчад имају много посла: људи их вуку на све стране и они тај посао врше скоро без икакве награде. Гдегде народ сматра бедреницу као живу болест, која ноћу долази у виду жене и удара стоку штапом.

Болест вимена. Болест вимена је честа појава код млечних брера, особито у доба млађења или у почетку лета, када је највећи прилив млека. За ову болест сточари немају сигуран лек, те чешће врачају. Гаскање, наизменично додиривање оболелих места брусом и чешљем, и најзад читање бројаница су најчешћи. Али ово више пута не отклони болест, те оболело бравче, „бољовима“, напусти стадо и само иде по планини¹. Кад бољовима напусти стадо о њој чобани не воде бригу; њу неће напасти звер све док не прездрави, особито курјак, који при нападу ухвати брера прво за виме. Тек када бољовима сама приђе стаду или стане, знак је да је оздрвила.

Ујед змије. Ујед змије је двојак: запухивање и ујед. Од запухивања нема лека, јер бравче остане на месту мртво. Ујед се међутим лечи на разне начине. Чим чобанин приметити знаке уједа, избоде издано место глоговим трном, затим га испере својом мокраћом и добро истрља чистом земљом. Најпосле се чобанин окрене истоку држећи брера с десне стране, окреће га око себе три пута, и при сваком саставу круга духне му у уво изговарајући три пута тихим и нечујним шапатам бројаницу. Садржину бројанице је тешко сазнати, јер се верује, да изгуби сву моћ чим се другом каже. Из тога разлога људи тек у дубокој старости саопштавају бројаницу своје наследнику. Још као дете сам чуо и запамтио само неколико речи којима почиње бројаница: „Земља земљу њакла и њокровац, њокривач, и колач ржењач...“ Г. Томаш Катанић ми је саопштио из својих забележака бројаницу из истог краја. Чобанин претходно чини све као у поменутом примеру, а затим изговори ове речи: „*Рак-мак земља земљу њољубила, рогом руча, рогом вечера, да не чују зле жене но да чују добри људи*“. Пошто изговори ове речи, чобанин трипута пребаца капу око брера, држећи је између кажипрста и малог прста. Ако брав и после овога не креће с места, он понавља исте речи још неколико пута, па најпосле узме сирово дрво, преломи га и баца преко болесног брера. Као у бројаници тако и у обичном говору народ име змије замењује земљом. На пример, ако је змија ујела брера, каже се, да га је пољубила земља или непоменица. И приликом „млађења“ стоке сточари изговарају бројанице, особито ако се брав дуго мучи. За послове ове врсте траже се особито вешти људи, за које народ каже, да имају лаке руке и добре очи, а поред тога и знају „нешто“.

¹ За човека, који бежи од људи, каже се: „Бежи у страну као бољовима“.

Постоје многобројна веровања и врачања која имају циљ: да отклоне недаћу од стоке и да повећају плодност и млечност. Први дан децембра, који народ назива просенцом, сточари не раде готово никакве послове. Жене за тај дан раније просеју брашно а каткад и умесе хлеб; људи исеку дрва и целог дана не узимају у руке ништа оштро. Просенац се празнује, да се отклоне вуци који су у овом месецу највише изгладнели и најчешће нападају стоку. („Завија као гладан вук у просенцу“, каже се за човека који је остао без ичега). У овоме се крају стално препричава како се свима онима, који су радили на просенац, десило да им вуци покољу цело стадо. Другима опет, који су светковали, вук иако уђе у тор, не учини никакву штету, „закамени му Бог вилице“. Сточари готово никада и не помињу право име вука; називају га разним именима, а најчешће се чују: *нейоменик*, *курва* и *камен му у њи* (вилице). Ове речи чобанин употребљава ноћу код тора, изговарајући их из свега гласа: Ау курво!... Ау камен ти у њи!

Стоку заштићују и од злих духова. Млечним кравама, које имају велика вимена, особито првих недеља после телења, ставља се на реп кита црвене вунице (црвеног конца), да би поглед злих очију пао прво на црвену боју. Верује се, да баш тих дана долазе зли духови и вештице и да су непрестано око слабе мајке и младунчади. Да би се отклонили зли духови, младом јагњету и телету се око врата ставља ђердан од црвене вунице, који је каткад прошаран и разнобојним концима. Из истих узрока се боји црвеном бојом и ован, који носи звоно и предводи стадо. Осим тога, чобани у стаду белих оваца увек држе по једну „гаљу“, црну овцу, како би поглед злих очију пао прво на њу. Против „урока“ се проврти рог и ту стави „запис“. Записи се везују и у воштану крпицу, па се кравама или овну ставе око рогова и служе им као амајлија.

Планинка се стара да повећа млеко или бар да спречи утицај злих жене. Верује се, да се млеко може преотети од друге стоке. То раде жене које знају „нешто“, нарочите „траве“. Најпознатија трава те врсте је „веље зеље“, чије корење планинке мешају са сољу и дају стоци. Веље зеље има особит и непријатан мирис, од кога ненавикнута стока ослаби и изгуби млеко. Стога чобани пазе, да им брави не наиђу на туђа солила, или да се не састају са стоком којој се дају „траве“. Ово изазива омразу и заваду међу планинкама, а често доведе до међусобног разрачунавања међу чобанима.

Царајући ватру на Божић полагајник гледа да изазове што више варница које пропраћа речима: „оволико оваца, коза, волова“ итд. У Рожају о Малом Божићу (Новој Години) колач се шара цевима од сирове зове. „Бубуљице“, које цев остави на колачу, деца чупају и носе кроз сточарске зграде вичући из гласа: „колико бубуљица толико овчица“.

Сточарске свешковине. Три дана у години су готово искључиво посећени стоци: *Ђурђевдан*, *Пејировдан* и дан *сјирџбе*. Ових дана се највише врати око стоке.

Ђурђевдан се сматра као почетак лета и први дан када се стока напаса.

Уочи Ђурђевдана се јагњад први пут одлуче и тада се једно закоље. У јутру, врло рано, устају чобанин и планинка. Чобанин донесе ведро свеже воде, напуни га мравињаком и проспе на стругу, да би се овце множиле као мрави и биле чисте и здраве као бистра вода. Планинка пре сунчевог изласка пали браве копривом, да би давали више млека, бере траву „скорупачу“ од које прави венац, и један део ставља у ђурђевско млеко. Пре него стока изјави из тора, чобанин скине с овна чактар и стави звоно, затим одјави на неки чист лаз или пропланак и ту даје ђурђевску со која је измешана са мравињаком.

Пошто поспе со по солилима, чобанин се окрене истоку и испали пушку преко стада. Ово чини ради тога, да отера сваку недаћу од стоке за ту годину. У неким местима беранске околине со се на исти начин даје и о Спасовдану. На Ђурђевдан и на Спасовдан се меси нарочити колач који чобанин поједе за време док му овце зобљу со.

Петровдан је највеселији сточарски празник. Цео свет тога дана иде из села у планину. За овај празник се чобани спремају готово целог лета. Сваки подиже код свога тора *лилу*. Лила се зове велика гомила од дрва и брезове коре коју чобани запале уочи Петровдана. Сваки чобанин жели да му лила буде што већа. У овоме се чине велика надметања и различна довијања. Неки пободу велико остоже и око њега наслажу кат по кат дрва, четине, шуме и најпоследње, при врху да би ватра била што већа, ставља се брезова кора. Други опет целу лилу направе од трешњеве и брезове коре која пушта висок и танак пламен. Сем ових посебних, подиже се по једна лила за сваки катун и то на најистакнутијим планинским узвишењима. У вече, пошто помуже стоку, чобанин запали лилу и пажљиво прати кретање пламена. Ако је пламен лиле прав и висок „биће напретка у стоци“, а ако повија „слути злу“, јер га „неће Бог“. Када пламен достигне највећу висину, чобанин испали пушку, затим деца, момчад и девојке воде коло и певају око лиле, а неки опет прескачу ватру, утркујући се ко ће боље прескочити. За време док лила гори, цео свет из катуна изађе на поље. У жагору се чују препирке чија је лила била већа и коме ће се догодити несрећа.

Стрижба. Дан у који се стригу овце празнује сваки сточар, особито чобанин и планинка. Арбанаси из Метохије стригу овце заједнички. Сваког дана остригу једно стадо. Чобанин тога дана закоље овна или јалову овцу и позове на гозбу све људе из катуна. Пошто доручкују, сви позвани иду на чисту ледину, где је чобанин окупио стадо. Прву и најбољу овцу остриже чобанин, а остале други који се надмећу у брзини и у извођењу лепих шара. Старији људи седе, пуше и раговарају, младићи хватају, приводе и каткад придржавају немирније браве. За ручком се чобанину пожели напредак у стоци, а увече,

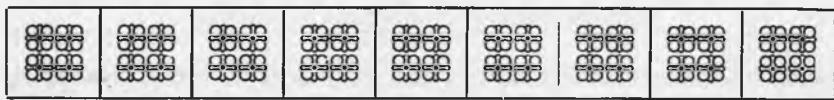
када се заврши стрижба, сви умивају руке у ведро свеже и бистре воде којом поливају овце. Најпосле сви присутни испале пушке пратећи виком сваки пуцањ. Ово чине „да отерају зле духове“.

И православни Срби свечано стригу овце. Позову своје рођаке и суседе на ручак, али данас нема обичаја којих је раније било.

Д-р Милисав Лутовац.

Zusammenfassung. — Einige Brauche der Viehzüchter am Fusse des Gebirges Prokletija. Die meisten Brauche in dieser Gegend gelten der Viehzucht. Sie werden hauptsächlich von den Hirten und Hirtinnen gepflogen, die für das Vieh Sorge tragen. Der Hirt wird gewählt und bekommt als ausseres Abzeichen seiner Herrscherwürde einen besonderen Hirtenstab. Zur Heilung des kranken Viehs wenden die Hirten und Sennerinnen (Hirtinnen) verschiedene Heilkräuter und Zaubersprüche an. Die merkwürdigste Zauberformel ist die zur Heilung des Schlangenbisses.

Die Viehzüchter haben drei Hauptfeiertage, nämlich den St. Georgstag, den St. Peterstag und den Tag der Schafschur. An diesen Tagen wird viel Zauber getrieben, um jedes Unheil von der Herde fernzuhalten, wie z. B. den Biss des Wolfes, der Schlange und andere Krankheiten.

О ЖЕНИДБИ И УДАДБИ У СРЕДЊЕМ ПОТИСЈУ

Ово је део из већег рада о друштвеним обичајима у средњем Потисју. Обичаји приликом женидбе и удадбе у овоме крају су врло занимљиви и карактеристични. Испитивања су вршена током 1928 и 1929 године. Чланком не мислим дати завршну реч о горњем предмету. Ово су само систематски сређени резултати, који ће се по потреби допуњавати.

Средње Потисје је крај око средњег тока реке Тисе, узимајући у обзир њену десну (бачку) и леву (банатску) страну. Ту има око двадесет махом великих села. Подаци су забележени (по сећању) из Србобрана, Чуруга, Врањева и Новог Бечеја, места у којима сам се бавио дуже времена а у неким и живео. Тачност ових података сам проверавао у Бачкој: у Старом Бечеју, Србобрану, Бачком Градишту, Турији, Чуругу и Жабљу, а у Банату: у Драгутинову, Беодри, Врањеву, Новом Бечеју, Куманима, Меленцима, Торди и Тарашу. Сваки обичај, према томе, потиче из средњег Потисја, или из неког од ових места, ако је за то место везан. То је и у тексту назначено¹.

Момковање и девовање. После завршетка основне школе родитељи се труде, да од своје деце начине што пре момке и девојке. Мушкарац прво добије дуге *чакшире*, па га онда пуштају на *рогољ*, где се он сам научи *момчењу*. *Рогољем* или *рогљем* се назива сваки-дашње вечерње весеље. Неколико момака и девојака изађу на *шошак* (рогољ), ту започну да певају и да свирају и тако скупе лепо друштво. То је *рогољ*. Момчење траје неколико година: од првог рогља све до женидбе. Као што се види, за мушку децу нема никакве породичне стеге. Од њих једино траже да не срамоте своје родитеље и да буду достојни оца. Дозвољено им је да иду ноћу, да се враћају кад хоће, да се опијају недељом и празником, да пуше (само не пред родите-

¹ За помоћ указану приликом прикупљања грађе дугујемо захвалност г. г. Емили Малешевом, студенту комерц. из Врањева, Живи Врбашком, црквењаку из Новог Бечеја, Марку Каћанском, инжењеру из Чуруга и Константину Вуковом, фотографу, који је увек стављао љубазно на расположење потребне снимке.

љима), а понекад и да банче. Родитељи кажу да је то све за мушкарца, па му и не бране много.

С девојчицама се друкчије поступа. После свршене школе, мати гледа да своју кћер научи свима кућевним пословима. За празнике је „кинђури“, облачи је у лепо одело и шаље је на шеталиште (*на велики сокак или на пџац или у средину*), под условом да се шета само са својим другарицама. Око своје 15 године девојчица се *задевојчи*. Од тада почиње њено *девовање*: одлази у *коло* (које се редовно игра у крчми), може да се *гледа* с момцима и да се са њима разговара и шали. Одлази и на рогољ, али се враћа у заказано време. Има свога момка и за њега се обично и удаје, *лејо*, по родитељској вољи, или *ускочи* — побегне за момка.

Поред послова у кујни и спремања, женску децу уче и свим осталим домаћим пословима. Мати учи дете: да буде стидљиво, да не буде „мушкобања“ и „ветропир“, да поштује старије, да се клони момака, нарочито оних „озлоглашених“. Мушку децу још из малена науче да псују, али их уче и да буду понос породице и храбри момци. Поред тога они морају научити и све послове који им спадају у дужност. Код момака се не гледа много на чедност. Дужност је момка, да се сам о себи брине како зна и како научи од старијих другова. Код девојке је зато мајка; ту је она да јој чува чедност и невиност као своје очи. Тешко осрамоћеној девојци. Она се не може никад удати, нити пред свет изаћи.

Женидба, удадба и обичаји о свадби. Свадба се и код богатих као и код сиротих обавља свечано, уз велико весеље и уз обиље јела и пића. У Потисју се момци уопште рано жене, а девојке рано удају. Кад мушкарац наврши 18. годину већ је зрео за женидбу, а девојке се удају и раније. Момак се на рогљу или у колу упозна с девојком. Ако се свиде једно другом, *ашикују, воле се, швалерају се*, а кад се договоре, момак изјави родитељима, да хоће да се жени том и том девојком. Али је редак случај да је момак тако смео са својом изјавом. Обично он то чини преко *проводачија*. Познатијој жени, која се провадицуком занима, обећа богат поклон, да она оде његову оцу и мајци да *проводачира*, т. ј. да хвали девојку, и да наводи разговор о женидби, или, ако девојчини родитељи не пристају, да код њених родитеља провадицира. Проводацика добија поклон и на свадби се нарочито пази и двори. Проводацилука се може примити и мушкарац, и њега зову *проводачија* или *наводиција*.

Кад се ствар удеси, момак у каруце преже најлепше коње (понекад коње позајмљује), па пошто каруце застре ћилимима а коње окити *звонцадима*, одлази с оцем и пријатељима да *просе девојку*. Кад се поздраве, онда се будући пријатељи прво поткрепе ракијом, разговарају о стварима које се не тичу *просидбе* или *прошевине*, па на крају изненада пређу на саму ствар. Момков отац затражи од пријатеља његову кћер за жену своме сину. Девојачки отац пристане (то

је већ раније проваодацка удесила), али се ипак пита и девојка, коју уведу у собу. Она, наравно, стидећи се пристаје на очеву одлуку, па излази напоље. Одмах затим шаљу напоље и момка, „да не смета уговору“, а у ствари да се нађе с девојком. Пријатељи тада *уговарају*. Прво се споразумеју колико момков отац *даје одма' на астал* или *колико плаћа* за девојку. Девојачки отац много губи одласком своје кћери у туђу кућу, губи у радној снази, па је дужан онај који тог радника узима, да га и плати. То „давање на астал“ имало је раније пресудну улогу у одлучивању око уговора, нарочито у питању девојачког мираза. Данас се обичај плаћања свео на просто даривање — на први поклон од свекра. Раније су се бракови раскидали и веридбе квариле, кад сиромашни људи не би имали одмах да плате онолико, колико се приликом прошевине тражило. Кад се *цена* уговори, позове се девојка (момак се већ раније вратио). Девојка љуби све редом у руку, а момков отац је љуби у чело и дарује *јабуком*, коју пружа с новцем, обично неким дукатом. Тако је прошевина извршена и девојка испрошена.

Те са вечери код девојке скупљају другарице; оне певају, шале се а неке и плачу: оплакују девовање. Кажу, да и девојка ваља тада да заплаче.

После два три дана, девојачки родитељи у лепо опремљеним каруцама иду новом пријатељу, да *гледају кућу*. Понесу и даровану јабуку, да је имају у приправности, у случају да им се што не допадне. Међутим, не памти се ни један случај *враћања јабуке*, јер се родитељи много раније, још пре просидбе, распитују коме ће дати кћер. Осим тога, бракови се обично склапају у једном селу, а кад је момак из другог села, увек се о њему и његовим прибаве тачни подаци. Пријатељ се труди, да кућу доведе у ред, да је улепша и да што боље дочека пријатеља и прију.

Веридба се некад, као на пример у Чуругу, пропраћала бурним веселјем, које је личило на праву свадбу. Девојка је *даривана* од момкове родбине, и том се приликом вршило и *ћрштеновање*. Данас је све сведено само на прстеновање. Момак и девојка одлазе свештенику; он им уз извештај обред стави бурме, које они носе све до црквеног венчања.

Најбољи младожењин друг, ако није изабран за девера, *скућља свашове*. Некад он може да буде одређен и за девера и да му буде додељена дужност скупљања сватова. Он се у овом случају зове *буклијаш*. Буклијаш скупља сватове на коњу окићеном српским платном и пешкирима, а самом буклијашу виси преко рамена свилена несашивена кошуља. У левој руци му је *буклија, чуштура*. Буклија је сва у пешкирима, јер сваки онај, кога буклијаш позове у сватове, привеже уз буклију пешкир или мараму, пошто „натегне“ из чутуре неколико гутљаја. Тиме даје обећање (залогу) да ће на свадбу доћи. На глави

Фот. К. Вуков

Сл. 1. Буклијаш на коњу

Фот. К. Вуков

Сл. 2. Буклијаш са буклијом у руци

буклијаш има шешир обавијен финим пешкиром или пантликом. На коњу су привезани редови прапораца. Буклијаша може бити и више. Обично двојица. Тада они иду на каруцама. Буклијаша морају бити мало напити, да би били што веселији и духовитији. У Чуругу буклијаша иду пешице са великим друштвом и свирачима-свирицима. Они су редовно пијани, и свирају под прозором сваке куће, из које су неког у сватове позвали.

Кум. Крштени кум није обавезан и да венча. Обично се пази, да се он први за ту дужност позове, па ако је спречен, онда се бира нови кум. Кум опет пази, да му није у тој години друго венчање, јер ваља у години да један кум само једном венча. Онда он шаље своје *заменике*: жену или мушко дете. Кум је глава сватова. Нико се не сме противити његовим наредбама. Тешко томе ко увреди кума. Кум наређује куда ће се ићи и кад ће се полазити, ко ће младу водити итд.

Стари сват. Стари сват је као неки предводник и редар сватовски. Он пази на ред и брине се да се свака кумовска наредба изврши. Он је заменик куму у сваком случају, а сви га ословљавају са „куме“. Кум и стари сват имају своје *енге*. То су девојке, које седе с њима у колима и веселе их причама, вином и песмом.

Девер. За девера је већ унапред одређено да буде момков млађи брат, и то први по старешинству. Ако момак нема брата, онда његова сестра или његов најбољи пријатељ. Девер може бити момак, девојка и мушко или женско дете. Девер има преко рамена *деверски*

Сл. 3. Буклијаш (десно) у каруцама

Фот. К. Вуков

џешкир или *кошуљу* с највећим накићеним рузмарином. Девер је младић чувар, њен заштитник, вођа и забављач. Он узима младу из руку њеног оца или мајке, води је куму и старом свату, да их љуби у руке, и не пушта је све дотле, док је на крају венчања не преда младожењи. Раније су девери у сватовима имали најважнију улогу. Обично су била два девера, и бирани су међу најснажнијим сеоским момцима. Они су се добро оружали и чували младу од туђинских или непријатељских напада. Турци су нападали сватове и отимали младе, па су их девери чували и бранили.¹

Прикумак је кумов помагач и стално је уз кума и старог свата.

Пустосвати су комедијаши и забављачи у свадбеној поворци, нарочито обучени и смешни. Они су за време ручка „ручконоше“. Са сваким праве шалу, сваког исмевају и труде се да што боље насмеју сватове. Нико се не сме наљутити на пустосвата. У Србобрану једног од ових зову *чауш*.

Деверуше су добре певачице, које песмом развеселавају кума и остале сватове. Кад девер преда младу младожењи, онда је једна од деверуша његова енга.

Облајоруше, *чанколизи* и *гузани* су сви остали сватови. Некад су тим именима називали нарочите личности које послужују око сватова.

Гајдаш или *хармоникаш* не изостају. Ако су сватови богатог рода, онда њима свирају тамбураши, али за кума мора бити гајдаш.

¹ Саопштење г. Константина Вуковог, фотографа из Н. Бечеја, о довођењу неке његове старе рођаке у Банат. Девојку су девери морали чувати од Турака; она је била преобучена у мушко одело, а јашила је на коњу.

Уочи дана венчања одржавају се два велика весеља. Код момкове су куће *перјанице*, а код девојачке *враћа*. (Каже се: „Идемо на врата“). То су момачке и девојачке опроштајне вечери. Код момкове куће „на перјаницама“ (или „на перјаници“) је врло весело. Игра се, једе, пије, пева и свира. Девојке режу од шарене хартије украсе, које још украшују рузмарином. Обично парче хартије исеку маказама, ивице увију и пресавију па их после отпусте, а на ширим деловима придевају рузмарин. То су *перјанице*. Буклија се увија у нарочито платно, па после девојке певају и *кише (облаче) буклију*. Исто тако се ките тробојкама и струкови рузмарина. У девојачкој кући је исто тако весело. Не зна се поуздано зашто се то весеље назива *враћа*. По једнима је тај назив отуд, што на весеље долази сваки ко се појави на вратима, док други веле, да се тим весељем отварају врата свадби. Забележио сам још једно интересантно објашњење. У старо време је од момкове стране долазило неколико момака на врата девојачке куће, да је чувају од напада. Ово се нарочито дешавало у случајевима, ако се девојка обећала једном а пошла за другог. На вратима се данас праве разне шале. Међу њима је опште познато *сјуштиње прија у бунар*. Свака гошћа са стране, *прија*, силом се „тури“ иза чаршава, иза кога се већ сакрио неки мушкарац, затим се погаси светлост и смеју се пријеном чуду.

Дан свадбе. Венчање. — Рано у јутру на дан свадбе, момак упреже коње у каруце, са гајдашем седне на горње седиште, и одлазе по кума кога са његовим сватима довози својој кући. Ту се сада *двори кум*. Кум се са његовим сватима посади уз совру (он у прочеље). Нуде га прво ракијом па онда осталим јелима. Сви укућани стоје око стола па га *дворе*: сваки од реда пева по неку песму, па после напија у кумово здравље. Од дворења се не штеде ни старе жене. И оне стоје крај стола па чак и певају. Једна од најстаријих је свакако лепа сватовска песма, која се пева баш приликом дворења. Она почиње речима: „Ишетај мили куме...“

Кад се скупе сви момкови сватови, онда *кише свекра и свекру* црвеним *паприкама* и великим *перушкама*, па сви сватови одлазе по младу. Пре но што пођу, момак разбије један тањир о точак својих кола. Свекар и свекрва седају онако искићени у последња кола. У то време код младине куће другарице уз плач и песму облаче младу — *међу јој венац*. Кад млада буде готова, љуби се редом са свима. Са којом се девојком прво пољуби, та ће се прва удати. То се исто верује и за ону девојку, која седне на столицу на којој је дотле млада седела, или која се погледа у огледало у коме се млада огледала. Такође, кога после венчања повуче за нос, тај ће скоро њеним трагом. Кад стигну момкови сватови, кум наређује деверу да изведе младу. Девер одлази у кућу и истргне младу из материног загрљаја. Сви сватови чекају. Онда девер изводи младу па је претставља сватовима. Девојке за то време певају: „Изведи, брацо, сеју за руку...“

Да би било весело у овом мучном расположењу, пустосвати певају и упорно понављају *бећарац* :

„Лепу Смиљу изведоше,
Сви је редом изљубише;
Ал' и ја сам хитар био
Па сам Смиљу изљубио“.

Девер одводи младу до својих кола, и док се она пење, сви сватови певају:

„Стала Смиља на потегу,
Па све виче нећу,
А на кума намигује,
Да се кола крећу“.

Девојке за то време плачу и са своје стране певају *свашовац* :

„Одби се бисер грана од јоргована
и лепа Смиља од мајке...“

Кум узима у руке врло дугачак *кумовски бич*, тако да са свог седишта ошине коње и сватови крећу.

Сватовска поворка стаје прво пред општинску кућу (судницу), где младенце венча један чиновник као претставник грађанске власти. После тога се обично пешице из општине одлази у цркву. Народ сматра само црквени брак за прави и пуноважан. Код сиромашнијих сватови су исто тако весели, али обично иду и у општину пешице. Онда је обично у поворци само момкова мати, која је окићена црвеним паприкама и перушком; она држи у руци боцу ракије и редом нуди пролазницима-познаницима, да напију.

У цркви се венчање обавља по утврђеном црквеном обреду. Прво девер уведе младу у *женску цркву* (препрату), где она целива иконе. Девер остаје уз њу и држи је за руку. Онда младу изведе пред иконе за целивање у *мушкој цркви*. Млада целива икону а девер ставља новац у *шас* изнад иконе. За то време црквени *шурор* (благајник) убележава имена младенаца и осталих важнијих учесника. Затим сваки од њих даје нешто цркви *за венце*. Девер доведе младу пред двери и причека док не дође младожења, који стаје с десне стране а девер се удаљује. Иза младе стаје стари сват а иза младожење кум. Ту свештеник даје прво млади па после и младожењи *венчане свеће*. После тога узима од младожење свећу па је предаје куму, а младожењи намењује бурму. Затим то исто чини и с младином свећом, коју даје старом свату, па и њој намењује прстен — *венчану бурму*. Кум онда стоји испред њих те *мења бурме*: младину даје младожењи а младожењину млади. Тако бурме и за увек остају. Затим сви одлазе на сред цркве, где се испред сточића са црвеним вином, крстом и јеванђељем врши венчање. Кум и стари сват се исто онако поставе као што су пред олтаром стајали. Свештеник испитује младенце: да ли имају вољу да пођу једно за другог, или да их није ко на брак присилио; причешћује их, па онда

Фот. К. Вуков

Сл. 4. Главни учесници у сватовима.

С лева на десно: кумовска енга са венчаним свећама; кум; први буклијаш; млада и младожења; стари сват; девер. Леже: хармоникаш и други буклијаш.

родбина ставља на главе младенаца *џреvez* или *џривез*, преко кога свештеник стави *круне* или *венце*. Круне су негде од сребра или злата а негде од цвећа. Затим свештеник пешкиром везује младенцима руке тако, да десна рука младожењина дође уз десну руку младину. Рођаци тада стављају *други џреvez*, који дође младенцима око струка, тако да га они слободном руком придржавају. Онда долази *вођење око столице*. Народ сматра, да кога свештеник проведе три пута око стола на коме је јеванђеље, да је тај венчан. Док се младенци воде, за њима иду кум и стари сват са припаљеном свећом. Младенцима присутни бацају у лице искидано цвеће и шарене папиреће.

Кад свештеник почне да скида венце са глава младенаца, неколико момака у цркви код „женских“ врата узвикну што је могуће гласније: „Хе, остави то!“ и „Кеса!“ Прве су речи упућене млади и понављају се у цркви и пред црквом у порти све док млада не оде. Други узвик се упућује куму, да спреми кесу. Приликом изласка из цркве младу води младожења. Сватови вичу: „хе, хе, кеса куме, изгоре кеса“ куму, који иде за младенцима и баца ситан новац, о који се грабе сви присутни, и старији и млађи.

Сватови се враћају кући заобилазним путем. Сви одлазе девојачкој кући, где девојка силази с кола, грли се с мајком и љуби оца у руку. Мајка је одводи до огњишта и пусти јој кокошије јаје у недра, говорећи јој: „Како кокошка лако јаје снела, тако и ти лако децу на свет донела“. У Новом Бечеју се сватови разилазе по кућама родбине, а код девојачке куће је мањи ручак за најближу родбину момкову и

девојачку. Ту су млада и младожења. Момкова мати није никад ту; она се спрема да дочека сватове. У неким другим местима сви гости остају код девојачке куће на ручку.

После подне око 2 или 3 сата се скупе сватови. Девојка-млада се прашта са родитељском кућом. Певају се песме за растамак:

„Је л’ те жао што се растајемо?...“

„Мој се драги на пут спрема...“

Сада настаје озбиљно плакање. Млада скоро увек плаче. Приликом поласка млада из својих кола баца лепу-здраву јабуку, коју су јој раније дали. Сватови се прво возају кроз село, па се онда упуте момковој кући. Код момкове куће је капија широм отворена. Кумова кола, на којима је млада, улете у двориште и стају пред улаз. Кум не да да се млада скида с кола све док свекар не испуни све оно што кум од њега захтева као откуп за девојку. Обично тражи велику суму новаца, или овцу са 12 јагањаца, или да пред њим леже квочка, да се упали двеста свећа и слично. Свекар наређује да се кумовој жељи по могућству изађе на сусрет. Кум се обично не задовољи већ наређује да се *окреће*. Тера кочије из дворишта, или тера коње да јуре кроз читаво село, или само пред кућом. Вешти кочијаш *прави осам*, то јест, тера коње на малом простору да начине пут у облику осмице (8), па се онда опет враћа. Сад кум опет измисли неку шалу. Жене запале свеће, стану око кола и певају, молећи кума да пусти:

„Благо нама ево нашег кума,
Водем кума ко белог голуба.“

Најзад кум пусти и предаје девојку свекру и свекрви. Они је љубе у чело а она њих у руке. Свекар је дарује, а укућани разастру пред младом платно тако, да она по платну уђе у кућу. Пале се свеће, пева се и пуца. Затим свекрва уводи младу у нову кућу. У Србобрану она прво одлази у *чисту собу*, љуби икону момкове куће, и на тај начин прима момкову кућну славу за своју. Пред вратима или код огњишта млади дају *наконче*, здраво мушко дете, које она узима у руке, љуби га у чело и образ, па га затим три пута обрне у наручју и увија у платно. После тога јој пруже сито или решето са орасима, житом и кукурузом. Млада прихвата, протресе решето и мало жита и ораха проспе по путу (одн. платну) по коме је у кућу дошла. Пред кума се истера чопор оваца и јагањаца. Оне, које кум ножем роваши, морају те вечери бити заклане.

Сви који те вечери дођу момковој кући као гости, доносе млади дар — *кравал*. Око осам часова је вечера. За време вечере се праве шале, гледа се да буде што веселије и праве се „*каламбури*“. Ове шале имају за сврху, да се што више новаца скупџу за младу. На пример, напуне се чаше, па је сваки дужан на дати знак да искапи чашу. Ко не

Фот. К. Вукон

Сл. 5. Сватови обдарени кошуљама после завршеног свадбеног весеља.

искапи, дужан је да да што за младу (обично новац). После вечере игра коло. Око поноћи најдуховитији пустосват *приказује крављ*. Уз врло духовите (некад вулгарне) шале он доноси дар за даром које су родбина и гости донели млади на поклон. Те поклоне он ређа пред младом и приказује отприлике овако: „Наш драги Миле из Парабућа, што имаде стотину кућа, и још два — три добра хајгира а пуши дуван од кромпира, имао је добра и блага и зато, браћо драга, уместо сребра и злата дон'о је поклон од фата: крњу чашу и флашу, лошег вина да пију момак и новина“.

Тог истог вечера је и *дизање на ђолицу*. Мушкарци дохвате седиште на ком седи младина сестра, па је заједно с њим стављају на орман. То раде и са девером и онда су они *на ђолицу* — *ђоличари*, т.ј. они су на реду да се жене или удају.

На крају весеља је обичај да *пију младенци*. Пустосват доноси две кратке тршчице, завеже једну за другу и загњури их у чашу вина. Сватови моле кума (као и за све остале шале) да дозволи да младенци пију, управо срчу, вино кроз трску из једне чаше. Кажу, да је то најстрашнији тренутак за младу, јер пред свима мора да се главом дотиче младожењине. Тачно у поноћ младенци одлазе. Кум отпрати младу до ложнице. То се каже да је *свео младенце*. После се млада враћа на весеље, али без *венца* — танког воштаног колута, који је ставила на чело још пре венчања. Она тада има на глави *конђу*. Конђа је нарочита марама, која покрива само пунђу на коси и затиљак. Конђа означава не невесту него жену, која припада кући, *младу* или *новину*, *навину*.

Чанколизи и пустосвати чине чуда по кући, а некад и неверо-

Фот. К. Вуков

Сл. 6. Прва младожењина посета младиним родитељима (младожења тера кола и припасао је кецељу).

ватне ствари, а све на заповести пијаного кума. Са колом, песмом и шалом, уз пиће, дочекује се јутро.

Ујутру се *праћи кум*. Сви свагови, како се затекну, са свирцима прате кући кума. Кума води млада под руку. Млада за ову прилику ставља и венац у косу. Пева се, свира и подврискује. Пустосвати преобучени у женске хаљине носе јастуке, које деру и посипају путем перје. Никога на путу не остављају на миру, нуде га ракијом и посипају перјем. После се враћају опет у кућу, настављају весеље, а кад свекрва привеже сваком свату *кошуљу*, онда се разилазе кућама.

Тога дана, око три сата поподне, је *ракија*. На ракију имају право приступа само жене. Жене скупља на ракију један пустосват преобучен у женско одело, који јаши коња и подражава женски глас. Он носи буклију са вином сву окићену крпама и дроњцима. Сваки ко напије из његове буклије мора на њу или на коња да обеси какву крпу. Он себе назива *буклијашем* или *буклијашцом* и једини је мушкарац на ракији, где остане цело време преобучен у женско одело. Једна од најневинијих шала у овој прилици је *женско бријање*. Свака жена седа пустосвати у крило, он јој пљује на лице, сапуни је и скида сапуницу дрвеним ножем.

Погачари. После недељу дана је ново весеље — *ношење погаче* и дарова. Погачу и дарове носи млада родбина — *погачари*. Сада се *погача* обично носи одмах сутрадан по свадби и ракији.

Ускакање. Ускакање је свакако стари обичај; он ни данас није изобичајен и нису ретки случајеви ускакања. Брачна веза се успоставља отприлике у 60% случајева редовним путем, т.ј. просидбом, 30%

ускакањем, 5% отимањем и 5% дивљим браком. Ова статистика није тачна, али је у сваком случају врло приближна. Девојка ускаче за момка у два случаја: кад се двоје младих воле, а родитељи девојачки неће да одобре брачну везу и кад је и једна и друга страна веома сирота, те уговарају (наравно тајно) ускакање. Једне вечери обично се девојка не врати са рога или из кола. Родитељи њени у оба случаја могу знати и сами шта се то могло десити. Те вечери је у момковој кући *врућа ракија* (неко од породице стоји на улици и сваког пролазника враћа на ракију). Девојчин отац сутра ујутру долази са великим штапом и пита своју кћер да ли је то била њена воља и да ли жели остати где је. Наравно девојка каже да жели, а отац припрети да ће, ако се врати, овом (показује батину) батином свој „тал извући“. Онда новог пријатеља посаде и на тај начин се *пომире*, јер обема странама је стало до тога, да се не начини срамота ни са једне стране. Девојка тада остаје у момковој кући до венчања. Истога вечера су „*пјерјанице*“ и „*враћа*“ код момкове куће, наравно не као два посебна весеља, већ као једно. Свадба се обавља код момкове куће (и ручак и вечера) на већ описан начин. Кад је у питању други случај, кад је у ствари у питању новац, онда се венчање и свадба обави тихо и скромно са најближом родбином. И тада је велико весеље, али се не подиже цело село.

Отмица. Ако се момку допадне девојка а она га неће, или га не познаје, или се боји родитеља, онда он одлучује да је *украде* или *ошме*. Са својим друговима се договори и на колима украде девојку, коју одмах носи изван села, обично на свој салаш, или на салаш свога друга. Ту на салашу, ако их не нађу, проведу две до три недеље. Момак се труди, да наговори девојку на пристанак да буде његова и да, кад родитељи наиђу, призна да је то била њена воља. Момак се труди, да целу ствар претстави као ускакање, јер се боји законске казне. Ни девојка ни њени родитељи немају куд. Срамота је већ, па да се не прави још већа. Ако девојка изјави, да је њена воља била а да се само бојала родитеља, онда се пријатељи мире и венчање као и свадба се обављају као што је већ описано, само све код момкове куће. Иначе, ако девојка призна истину, одузимају је од момка, обично помоћу власти. Дешавало се и то, али то је врло ретка појава, јер је таква девојка осрамоћена и нико је више неће.

Млада се зове *млада* или *новина* (*навина*) све док у кућу не дође друга новина, или док ова млада не роди. Често се у говору *младом* назива свака млађа жена. Млада се по ношњи не може разликовати од осталих жена. Изузетак чини *конђа*, коју смо раније описали. Конђа се увек носи испод обичне мараме. Младожења се назива *младожењом* само на дан свадбе, после је он *момак* или *човек*. Он се не разликује по ношњи од осталих младих људи. Само онога дана, када први пут после свадбе иде жениним родитељима у походе, веже напред *кецељу*, *пјрегачу*, па тако одевен тера кола.

Résumé. — L' auteur communique les résultats de ses recherches sur les coutumes de mariage dans la région du cours moyen de Tisa, en Yougoslavie. Il parle d' abord sur la vie du jeune homme et sur celle de la jeune fille, ensuite sur le mode de leur connaissance mutuelle et sur les pourparlers en vue du mariage. La cérémonie du mariage est fêtée d' une manière particulière. Les convives sont invitées par les jeunes hommes particuliers („buklijaši“) lesquels vont, une „čutura“ (récipient en bois contenant du vin) à la main, d' une maison à l' autre pour faire des invitations. A la maison du jeune homme et à celle de la jeune fille, on fait la veille du mariage des cérémonies spéciales („perjanice“ et „vrata“). Les convives du fiancé (parmi lesquels les témoins: „kum“, „stari svat“ et „dever“ sont personnages principaux) vont chercher la fiancée, la mènent à l' église, ensuite à sa maison à elle pour le déjeuner, et enfin à la maison du jeune marié, où commencent les divertissements qui peuvent durer plusieurs jours même et durant lesquels on effectue les coutumes du mariage principaux. Le lendemain du mariage, le „kum“ est accompagné d' une manière solennelle; ce même jour est réservé pour les divertissements des femmes („rakija“).

Il y a des cas où la jeune fille s' enfuit de la maison paternelle pour aller à celle du jeune promis („uskakanje“), ou bien elle est enlevée par ce dernier („otmica“).

ПОСЛОВИЦЕ, ЗАГОНЕТКЕ И БРОЈАНИЦЕ У ПРИЗРЕНУ

1. ПОСЛОВИЦЕ

Ако ми нуна (бабица) исекла пупак, језик ми је оставила.

Ако ми паднаја ободци, ухо ми стоји. (Иако сам осиромашео, ипак сам поштење одржао).

Ако има век, има и лек.

Ако ти двојица рекнев да си пијан, држ се за плот. (Кад те двојица о нечем уверавају треба да им верујеш, да неби до свађе дошло).

Ако ми ступиш на врећу, не можеш на срећу.

Ако см црн, циганин несм.

Ако ме пустиш на самоту, ја ћу тебе на срамоту. (Односи се на одушку, на ветар).

Апсанска су врата широка за улазање, ама су тесна за излазање. (Јако је грешити, али је тешко добити опроштај).

Аглари (атови) се бијев, магарци страдав. (У смислу потукле се јетрве преко свекрве).

Бог да прости предње зубе. (Каже се да је нешто хтео рећи, издати тајну, или увредити кога, па се уздржао).

Бог високо, а цар далеко. (Хтео би да се потужи али нема коме).

Баба неје умрела од прекора но од премора. (Кад се неко ни саветима ни прекором до смрти не поправи).

Беспослен поп и јариће крсти.

Бећар је ћор. (Када испроси девојку, која није за њега).

Бирај цвеће у своју башчу. (Кажу да не треба просити девојку ван свога места рођења).

Брза кучка слепе кучиће рађа. (Када се у великој брзини нешто уради па испадне наопако).

Без паре не се може ни на очев гроб да иде.

Болест и планину обали а некмоли човека.

Бежанова мајка неје плакала но Стојанова. (Кажу за онога који није хтео да избегне какву опасност).

Боље прдљива но зборљива. (Кажу за девојку која много говори).

Бог да те чува од новог трговца и новог Турчина. (О новом трговцу се мисли, да ће кајишарити или да је заборавио на своје сиромаштво. А зна се већ да је потурица гори од свакога Турчина).

Бурило (буре) се поардовило. (Каже се за човека који се горди а нема по чему).

Болан се пита, а здравому се дава. (Када некога нуде нечим, он овако одговара).

Види Бог чије масло у кандило гори. (Када се неко хвали да је учинио добро дело, а он није него неко други).

Видела жаба како се биволи колев, па и она дигла ногу. (Кад се неко угледа на другога а за то нема услова).

Видела се гуска у лед, па мисли да је у мед. (Када неко поправи материјално стање па се погорди).

Вино вика а ракија рипа (скаче).

Вода стоји а фајда (интерес) расте. (Плаћајући интерес може сваки да пропадне).

Горе високо а доље тврдо. (Када нема излаза из тешкога стања).

Голу коску ни пс не глође. (Са сиромасом неће нико да се спријатељи).

Главе је тешко кд гу реп води. (Када кућа остане на малодушном домаћину).

Дгчка коса, кратка памет (односи се на жене).

Да зна свака пчела да носи мед, зунзар би највише¹. (Када би се знаће добијало само по узрасту, онда би највиши човек највише знао).

Даруша-Магаруша, Недаруша-Магаруша. (У очима извесних једнако пролазе они који чине добро као и они који га не чине).

Дала баба пару да улегне у оро; после дава две да излегне, ама не гу пуштав. (Када се неко упустио у какав рад и када је увидео да је грешио, хтео би да напусти али му није могуће).

Да је маћеја добра у башчу би се сејала: (Кажу у разговору о маћехи).

Дади руком, тражи ногом (односи се на рђавог дужника).

Де рипала коза, онамо ће и јаре. (Какви су родитељи, у рђавом смислу, онака ће бити и деца).

Де ме боли зуб, онамо ми иде језик. (Када ко често говори о невољи па тим оправдава).

Де је сила, правдина нема.

Де куче једе, ту и лаје.

Де има људи, има и ћуди.

Де је тнко, туј се кида. (Кад сиромас настрада).

Де је отишло јуне, нека иде и јуже. (Кад се раније дало нешто од веће вредности, па се мора још нешто дати).

Две лубенице не се носив под једну мишку. (Два посла не могу се у једно исто време вршити).

Доброљна мома трбух до зуба. (Кажу за човека који је настрадао чинећи добро, а нарочито кад плаћа јемства).

Добра сестра лошу (рђаву) удава; лоша сестра добру задржава.

Докле дете не заплаче, мати не га доји. (Докле који, у невољи, не моли, не може добити оно што жели).

Док је човек намазан медом (богатством), сваки га лижи, а кад се намаже смрадом (сиромаштвом), сваки од њега бега.

Док чује Бог, свеци ће извадити душу. (Докле човек нађе заштите, рђави људи ће са њим свршити).

Добар коњ и под вејат се покровц познава. (Добар се човек познаје и у сиромашном оделу).

Душа му на босиљак мирише. (Кажу за доброг човека).

Ем гол, ем зл. (Кажу за сиромашног злог човека).

Ем шуто, ем боде. (За сиромаси који се горди).

¹ У Призрену у речима звоно, звечка и зунзар з изговарају као дз.

Жаба на суво не крека. (Има људи, који не хвале извесну личност, ако нису награђени).

Жена је ноћна кукавица. (Жена има највише времена ноћу да своме мужу што шта улива у главу).

Жена кућу држи а муж је мусафир (гост).

Жедан коњ мутну воду не бира. (Сиромашак прима све што му се даје).

Жути жутујев а дрвени путујев.

Жељна мајка женском чеду рада.

За тебе збор за кокошку сол. (Кажу извесној личности, која се упушта у критику ствари о којој ни појма нема.

Зван дому не суди.

Зла рана зарасте а зла реч не.¹

За невољу бабу водив, кд девојку не наодив. (По гдекоји мора бити задовољан и оним од чега је мање добио него што је тражио).

Заиграла Драгана око пуног вагана. Кд је дошло на дно узегу се на зло. (Докле је радња у ортаклуку цветала, било је веселости; када је наступила пропаст, настала је кукњава).

Зна Бог чије масло у кандило гори. (Када се неко стане хвалити да је учинио извесно добро а други је то учини).

Земља гори, баба се чешља. (Кажу за човека који се жени или какво весеље чини а цео народ страда).

Играчка, плачка.

Збори право, седи де ти драго.

Иде време, носи бreme.

Играла мечка пред туђ двор па ће и пред наш. (Какво је зло наступило пред туђом кућом, може и пред нашом и обратно).

И ако су волови брзи, међа је позната. (Иако се што погрешно решило, може се поправити).

Искидај ружицу а трње остави. (Кажу приликом просидбе девојке, у чијој се породици налази по који недостојан члан, а сама девојка је добра).

Изеја стеле па оће и дрвенице (делови од самара). (Кажу за човека, који је своје имање упропастио, па хоће и најпотребније ствари за живот).

Из ове коже у другу се не може. (Када наступи безизлазно стање).

Из двајес и четири зуба у тријес и два уха. (Када некога опомињу да открива тајну).

И решето срце има. (И најпитомији може да се увреди).

¹ Прича се, да је ова пословица постала на овај начин. Ловац који је ишао у лов, сустигла јака међава. Да би спасао живот, он је ушао у пећину у којој је била мечка. Приликом уласка у пећину питао је мечку: хоће ли га пустити да код ње преноћи. Она му одговори: можеш слободно.

Кад је сутра дан ловац устао и пошао, мечка га је питала: како ти је било ноћас? Топло ми је било, одговори ловац, али ме мучно твој смрад. На то ће му мечка рећи: узми ову секиру па удри по мени где год хоћеш. Ловац стане мислити по ком делу тела да је удари, како би је убио и свој живот спасао, па замахне секиром по врату. Од тога удара стаде крв шикати. На то ће мечка рећи ловцу: пођи сад збогом.

После извесног времена исти ловац је био принуђен тражити преноћиште у пећини, и нађе на исту мечку, коју је опет питао да ли код ње може преноћити. Можеш слободно — одговорила је она.

Сутра дан, кад је ловац пошао, мечка га заустави и рече: погледај ову зараслу рану. Она је зарасла и више не боли, али ме боли твоја увредљива реч што си ми рекао да смрдим. Рекавши то, мечка га зграби и у комаде растрже.

Отуда зла рана зарасте, а зла реч не.

- И наша фрба ће роди гројзе. (Доћи ће ред да се и наш глас чује).
 И дувар уши има. (Кад некога опомињу да не говори гласно).
 И бројене овце вук једе.
 И кокошка кд пије воду на Бога гледа. (Кажу за несавесног човека, који ни за какав грех не мари).
 Једна глава сто језика. (Кажу за језичну жену и девојку).
 Један у клин, други у плочу. (Када у послу нема слагања).
 Једно криво дрво целу камару дрва искриви.
 Јело држи тело.
 Јевтина манца (храна) неје слана. (Оно што се добро не плати неће ваљати).
 Ја га турам у недра а он иде у ребра. (Кажу када неко воли неку личност, а она га вређа).
 Језик је на мекоту, а уста на мокроту, па може да збори што оће.
 Језик нема коске, ама крши коске.
 Језик прави, језик трује (квари).
 Како право, тако здраво.
 Како се кроји, тако ће се исцела. (Кажу за неваљалу особу која се не поправља).
 Камен је на место тежак. (Сталност је корисна).
 Кд се твоје родиле, моје су одиле. (Кажу старији млађима који се истичу да нешто боље знају).
 Кој носи, не проси
 Кој пита, не скита.
 Кој нема пород, тај нема ни душу ни срце. Он је саможивник (себичњак).
 Ко је срећн, њему и петлови носив јајца (јаја).
 Кој не слуша матер, слушаће маћеју.
 Ко има невољу и од змије лек тражи, и на душманска врата чука (куца).
 Кој не види ајер од очи, не може од трепавице.
 Кд се лебц један пут искрши, не може више да се састави. (У односу на брачни пар, када оделито живе).
 Кд мачка отидне, миши играв. (Кажу нарочито за породицу без старешине).
 Кд нема киша и крушац је добар. (Када се нечему више нада а мање добије).
 Којшиско јајце чини се да је поголемо. (Када некога сматрају за богатог, а он није у толикој мери).
 Крв вода не бива. (Блиски сродници се не могу одродити ни у љутој завади).
 Кротко јагње две матере сише.
 Курва и ајдук плачом се бранив.
 Кућа је јама.
 Лепота врата чува а доброта кућу.
 Ложица зна шта има у грне (лонцу). (Када о нечему говоре, а незнају потпуно у чему је ствар).
 Лоша уреда готова штета.
 Ловећи рибу, уловија змију. (Кад се уместо користи претрпи штета).
 Луди се мамив, а мудри ранив. (Кажу за гаталицу и лутрију).
 Мајсторија козе пасе, три отера, две дотера. (Када посао испадне наопако).

Млади једев дивљачке, а старима трнев зуби. (Када млађи нешто ураде, а старешина одговара).

Мотовило кућу не свило. (Скитница не може кућу да окући).

На прсте оди, на г... смрди. (Када неко гордошћу изазива подсмех).

Нана на тату, тата на нану, деца гологлава. (Каже се за породицу у којој чланови нису уредни).

Напред рипни (скочи), па викни оп. (Сврши посао, па се онда похвали).

Најбољу крушку свиња једе. (Каже се за брачни пар, када једно другом не одговара по лепоти и по доброту).

Начето проклето. (Односи се на чељаде са телесним недостатком).

Нема вера у девера. (Када се неко превари у човеку, коме је потпуно веровао).

Не липчи магаре до зелене траве. (Кад се обећава нешто учинити по жељи, али доцније).

Не мисли зло ни туђем телету, да не даде Бог твоје детету.

Не може коњу, па самару. (Када се уместо правога кривца казни слабији).

Нити сам јеја мед, нити ме срце (трбух) бољи. (Правда се човек, коме се какво зло дело приписује, а он сматра себе невиним).

Не ме огрејало слунце у јутру те ће у вечер. (Рекла је то нека удовица, коју су нудили да се преуда, а она није била срећна у првом браку).

Незваном госту место иза врата. (Кад се неко намеће).

Ни сврака без репа, ни девојка без мужа. (У Призрену није било случајева да се девојка не уда, па и са телесним недостацима. А о девојачком поштењу никада се, до последњих ратова, није ни спорило).

Ни рода желела, ни гламње му се вратила. (Не дао Бог да останем удова те да се вратим очевој кући).

Ни од фрбе клин ни од зета син. (Зет не може заменити сича).

Њојзи на реч, змије на реп. (Кажу за злу жену).

Образ нема више од два прста, ама више вреди од два света.

Од Рђана на Грђана. (Кажу за жену која је имала рђавог мужа од кога се развела, па наишла на још горег).

Од крушке и крушче. (Какви су родитељи таква ће бити и деца).

Од сокола ут (буљина) а од ута сокол. (Од јуначких родитеља кукавице и обратно).

Од рђавога дужника држало без секире, коза без јарета.

Од човека и беседа.

Од невештог и гора плаче.

Од туђина нема врућина. (Од туђина не треба очекивати помоћ).

Од кума два ујма. (Када се од пријатеља двојно наплати услуга или каква ствар).

Од зета гола штета. (Рекло се у изузетној прилици, пошто је врло редак случај да зет тражи мираз; сада се примењује на својту од које се настрада).

Од једне маслинке манца (јело) не бива.

Од три буке два вретена и обадва крива. (Каже се кад човек у раду настрада).

Оће пиле да учи квачку. (Каже се млађима или незналицама, који упадају у говор о ствари коју не разумеју).

Оће староме бостанције да продава краставице. (У истом случају).

Оће куша да се радује а реп нема. (Хоће да се поноси а нема чиме).

Парен кашу лади.

Пара је душегубница.

Паре зборив, а уста спрдав.

Питали врану: ко је од тебе поцрн? *Домазет*.

Плаче гора за мајстора. (Кад неко не учини како ваља).

Покрај суво и сирово гори. (Поред кривца и невини страдају).

Потресла се гора, родија се миш. (Кад се о нечему много ради па се не постигне циљ).

Поарно је човеку да искочи једно око но лош реч.

Потежк је атр но топуз. (Пре ће многи учинити какво добро својевољно, из љубави, но насилно).

Поклони се злomu ка светому. (Да се свађа не би продужила или наступила каква опасност).

Последњи памет, шарову под реп. (Кад се доцкан сети да је требало нешто урадити).

Погледај га у обућу па га пусти у кућу.

Поклоњетом коњу зуби не се гледав. (Поклон не треба потлењивати).

Плот гњије а крв никд. (Каже родбина убијеног мислећи на освету).

Покорну главу сабља не сече.

Пљуни горе, на образ пада. (Ако пред светом омаловажаваш старије и заслужније, и себе и њих срамотиш).

Прво учитељ па родитељ.

Први је залк насладк. (Прва љубав је најслађа).

Према кума и погача. (У стварном значењу дати уздарје према дару, а у мисленом поштовати свакога колико заслужује).

Пружи ноге колико ти је јорган дгчк.

Пусто млеко и кучићи локав. (Кад се не чувају ствари колико треба).

Работа је богатима фала а сиромасима рана.

Ракија је лебу камчија. (Оће рећи да изазива апетит).

Ракија незна што је кадија. (Пијан ни старијега не уважава).

Рано пиле рано поје. (Ко се раније ожени, раније ће пород добити).

Рани куче да ти вади очи. (Кад се коме учини добро а он злим враћа).

Риба у воду, тигњ на огњ. (Када неко није посао ни отпочео, а хвали се да ће се користити).

Роди ме, мајко, срећног, па ме акни (баци) на ђубре. (И као сиромашак могу доћи до среће).

Са својим једи и пиј, трговину не води.

Сложна браћа и у петк месо једев. (Где је слога ту је и благодостање).

Самотиња-груботиња. (У мисленом значењу самоћа је ружна а у стварном штетна).

Срећа не се купује.

Сваки оће у рај ама не пушћав ни на крај. (Сваки би хтео да је богат и срећан, али то није могућно).

Сваки на свој гроб плаче. (Сваки брине о својој невољи).

Свака кука код себе вуче. (Сваки себи граби).

Сваки циганин свога коња хвали.

Сваки нека мѐте пред свој двор. (Сваки нека мисли о својој части).

Свака планина своју тегобу има. (Сваки има своју бригу и невољу).

- Свака овца за свој пикелъ виси. (Сваки за свој грех одговара).
 Свако време носи бреме.
 Сила Бога не моли.
 Силом бабу на коња. (Када се на некога утиче, да преко воље нешто уради).
 Сит весеја, гладн плаче.
 Сит гладному не верује. (Богати не верују сиротињи).
 Ситога госта тешко је угостит.
 Својему се жали, туђи у се фали. (У злу се хвали туђину да се не би радовао).
 Свој леба једе, туђу бригу брине.
 Својство за својство, сирење за паре. (Осим породици, не треба ништа радити без награде).
 Свуд имало, куће не мањкало.
 Срамота не иде по човека, но човек по срамоту.
 Срдит трговц празне бисаге. (Каже се кад деца неће да једу што им се даје, па остану без ручка).
 Сечи дрво према себе. (Тражи прилику према себи).
 Све што лети не се једе. (У свету није све онако добро како се замишља).
 Свој својега не рани, ама тешко оному кој'га нема.
 Смрт — беја образ. (Када у породици умре члан, који је неваљалством понижавао углед).
 Сто проси, један носи. (Кажу приликом просидбе девојке).
 Сува дрва, брза жена. (Ни највреднија жена не може ништа голим рукама узрадити).
 Трајанова мајка не плакала. (Када неко због неуљудног говора настрада).
 Тражија рогове, па изгубија уши. (Тражећи више но што има, изгубио и оно што има).
 Трпен спасен.
 Те му плати на црвен Ђурђевдн. (Кажу за рђавога дужника, јер Ђурђевдан врло ретко пада о Ускрсу, када има црвених јаја).
 Терке збори, снаје приговара. (Када се нешто коме пребацује).
 Чини добро, нађи зло. (Кад се неком учињено добро злим враћа).
 Чешљала баба лн, да гу прође дн. (Када се неко беспослицом занима, или није урадио колико треба).
 Човек се везује за језик а стока за рогове. (Кажу са прекором када неко не одржи задану реч).
 Човека пут казује. (Верност према сапутнику човека карактерише).
 Чувај дете за годину да не га чуваш за три. (Кажу старије и искусније жене, када је реч о неговању деце).
 Чувај се док ти кажев Бисерко, а тешко теби кад ти рекнев Посерко. (Чувај лепо име докле га имаш, а тешко теби кад га изгубиш).
 Чувај беле паре за црне днове. (Кажу искуснији у виду опомене онима, који не воде рачуна о својој будућности-старости).
 Што омрзне, не омиле.
 Што стари на огњиште, тој деца на буњиште (говоре).
 Што зборив деца? — што чујев од оца.
 Што на ум, тој на друм. (Кажу за човека који се истрчава те открива неку тајну).
 Што ћеш да посејеш, тој ћеш да пожњејеш. (Како будеш радио, онако ћеш и проћи).

Што просило — не делило. (Кажу за човека који је као сиромашак просио, па се нагло обогатио и заборавио на своје сиромашно стање, те неће сиротињу да помогне).

Што нема ни цар не једе.

Што зна свиња што је диња. (Кажу за човека који не зна, или неће да зна, важност извесне ствари).

Што трезн мисли, тој пијан збори.

Што муж у кућу товаром донесе, тој може жена иглом да разнесе. (Кажу за домаћицу распикућу).

Што ваља у кућу, у цркву не се носи. (Преча је кућна потреба но црква).

Шупља врећа дно нема. (Каже се за распикућу).

Убавило кућу не свило но Добрило. (Кућу не одржава лепа но добра домаћица).

Уста има, језик нема. (Кажу за тиху и паметну жену).

У кућу тужица а у свет ружица. (Кажу за домаћина тврдицу, који се ван куће издаје за издашног).

У сваки род има по један изрод. (У свакој породици нађе се по који неваљалац).

Умре кумче, разби се кумство. (Кажу када која удата жена умре па се прекине кумство).

У град кд оћеш, а од град кд те пуштив. (Када се неко не може да ослободи извесне обавезе).

Бега како ђавол од крста.

Иде ка на жељке.

Дрежди ка коњ на празна јасла.

Збори ка да има сто језика.

Игра како мачка мишом.

Пријаје (пристоји) му ка магарету седло.

Гови ка млада невеста.

Јак ка паучина.

Враћа се како пс на бљувотину.

Једе ка гробник (вампира).¹

Лаком ка трудна жена.

Мења ка циганин коње.

Крије ка змија ноге.

Расте ка комад леба у руке.

Фали се ка kokoшка кд снесе јајце.

Бући се ка ћуран.

2. ЗАГОНЕТКЕ

Ако см млада ће останем млада; ако см стара ће останем стара; имам очи, а не видим; имам уши, а не чујем; имам уста а не једем. — Слика.

Без коре улезе, кором излезе. — Печен хлеб.

Бега како гуска, иде ка гуска, а неје гуска. — Гусак.

Бесна кучка уз поток лаје. — Пирајка.

Белка улезе, црнка излезе. — Дан и ноћ.

¹ „Гробник“ постаје у гробу од веома грешног човека. Он устаје ноћу из гроба, претвара се у разне животиње и чини свакојаке пакости својим суседима, па се опет враћа у гроб. „Ако гробник успе да оплоди своју жену, родиће се вампир. Само он може да убије гробника“.

- Бесн зет, слепа ћерка. — Ветар и магла.
 Бело пребело на једну ногу се окреће, кд ме у главу ударише, реп ми забише, де ме забише, туј ме и оставише. — Клинац кад се укује. Браду носи, поп неје; торбу има, просјак неје; рупу тражи, миш неје. — Лукац.
 Висок Тодор до Бога, коске нема за Бога. — Дим.
 Вика од камена, вика од далеко: крпите се, спраљајте се, идем сам. — Зима.
 Вика сојка из присојка: Видите ли мога Стојка? — Око.
 Врти се и опет у мишју рупу улази. — Оца на џамији.
 Вртом превртено, шилом зашилено, по среде надујено. — Пуно вретено.
 Вијем, вијем, па га забијем. — Појас.
 Гркиња кроз поље иде, Грци на њу навалише, те Гркињу оба-лише. — Свиња.
 Главом рије, ушима шије. — Игла.
 Грбава кобила све поље побила. — Коса.
 Глава унутра, а реп надвор. — Ложица.
 Глава ка чешељ, реп ка срп. — Петао.
 Гургуш паде у воду, нит се вода замути, нит се Гургуш удави. — Лист.
 Главом у гору, а репом у мору. — Река.
 Господин у двору, а брада на двору. — Кукуруз.
 Греје ме и јопет ми ладно. — Месечина.
 Грм грми, шум шуми, бела госпођа из града трчи — Воденички камен и брашно.
 Два се брата родише, један другог не видеше — Очи.
 Дгчко а бело, на врата виси. — Пешкир.
 Два брата за браду се вучев. — Бисаге.
 Дај ми мало твоје, да се напне моје. — Квасац.
 Дрвен деда, козе тера. — Чешаљ.
 Дивна мома, дивним путем иде, дивне песме пева, врло пази де улази. — Пчела.
 Држим у руку бело, бацим горе бело, падне доле жуто. — Јаје кад се разбије.
 Дном спије, а ноћом је будан. — Јорган.
 Две козе једн врат, а тај врат прорезат. — Бисаге.
 Дејан тера козице из пуге шумице. — Чешаљ.
 Де лежи црвен пс, туј трава не расте. — Огњиште.
 Две чавке у гору стојив, свакога видив, а себе не можев. — Очи.
 Два се старца за браду трзаву. — Гребене.
 Дуг дугања чик до неба, а жена му до колена. — Јаблан и крушка.
 Дудулија свирн, тнкосава игра. — Олуја и прашина.
 Деда никд у цркву не иде, син једн пут у годину, а унук сваки празник. — Чокот, грожђе (само о Преображењу), вино.
 Жути прасци полегли у каци. — Купус.
 Земљу рије, свиња неје, мрко је, курјак неје, а свакому досадан је. — Пацов.
 Зид зидосан, вар варосан, нигде зvirку нема. — Јаје.
 Из малога неба снег пада. — Брашно кроз сито
 Имам две краве: једна ми стелна а друга јалова; стелна ми се изјалови, а јалова отели. — Вратило на разбоју.
 Из једне каленице сви једемо, а никд не гу мијемо. — Црепуља.
 Из планине ницало, чик у море тицало. — Река.

Иза брда нешто мрда, врло пази де улази. — Пчела.

Излезе дика из тмника, па изнесе три златна ручника. — Дуга на небу.

Имам руке, а не радим; имам ноге, а не одим; имам главу а не мислим; а најмилије ми је крв да пијем. — Одојче.

И без руке и без ноге само себе друм прави. — Вода.

Имам зубе, а несем изелица, могу да сечем, а несем нож. — Тестера.

Једна тица мазалица, целом свету крвница. — Змија.

Једна гуња, дванајест рукава. — Година и дванаест месеци.

Један сипа, други пије, трећи расте. — Киша, земља и трава.

Један прут све трло опаса. — Врпца и опанци.

Један отац има стотину синова, свакому капу купи а себе не може. — Жир.

Један човек живи у затворену кућу без врата и прозора; кад оће да излегне, мора да пробуши зид. — Пиле кад се излеже.

Једчо маче пред Бога плаче. — Кандило

Једна чаша масло целом свету доста. — Сунце.

Једно високо дрво и дванајест грана, на сваку грану по четири ветке, на сваку ветку по две суве гране. — Година, дванаест месеци, четири недеље, среда и петак.

Једна труба платна целу земљу покрива. — Небо.

Киша врна, па врна; све наврна само четири прута не могаше. — Виме у краве.

Кд имам не ти давам; моли Бога да немам па да ти дадем. — Жена са и без мужа.

Криво право до Бога дохваћа. — Дим.

Крпа на крпу, типа на типу, ни концем шијено, ни иглом бодено. — Купус.

Крив ћера свиње тера. — Чешаљ.

Кокотљава баба, милосна сна, манито унуче. — Гица (чокот), грожђе и вино.

Кроз сламу иде, не шушка. — Зрак.

Кој га прави, тај га неће; кој га купује, тому не треба; кој га носи и њему не треба; коме треба, тај га не види. — Мртвачки сандук.

Лети птица без крила, цар је уби без стреле, а царица поједе без зуба. — Пахуљица снега.

Летеница лешаница, пуна жути дуката. Паприка.

Лајка лаје, далеко се чује — Грмљавина.

Магаре улезе у воденицу, а реп не могаше. — Ложица.

Мало грненце, слатко варенце. — Лешник.

Мотовило вило, сад горе било, па дома дошло, за врата се скриво. — Секира.

Малено заострено све свет заодело, себе не може. — Трн.

Мајка се сиромаша, а ћерка богата. — Преслица и вретено.

Миш пукће по врх куће, плете гаће, путоваће. — Паук.

Ноге има, а не иде; главу има а не мисли, језик има а не збори.

— Дете које још не говори.

Не зна да збори, а може свакога да научи. — Књига.

Нити кажем, па ти кажем, па не можеш да се сетиш. — Нити.

Неје јуџе, неје дуже, црно рађа и једе се. — Кулина.

Ни га бијеш, ни га караш, а оно чини тарара, тарара. — Чекрк.

Напред иде, остраг гледа. — Секира.

Низ поље иде и свири, нигде се не види. — Ветар.

- На свако ридче плочкице. — Нокти.
 Нема веру, нема душу, цео свет му верује. — Кантар.
 На сред море, ђунђурево гвездо стоји. — Пупак.
 На мору кучка лаје, Бог да знаје зашто лаје. — Лађа на мору.
 На чуку ћури, на буку бури, дере се, дере; на кут се збере. —
- Гајде.
 Оздол штићка, озгор штићка, а у среде невестуљка — Корњача.
 Остави ме без друга, родићу ти за два друга. — Кукуруз.
 Оца стоји врз земљу, а глава му и брада лежив у земљу. — Лук.
 Озгор јаре, оздол јагње; напреј ишло, остраг виче. — Ласта.
 Пролеће веселим, лето ладим, јесен раним, а зиму грејем. — Дрво.
 Пет сестре около јаму вију, а ниједна у јаму не улази. — Плетеће игле.
 Пуно поље чавки, међу њима кос, покуњио нос. — Звезде и месец.
 По ремче, по ремче те улезе у прелиће. — Стубе.
 Пратија цар царице дванајес јабуке; свака јабука има четири кришке, свака кришка дели се још на седам кришке, свака кришка дели се још на двајест и четири кришке, а свака двајеста четвртина кришке дели се још на шездесет кришке, а свака шездесета кришка дели се још на шездесет кришке. — Година (дванаест месеци), месец, недеља, дан, сати, минути и секунди.
 Пуна пита ситних гњида. — Смоква.
 Пред врата стадо, у рупу га тури. — Кључ.
 Паде голуб без крила на јелу без гране, изеде га царица без зуба.
 — Снег, земља и Сунце.
 Половин погача у зид зидана. — Месец.
 Расте, расте, ка девојка, преклања се ка невеста. — Раж на њиви.
 Рика вол из дол. — Гоч.
 Ситно наситњено, редом наредено, а у девет коже завитлено. —
- Кукуруз.
 Самовила вила, по горе се вила, ни ми воду пила, ни ми траву пасла, опет дома дошла. — Звоно на стоци.
 Село бело на сред село, само себе јело. — Свећа.
 Саница масница, на мотлу седаше, живо месо теглеше. — Дете кад сише.
 Сиво прасе по рид пасе. — Бријач.
 Сам син своје матере косу скубе. — Кудеља и вретено.
 С товаром улезе, без товара излезе. — Кашика.
 Седи госпа врз ардове, чека синове из беле градове. — Квочка на јајима.
 Ти идеш, он иде; ти седиш, он седи. — Сенка.
 Тридесет и два брата у једну кућу седив; нити ги киша кваси, нити на њи снег пада. — Зуби.
 Татино виси, мамино зјаје. — Кофа и бунар.
 Таткова капа све поље закла а. — Снег.
 У кућу уђе смејући се, излази плачући. — Кофа на бунару.
 У тмнину се роди, у видело умре. — Свећа.
 Увек јечи, а болесно неје. — Река.
 Усред море огњ гори. — Кандило.
 У дн измењарка, а у вечер господарка. — Метла.
 У среде море, у около земља. — Зеница у оку.
 Торави зеца видеше, кљаста га ухватише, а голи скрише и дома однеше. — Лаж.

Фута, фута по кући, па се скри за врата. — Метла.
 Црна бува кућу чува. — Катанац.
 Цели дн мери месо, а целу ноћ броји звезде. — Мост.
 Црна кокошка побере пилиће, а бела растури. — Ноћ и дан.
 Црно ка катран, рипа ка шејтан (ђаво). — Бува.
 Црно куче по дувару лази. — Јастук.
 Црно мече дрен тресе. — Чешаљ.
 Црно мече д... пече. — Котао на ватри.
 Црно мече на амбар клече. — Катанац.
 Црна циганка на клин виси, зло ти мисли. — Пушка.
 Четири брата у једне гаће. — Орах.
 Четири циганке се карав, пета их развађа. — Плетиће игле.
 Чуча чучи, бега бежи, скочи чуча па ухвати бежу. — Мачка и миш.
 Шило бодило по гори одило, траг не оставило. — Пчела.
 Шарено марено у руке не узето. — Змија.
 Шућ пућ иза врата кућна. — Метла.
 Шарено стапче у Бога гледа. — Кантар.
 Шарено стапче кроз плот промаче. — Змија.
 Шарено је змија неје од свачега најверније. — Псето.

3. БРОЈАНИЦЕ

Сенци менци на каменци; иди тамо де ти реко, нити близо ни далеко, но код двора Давидова, де се дјева породила, Христа Бога повијала, у свилене пеленице а у златне одеждице.

Кас, кас, кобило, докле си ме носила? — до Чупора града; — што чинеше Чупор? — остреше сабљу, да закоље пиле; беж, пиле, преко поље, иде Турчин да те коље, иде Вуча да те брани.

Ду, ду, четири гуске на воду, све четири беле, господару веле: ћути, ћути, дулбере, купићу ти ципеле, у ципеле ројке, да љубим девојке.

1, 2, 3, 4, 5 — оде миш под кревет — јар, јар, мишо, да би тебе шишо; тупе су ми маказе, наостриће сека за кашику млека.

Ој, јасе, јасе, паутина пасе, звезда мали, вука дави, да прелстим у Стамбола града.

Кикирику, петле, не седи на метле; ако дођем тамо, ће ти чиним чудо, чудо и големо; ће ти сечем главу на зелену траву.

Ката седи на камене, те ми броји бројанице, бројанице елемнице, плетнице; кој син Синадин кукурек да тукне.

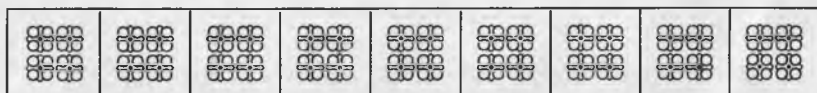
Ена дора дајдора, сравара саракита, кутуш кутушица, метни пушка на полица, мој мир манастир; јежо, пажо, три кутије пазарлије Татари чорк.

Енци менци на каменици, тамо колев дванајес сата; амбан поштован; два се петла побиеше на попово огњиште, поп узе штакљу, да убије мачку, мачка се рдна, пападија — прдна.

Тасиме, таси, куреку таси; таф, туф, по мераку — буф.

Цкр Мара, цкр Дара; Дојдориште пиште, буник ц.. к..р

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. У десету башчу много крушке растев; крушка, јабука, напола си ти, да се свађав сва три.

МАЊИ ПРИЛОЗИ

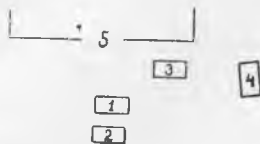
ЈЕДНА НАПОМЕНА О САХРАЊИВАЊУ МРТВАЦА У СРЕДЊОЈ ДАЛМАЦИЈИ

Путујући 1923 год. по околини Макарске, видео сам неколико веома занимљивих сеоских гробаља и присуствовао сахрани једног мртваца. Најинтересантнија су гробаља у селу Басту и у самостанској цркви у Макарској.

Баст. Око цркве у Басту су неколике гробнице покривене плочама. Пошто у селу нема довољно земље за обрађивање, нема је ни за гробље, и зато се у један гроб по правилу сахрањује редом и по више лица, пошто протекне извесно време од сахране последњег, који је укопан у односну гробницу. Гробнице су дубоке отприлике један и по метар, а зидови су обложени каменом. У зидовима гробнице има и попречно уметнутог камења, које служи као степенице за силажење приликом спуштања мртваца и спремања гробнице. Мртвац, покривен само покровом, положи се на дно гробнице, и гробница се покрије једном великом или неколиким мањим плочама, које се са стране облију малтером, да не би смрад и инсекти излазили напоље, јер се мртавац не затрпава земљом. Око цркве у Басту има подоста таквих гробова и оријентисани су у свим могућим правцима. Свако „племе“ (род) има по неколико таквих гробова, и у њих се редом копају умрли сродници. Ако је на пр. неко умро и сахрањен пре осам месеци, а по навршетку тог рока умре неки други члан „племена“, онда се гробница, у којој је сахрањен први, може отворити. Тако се за сразмерно кратко време у једној гробници скупи по више костура. Пошто се накупи доста костију, приликом неке сахране претходно покупе све те кости и пренесу у једну заједничку гробницу.

Ск. 1.

Ск. 2

Одмах до црквених врата (скица 2 бр. 5) су четири карактеристичне гробнице (ск. 2, бр. 1, 2, 3 и 4). Свака је покривена плочом, на којој је грб. Овако изгледа грб (скица 1) са једнога гроба (означеног

на скици 2 са бројем 2). Штитови се у грбовима међусобно незнатно разликују.

Положај тих грбова према цркви приказан је на скици 2. Гроб означен са бр. 1 је употребљен последњи пут за време куге, и сада га нико не употребљава, јер се не зна коме припада. Грбови 2 и 3 су Станичића, а у гроб бр. 4 се копају Гранићи.

У новије време и у овом селу се јавља покрет за сахрањивањем као и у другим крајевима.

Макарска. Око цркве фрањевачког самостана у Макарској је неколико врло старих грбова попут горе описаних. Али је занимљивија унутрашњост те цркве, чији под није ништа друго него саме плоче над грбовима. Ту, у цркви, сахрањивали су се становници Макра, Котишине и Макарске од XVII до почетка XIX века, када је отворено ново гробље изван вароши. Грбова има по целој цркви, па чак и око олтара. Ближе олтару сахрањивали су угледнији људи: бискупи, свештеници, калуђери и племићи. Свака плоча има римски број и натпис на латинском или на хрватском језику с ознаком којој породици припада.

Управитељ самостана нам је саопштио, да је тај обичај сахрањивања у цркви донет из Босне, јер су готово сви становници у околини Макарске пореклом из Босне. И заиста, и у православним и у католичким црквама по Босни могу се наћи грбови људи заслужних за цркву (на пр. Илијаш, Вареш). Па и само сахрањивање слично је сахрањивању по Босни. Разлика је само у томе, што се у Босни грбница са страна обложи каменим плочама само толико, да се мртвац може покрити великом плочом, по којој се натра земља. Где нема камена, употребе се дебеле даске.

(1923).

Мил. С. Филиповић.

СТАРО БЛАГО¹

У неким селима среза моравског (ранијег округа пожаревачког) прича се и сада о копању старог блага. Али се и најстарији људи само сећају, да су слушали од својих старих, да је то рађено у прошла времена, и то на Ваведење. Веровало се, да се тога дана увече јавља старо благо „да играју паре“, које су стари наши закопали из страха од пљачке, и да само треба да се посматра и пажљиво ради, да би се до њих дошло.

Неколико (5-6) људи из разних кућа и разнога доба старости, сви са будацима и ашовима, изађу на неко узвишено и отворено место изван села, са кога се лепо види цела околина. Сакупљени, ћутећи, они гледају на све стране, нарочито на онај крај сеоског хатара, где су се по причању некад раније јављали новци, у нади да ће опазити светлост, пламен, знак да је ту лонац-казан са старим благом. Чим опазе светлост, крену на назначено место не говорећи ни речи, и идући тајом, брзо и лако.

Кад стигну на место, за које држе да је лежиште закопаног новца, почињу одмах да копају, брзо и пажљиво. Копање може да траје врло дуго. У случају да нађу новац, брижљиво га ископају, рупу

¹ О овоме види: *Башић*, Старе српске биографије (С. к. задруга, књ. 180, с. 126); Д-р *Мил. Веселић*, Празновернице и злочини с нарочитим погледом на признаницу о закопаном благоу (Годишњица Н. Чупића, књ. XIV, с. 146 и даље); *Тих. Р. Борђевић*, Још која о копању блага (Дело за мај 1895); *Вук*, Српски Рјечник (III издање, 1898) код речи *Челинка* и *А. С. Јовановић*, Благо (остава) (Караџић, 1899, стр. 129).

затрпају, и одлазе код једнога од њих да поделе. А ако не могу да дођу до лонца, копање морају прекинути чим се појави зора. Тада земљу на дохват згрну и журно се развију, одлазећи сваки право својој кући.

За све време, од састанка па док се посао не заврши, споразумева се „мутавачки“ — рукама, јер ако се говори, лонац са благом хоће да „бежи“ све дубље и дубље у земљу, те се до њега никако не може да дође; прети опасност да се говором примаме разне дивље животиње: медведи, курјаци, лисице, дивље мачке, те оне могу сасвим да утру траг и тако да онемогуће посао. Онај, који говори, можа да онеми.

Некад се, веле, за време копања чује из земље некакав потмули глас. То је онај чије је благо, и он тражи откуп — једнога од ученика. Како је грех проливати човечију крв, а да би га преварили и уклонили, они се сви полако искраду, оду и нађу кокош или овцу, пажљиво је ухвате и стегну за гушу, да не би пустила глас, па са њом оду на гроб некога од старих, најстаријег из породице, на чијем се имању копа. Живинче закољу и закопају га у гроб са стране, а један од њих се сagne и са хумке узме три пута земље са три прста и метне је у цак, који добро завежу. Носећи цак између себе, и трудећи се да иду тако лако, да им се ход не би чуо, одлазе на реку или поток. Кажу, да цак може да буде тежак као да има сто кила. На реци га завитлају и баце у воду „да се удави“, а док он тоне, чује се неки шум, па се држи, да је онај, коме су принели жртву, ушао у цак и сада се гуши. Отклонивши тако препреку, враћају се на место копања и брзо настављају посао.

Дешавало се да прођу године и године, а да се ништа не јави, но ипак се излазило и остајало у очекивању целу ноћ.

(Врбница, 1897).

Ј. Јуришић

ВЕЛИКА ВЕЧЕРА

Кад домаћин „намири“ пшеницу, т. ј. кад пожње, обори, и повеже, па садене у мале крстине, плете се венац од влаћа из снопа, који се последњи завеже. Венац се увек плете око три влата, који су израсли из једне семенке. Њега носе обично дечаца, а ако њих нема онда други жетелац. То се ношење сматра за особиту част. Тај с венцем иде прво у млекар, где са одређене карлице млека скине скоруп и поједе га; у томе га помажу и остали жетеоци. Венац се после носи у кућу и оставља обично крај иконе, а кад почне сејање он се искруни и зрна помешају са пшеницом одређеном за сејање.

У част „намирења“ домаћин спреми добру вечеру и позове и суседе. Прво се сви моле Богу, пошто домаћин прилепи свећу на дрво под којим се вечера и окади све редом. Сваки се моли за себе, тихо шапућући, или у себи. Кад се домаћин прекрсти и поклони сви то исто ураде. После молитве почиње гошћење, па игра, и тек се у позно доба ноћи разилазе, добијајући на растанку од домаћина сваки по струк босиљка.

(Срез млавски, 1896).

Ј. Јуришић

КАД КОМЕ ШТО НЕСТАНЕ

Кад коме што нестане по народном се веровању може пронаћи овако: Узме се божићних ораха, богојављенске водице и богојављенска

свећа. Са тим се оде на оно место, на коме је ствар била па је украдена. Свећа се упали, водицом се попрска место, а орасима се чангрља и уз то говори: „ко је (то и то) украо нека се јави!“ Три пут се попрска водом и чангрља орасима и верује се, да се после извесног времена крадљивац мора јавити.

(Баточина код Крагујевца 1897).

Ј. Јуришић

НЕ ВАЉА СЕ НОЋУ ОКРЕТАТИ

Као дечко у Ужицу сам често од своје мајке слушао „да се ноћу не ваља окретати“, а у вези са тим испричала ми је ово:

„Стари ужички богати сточарски трговац и воденичар пок. Тривун Зрљевић порани једном „зором“ (врло рано), и на коњу пође од куће на Златибор, где је имао суват и стоку. Кад је био више Ужица, на Забучју, и пролазио поред ујезерених вртача — „Малог“ и „Великог Језера“, скочи нешто на коњске сапи и стане га грувати у леђа. Знајући да се ноћу не ваља окретати, терао је коња што је брже могао, и не окрећући се стигне до једне оближње куће. Како је већ била „зора зарудила“, а пред овом кућом запева певац, с коња се свали онај терет и довикне му: „Моли се ти Богу што је она тица запевала, а ти би видео твоје добро јутро!“

Рад. Ускоковић

БОГОРОДИЦА БЛАГОСЛОВИЛА ЖАБУ

Кад су Исуса Христа водили да га разапну, ишла је за њим и Богородица, праћена од неколико жена и плакала је. То је видела једна жаба и упитала жене, које су Богородицу пратиле: „Шта је тој други, те плаче?“ Кад су јој жене рекле, зашто Богородица плаче, она одговори: „Зар она плаче за једним сином, а мени ова манисија (свет), што проводе њеног сина, спршти девет мојих пупољака па ја ништа!“ Богородица се на то окрене и насмеје, па рекне: „Еј, зуби, први вас изјели“, а жаби каже: „а ти се, друго, никад не усмрђела“. Богородица је тада још казала: „Да Бог да, да се свака друга у жалости насмијала!“

Народ у Ужичком крају због тога верује, да је тако постала „зубна болес“, а да жаба не може никад да се усмрди, као и да није грех у великој жалости насмејати се, а нарочито да није грех „крај мајита“ (мртваца) весело причати и насмејати се.¹

Рад. Ускоковић

¹ Ово сам забележио по причању своје мајке, а њој је причала њена мати Манда, која је била родом из Нове Вароши, од породице Радуловића. Радуловићи су досељеници из Пештери. Баба Манда је била врло побожна. Из Нове Вароши је око 1830—40 год. ишла у манастир Дечане и причала је, да је тада први пут видела куће под ћерамидом и то у Пени.

ОГЛЕД БИБЛИОГРАФИЈЕ НАШИХ НАРОДНИХ ПОСЛОВИЦА

Потпуне библиографије наших народних пословица до данас није било. Збирке: Франа Коцбека (*Pregovori, prilike in reki, Ljubljana, 1887*), М. Ј. Поповића и В. Радојевића (Српске народне пословице и народне изреке, Окланд, Кал., 1907), В. Ј. Скарпе (*Hrvatske narodne poslovice, Šibenik, 1909*) и М. З. Влајинца (Пољска привреда у народним пословицама, Београд, 1925) имају само списак извора из којих су узимане пословице, а не потпуне библиографије. Поред тога изашла је 1930 год. на енглеском библиографија пословица целог света (*W. Bonser, Proverb Literature, London, 1930*), у којој је и библиографија наших пословица, али врло непотпуна и местимце са таквим подацима, који се не могу узети у обзир.

На савет г. д-ра Тихомира Р. Ђорђевића, по чијим сам упутствима највише и радио, прихватио сам да израдим што потпунију библиографију наших пословица уколико је то било могућно. До многих збирака пословица нисам могао доћи, али сам и њих употребио и то из друге руке, служећи се литературом у којој су употребљене. Такве збирке ја сам означио: *W. Bonsera* са *P. L.*, *Ф. Коцбека* са *P. P. R.*, *М. З. Влајинца* са *П. П.*

Библиографију сам радио по утврђеном плану: дао сам за сваку збирку њен пуни наслов, име скупљача, годину и место издања (код књиге и формат) и место одакле су пословице (где је то било означено). Поред имена места из којих су скупљачи слали своје збирке разним часописима и новинама, а код којих нисам могао да утврдим да ли су пословице сабиране по истим или по другим местима, ставио сам знак питања. За сваку збирку забележио сам и број пословица, не зато да бих показао број наших пословица — јер једна пословица може бити забележена и десет пута — већ с том намером, да покажем колико је збирка велика.

Уз библиографију пословица додао сам и чланке и расправе о пословицама, разна тумачења пословица и збирке у којима су пословице употребљене са извесном наменом (као што је нпр. случај са књигом г. М. Влајинца).

Овим радом нисам мислио дати нешто дефинитивно, јер то тако лако и брзо није ни могућно. Мој је циљ био, да учиним прилог библиографији наших пословица, који неће бити тешко попуњавати. Свака напомена у том смислу мени ће добро доћи, а уредништво овога часописа са своје стране радо ће примити сваку допуну.

I. БИБЛИОГРАФИЈА ПОСЛОВИЦА¹

- Анонимус: *Србске пословице (Годишњак, календар. Нови Сад, 1886, с. 25), 48 комада.*
- *Пословице (Голуб, календар. Цариград, 1892, с. 48), 73 к.*
- *Мудре речи (Голуб, календар. Цариград, 1902, с. 85), 66 к.*
- *Изречениа и пословице србске (Забавник Димитрија Давидовића, Београд, 1833, с. 212), 56 к.*
- *Пословице из Македоније (Кића. Ниш, 1905, бр. 6, 15; 1909, бр. 1, 18), 22 к.*
- *Народне пословице (Кића. Ниш, 1909, бр. 21), 5 к.*
- *Србске народне пословице (Кића. Ниш, 1910, бр. 16), 5 к. (из Врањске околине).*
- *Пословице (Панчевац, календар. Панчево, 1877, с. 40), 114 к.*
- *Србске народне пословице (Подунавка. Београд, 1845, с. 13) 13 к.*
- *Црногорске пословице („Полићка“, додатак броју од 27 априла 1904), 27 к.*
- *Narodne poslovice (Срђ - Срџ. Дубровник, 1902, с. 181), 6 к.*
- *Narodna poslovice u Konavlima (Срђ - Срџ. Дубровник, 1902, с. 638), 1 к.*
- *Narodna izreka (Срђ - Срџ. Дубровник, 1902, с. 700), 1 к.*
- *Narodna izreka u Dubrovniku (Срђ - Срџ. Дубровник, 1902, с. 753), 1 к.*
- *Narodne poslovice i rečenice (Hercegovački bosiljak) P. L. с. 303, бр. 2625.*
- *Narodne poslovice (Цариградски Гласник, 1900, бр. 38), 16 к. (из Сретачке жупе).*
- *Народне изреке о пићу (Ц. гл., 1904, бр. 46), 5 к.*
- Arđalić Vladimir: *Poslovice o vuku (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, књ. XI, с. 133), 30 к. (Буковица Далмација).*
- Б. Ђ. П.: *Народне пословице (Ц. гл., 1901, бр. 2), 8 к.*
- Бабић М. С. и Новак К.: *Србске народне пословице у околини граховској (Босанска вила, Сарајево, 1888, с. 154, 173), 162 к.*
- Бајић Светозар мл.: *Народне пословице (Јавор. Н. Сад, 1876, с. 319), 16 к.*
- Балуѓић Јован: *Народне србске пословице (Бачка вила. Н. Сад, 1844, с. 115; 1845, с. 82), 321 к.*
- Бјелић Стјепан: *Poslovice o majci (Školski vjesnik, Sarajevo, 1904, с. 640), 16 к. (из Далмације, највише из Макарског приморја).*
- Bilc J.: *Narodne prislovice iz Bistriške doline (Novine, 1857, с. 339), P.P.R., с. 93.*
- *Narodni pregovori, (Glasnik, 1859, с. 86), P. P. R. с. 93.*
- *Narodni pregovori (Novine, 1860, с. 192), P. P. R. с. 93.*
- Bogdan Bijelić Pavlina, pl.: *Koledar (Zb. n. ž. o., XXIII, с. 317), 30 к. (Конавли, Далмација).*
- Борисављевић М. К.: *Србске народне пословице (Босанска вила, 1892, с. 269), 18 к.*
- Бушетић Тодор М.: *Пословице и приречице о здрављу (Српски етнографски зборник, књ. 17, с. 585), 22 к. (Левач).*
- В. М. В.: *Пословице (Голуб, календар. Цариград, 1893, с. 39), 14 к. (Охрид).*
- Velimirović Nikolaj: *Serbia in light and darkness, ecc., P. L., s. 304, br. 2637.*
- Веселин: *Народне пословице (Ц. гл., 1901, бр. 10), 6 к. (Охрид).*
- Vitezović P.: *„Priručnik aliti razlike cvitje“, 1703².*

¹ Скраћенице: Ц. гл. = Цариградски гласник; Зб. н. ж. о. = Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena; С. е. з. = Српски етнографски зборник; к. = комада.

² David Bogdanović: Pregled književnosti hrvatske i srpske, knj. I. Zagreb, 1914, str. 54.

- *Iz razlichnoga mudrosti cvetja, negda po Pavlu Vitezovichu (Danica ilirska. Zagreb, 1835, бр. 1, с. 4; бр. 2, с. 8; бр. 3, с. 12; бр. 4, с. 16; бр. 6, с. 20, 24; бр. 7, с. 28; бр. 9, с. 36; бр. 13, с. 52; бр. 14., с. 56; бр. 37, с. 248; бр. 38, с. 253; бр. 41, с. 265; бр. 42, с. 269; бр. 44, с. 277. 1839, бр. 3, с. 12; бр. 4, с. 16), свега 130 к.*
- Влајић Тодор: *Народне српске пословице (Полунавка. Београд, 1844, бр. 41, 42, 44, 47, 50; 1845. бр. 1, 11), свега 83 к.*
- *Народне српске пословице (Србски венац. Београд, 1850, с. 86), 75 к.*
- Vodorić М.: *Poslovice (Narodni koledar, Matica Dalmatinska. Zadar, 1878, с. 152), 20 к.*
- Vuletić Vukosavić Vid: *Narodne poslovice (Slovinac. Dubrovnik, 1880, с. 235), 97 к.*
- Вучковић Митар: *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 43), 17 к. (Сре-
тачка жупа).*
- *Народне пословице (Ц. гл., 1901, бр. 51), 14 к. (из Призренске и
Ѓњиланске нахије).*
- *Народне пословице (Ц. гл., 1902, бр. 183), 8 к. (Призренска нахија).*
- Гавриловић Ј. Ј.: *Народне пословице (Ц. гл., 1901, бр. 28, 46), 56 к.*
- *Народне пословице (Ц. гл., 1902, бр. 15, 20 к.*
- *Народне пословице (Ц. гл., 1903, бр. 24, 39), 46 к. (из Сјеничке околине).*
- *Народне пословице (Ц. гл., 1904, бр. 50), 33 к. (из Призренске околине).*
- Гилфердинг А.: *Старински сборник српских пословица. С. Петербург,
1868.¹*
- Gorenjec Lav: *Pregovori (Kres, 1861, с. 66), Р. Р. Р. с. 94.*
- *Pregovori (Kres, 1881, с. 306) Р. Р. Р. с. 94.*
- Daničić Д.: *Poslovice. Zagreb, 1871, 8°, с. 160, XVIII. 5935 к.*
- Дачић М. М.: *Народна мудрост (Кућа. Ниш, 1911, бр. 19), 4 к. (Прњавор).*
- Делић Каменко: *Народне пословице (Јавор, 1876, с. 477), 45 к.*
- Димитријевићка А.: *Народне пословице (Ц. гл., 1903, бр. 25), 13. к.
(из Малеша).*
- Драговић Ђ. М.: *Народне пословице (Луча. Цетиње, 1899, с. 175, 340,
423, 501), 204 к. (По Црној Гори).*
- *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 7), 10 к.*
- Dragoni S.: *Poslovice (Narodni koledar. Matica dalmatinska. Zadar, 1878,
с. 153; 1879, с. 150), 148 к. (По Неретви).*
- *Narodne poslovice i rečenice (Novi hercegovački bosiljak. Mostar, god. 1,
br. 19; god. 2, br. 5), Р. Л. с. 300, бр. 2590.*
- Драгал: *Народне пословице (Ц. гл., 1901, бр. 7), 12 к. (Из Берова).*
- Дучић Светозар, А.: *Народне пословице из Ѓњилана (Босанска вила, 1910,
с. 336, 11 к.*
- Ђорђевић Јанко: *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 35), 17 к. (У селу
Севцу — Призренски округ).*
- Ђорђевић Тих. Р.: *Српске народне пословице (Караџић. Алексинац, 1899,
с. 16), 54 к. (Из Алексиначке Мораве).*
- Gj. T. R.: *Erotische und scatologische Sprichwörter und Redensarten der
Serben gesammelt von Vuk Stejanović Karadžić (Anthropophyteia. Leipzig,
1907, Bd. IV, с. 295), 256 к.*
- *Erotische und scatologische Sprichwörter bei Muškatirović (Anthropop-
hyteia. Leipzig, 1908, Bd. V, с. 176), 56 к.*
- Gjorgi Bernardus: *Collectio Proverbiorum Illyricae Linguae.²*

¹ Rad Jugoslovenske Akademije, knj. XII, стр. 201.

² Dolci — Fasti Litterarii Dictionis Ragusinae, Venetiis, 1767.

- Gjorgjić Ignjat: *Narodne poslovice dubrovačke (Danica ilirska)*. Zagreb, 1864, с. 397, 404, 412, 420; 1865, с. 7, 15, 23, 39, 47, 55, 63, 71, 79, 87, 95, 103, 127, 135, 143, 167, 175, 182, 191, 207, 231, 239, 254, 262, 286, 326, 343, 351, 358, 366, 374, 382, 395, 407; 1866, с. 8, 24, 32, 40, 64, 104, 128, 136, 144, 152, 160, 184, 192, 216, 224, 232, 240, 248, 256, 288, 296, 320; 1867, с. 16), свега 1287 к.
- Ђукић М.: *Мудре изреке (Луца. Цетиње, 1896, с. 517), 52 к.*
— *Народне мудре ријечи у везаном слогу (Луца. Цетиње, 1900, с. 342, 386), 44 к.*
- Ерјавец Фран: *Narodni pregovori (Glasnik. 1858, с. 23), Р. Р. Р. с. 93.*
— *Iz popotne torbe (Letopis matice slovenske, 1875, с. 226, 228), Р. Р. Р. с. 93.*
- Железникар, Ј.: *Pregovori (Glasnik, 1859, с. 181), Р. Р. Р. с. 95.*
- Жиц Иван: *Fraze i poslovice (Zb. п. ж. о., књ. XX, с. 89), 848 к.* (Врбник на Крку).
- Жидаршић Јакоб: *Pregovori in reki (Letopis matice slovenske, 1882-83, с. 371), Р. Р. Р. с. 95.*
- Земљанко: *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 24), 14 к.*
- Зиндовић Д.: *Народне пословице (Ц. гл., 1902, бр. 21), 11 к.* (Преполска каза).
- Златичанин Илија Н.: *Народне пословице (Просвјета. Цетиње, 1892-93, с. 35, 68, 285, 333, 418, 462), 285 к.* (Црна Гора и Приморје).
- Зорић Јов. Ђ.: *Српске народне пословице (Караџић. Алексинац, 1900, с. 91; 1901, с. 163), 32 к.* (Из Сарајева).
- Зуветић Ауг.: *Poslovice (Narodni koledar. Matica dalmatinska. Zadar, 1879, с. 153), 35 к.* (По Имотској).
- Зуран Јакоб др.: *500 slovenskih pregovorov (Beilage zum Illyr. Blatte № 11. d. 17. März 1832.), Р. Р. Р. с. 95.*
- Иванишевић Јован Ф.: *Црногорске пословице (Јавор, 1891, с. 815), 45 к.*
- Иванишевић Франо: *Poslovice (Zb. п. ж. о., књ. X, с. 307), 52 к.* (Пољица, Далмација).
- Илић Лука Ориџанин: *Poslovice (Narodni slavonski obiçaji, Zagreb, 1846, 8°, с. 243), 274 к.* (Из Славоније).
- Илић Сам. (Сев.)¹: *Пословице (Српске новине. Беч, 1820, у додатку за бр. 63—66.*
- Ј. А.: *Народне пословице (Ц. гл., 1899, бр. 43, 48), 32 к.*
- Јакић Ђ.: *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 26), 25 к.* (Митровица).
- Јанежић Антон: *Cvetje slovanskega naroda, есс. Prislovice i pregovori. Р. Л. с. 301, бр. 2603.*
- Јанковић Љуб. В.: *Загонетке и пословице (Рад, календар. Београд, 1903, с. 82), 12 к.* (из Нишког округа).
- Јефремовић Јордан: *Народне изреке (Ц. гл., 1905, бр. 5), 8 к.* (из Кочана).
- Јовановић Јован Змај: *Неколико пословица (Рад, календар. Нови Сад, 1901, с. 78), 29 к.*
— *Неколико пословица, узречица и доскочица (Ц. гл., 1900, бр. 3, 17, 41; 1901, бр. 4, 15; 1902, бр. 2), 153 к.*
- Јовић Стојко: *Народне пословице (Ц. гл., 1901, бр. 16; 1902, бр. 13), 29 к.* (из Поречке нахије).
- Јовичевић Андрија: *Народне пословице (Луца. Цетиње, 1897, с. 386,*

¹ До означених бројева „Српских Новина“ нисам могао доћи; податак сам узео из „Zur einfürung in die serbische folklore“ von Tihomir R. Gjorgjević, Wien 1902.

446, 508; 1898, с. 45, 101, 149, 256, 300, 346, 428; 1899, с. 89), 530 к. (По Црној Гори).

Јововић Лука: *Народне изреке (Просвјета. Цетиње, 1892—93, с. 176, 284, 332, 418, 461), 89 к.*

— *Српске народне изреке (Босанска вила, 1893, с. 155, 180, 194, 325, 340, 369; 1894, с. 11, 89, 107, 229), 616 к. (Из Црне Горе).*

Јukić J. F.: *Narodne poslovice (Bosanski prijatelj. Zagreb, 1850, св. I, с. 119; 1851, св. II, с. 178; 1861, св. III, с. 169), 1404 к. (Из Босне).*

Казикаловић Л. Д.: *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 12), 47 к. (Из Пећи и околине).*

Капетановић Мехмед-Бег Љубушак: *Народно благо. Сарајево, 1888, 8°, с. 396. 4618 к. (Из Босне, Херцеговине и сусједних крајева).*

Караџић Стеф. Вук: *Народне српске пословице и друге различне као оне у обичај узеше ријечи. Цетиње, 1836, 8°, с. 362, LIV. 4.157 к.*

— *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узеше ријечи. Беч, 1849, 8°, с. 388, LIII. 6.210 к.*

— *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узеше ријечи. Државно издање. Београд, 1900, 8°, с. 496, XIV. 7.849 к.*

Кнежевић О. Antun Вошњак: *Poslovice (Narodni koledar. Matica dalmatinska. Zadar, 1866, с. 109), 22 к.*

Комарчић Т.: *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 2), 10 к. (Из Новог Пазара).*

Костић Петар: *Пословице и изреке (Голуб, календар. Цариград, 1908, с. 196), 104 к. (Призрен).*

Костић Т.: *Народне пословице (Ц. гл., 1899, бр. 47; 1900, бр. 20, 25, 31), 46 к. (Са Косова).*

Kotarski Josip: *Poslovice (Zb. n. ž. o., књ. XXIII, с. 58), 134 к. (Љобор).*

Kosbec Fran: *Pregovori, prilike in reki. Ljubljana, 1887, 8°, с. 95, IV. 2.704 к.*

Krempel A.: *Prislovice štajarskih Slovencev (Novice, 1844, 1846, 1847, 1848), P. P. R. с. 94.*

Križek Václav: *Anthologie jihoslovanská, Srpske i Slovenske poslovice. P. L. с. 303, бр. 2615.*

Kurnik V.: *Prislovice in pregovori (Cvetje slovanskega naroda, A. Janežič. 1 knjiga. Celovac, 1852, с. 15, 91), P. P. R. с. 94.*

— *Slovenski pregovori (Glasnik slov. slovstva, 1854, с. 75), P. P. R. с. 94.*

— *Pregovori (Prijatelj, 1855, с. 31), P. P. R. с. 94.*

— *Kitica slovenskih pregovorov (Glasnik, 1859, с. 108, P. P. R. с. 94.*

Лаза: *Народне пословице (Ц. гл., 1906, бр. 16), 41 к. (Кичевска каза).*

Lang Milan: *Fraze i Poslovice (Zb. n. ž. o., књ. XIX, с. 282), 697 к. (Самобор).*

Јапчевић Драгиша: *Пословице из Моравице (Венац. Београд, 1923—24, с. 341, 447, 513, 602), 99 к.*

— *Пословице из Моравице. Београд, 1924, 8°, с. 38. 76 к.*

Лешјанин Дим.: *Народна мудрост (Кића. Ниш, 1913, бр. 4), 4 к. (Из Видинске околине).*

— *Народна мудрост (Кића. Ниш, 1913, бр. 11), 5 к. (из околине Дебра).*

Лешчанин: *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 51; 1901, бр. 8), 31 к. (Сјеничка каза).*

Lovretić Josip: *Poslovice i druge u običaj uzete riječi (Zb. n. ž. o., књ. VIII, с. 201) 65 к. (Оток у Славонији).*

Ljubić Š.: *Poslovice (Običaji kod Morlakah u Dalmaciji. Zadar, 1846, 8°, с. 80), 212 к.*

М. Ј.: *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 28), 7 к. (Призрен).*

- М. Ј.: *Narodne poslovice i rečenice (Hercegovачki bosiljak*. Mostar, 1884), П. П. с. 399, под Н.
- М. Јов.: *Пословице (Панчевац*, календар. Панчево, 1872, с. 76), 20 к. (Из Рудничког округа).
- Мајар Матија: *Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje i u obće slavenski jezik*. Ljubljana, 1848, с. 97, 101. Р. Р. Р. с. 94.
- М. К.: *Народне ђословице (Ц. гл., 1900, бр. 40)*, 15 к. (Приштина).
- Максимовић Бог.: *Народне ђословице (Ц. гл., 1901, бр. 9)*, 11 к. (Прилепска околина).
- Малиша: *Народне ђословице (Ц. гл., 1900, бр. 47)*, 16 к. (Сјеничка каза).
- Марић Свет. М.: *Изреке и ђословице (Брасиво*. Друштво Св. Саве. Београд, 1894, с. 307), 28 к. (Из Добрича).
- Мееге Maximilian A. P. L. с. 303, бр. 2618.
- Мијатовић Станоје М.: *Срђске народне ђословице (Караџић*. Алексинач, 1900, с. 47), 30 к. (из Левча).
- *Пословице о јелу или са ђрименом јела (С. е. в, књ. 10 I)*, с. 53), 80 к. (у Левчу и Темнићу).
- *Народне изреке и ђословице о здрављу, болести и смрти (С. е. в, књ. XIII, с. 461)*, 101 к. (из Левча и Темнића).
- Милаковић Ј.: *Мајка и нађит posloviceма (Školski vjesnik*. Sarajevo, 1904, с. 445), 308 к. (Сарајево?).
- Милановић Михајло: *а народне ђословице (Босанска вила, 1890, с. 343)*, 53 к. — *Срђске народне изреке и ђословице (Јавор, 1892, с. 446, 477)*, 36 к. (Босна).
- Милисављевић М.: *Народне ђословице и мудра изречења старих ђуди („Венац награде“*, са календаром за 1882. Београд, 1881), П. П. с. 395, под М. М.
- Мира: *Народне ђословице (Ц. гл., 1900, бр. 37, 44)*, 19 к. (Сирић).
- Мирковић П.: *Народне ђословице (Босанска вила, 1886, с. 79, 93, 109, 125, 142, 175)*, 326 к.
- Митровић Alaxandar: *Erotische und scatologische Sprichwörter dalmatinischer Serben (Anthropophyteia*. Leipzig, 1908, Bd. V, с. 161), 200 к.
- Михелчић Ј.: *Kranjski pregovori*. Adagia Carniolica. 1780. 4°. Р. Р. Р. с. 94.
- Мушкатирович Јован: *Причиће илиђи ђо ђпростому ђословице ђиђемже сенђенђије илиђи рјечениа*. Беч, 1787, 12°, с. 112, V, 1629 к.
- *Причиће илиђи ђо ђпростому ђословице ђиђемже сенђенђије илиђи рјеченија*. Второе и умножено издание. Будим, 1807, 12°, с. 163, X. 2458 к.
- Н. Ј.: *Народне изреке (Кића*. Ниш, 1905, бр. 30), 5 к.
- Натошевић Ђорђе: *Срђске ђословице (Летођис мађице срђске*. Нови Сад, 1858, књ. 98, с. 89; 1859, књ. 99, с. 172, књ. 100, с. 27; 1860, књ. 101, с. 137, књ. 102, с. 115; 1861, књ. 103, с. 115, књ. 104, с. 150; 1862, књ. 105, с. 170, књ. 106, с. 141; 1863, књ. 107, с. 141; 1865, књ. 110, с. 235; 1866, књ. 111, с. 308; 1867, 1868, 1869, књ. 112, с. 374; 1870–71, књ. 113, с. 118.), свега 6.669 к.
- Недић Б. Т.: *Народне Пословице (Ц. гл., 1900, бр. 21)*, 15 к.
- Николић Владимир М.: *Народне изреке (С.е.в., књ. 16, с. 413)*, 84 к. (Из Лужнице и Нишаве).
- Николић Коста: *Народне ђословице (Ц. Гл., 1902, бр. 41)*, 12 к.
- Николић Р.: *Народне ђословице (Ц. гл., 1900, бр. 22)*, 39 к. (Гусињска околина).
- Новак К. и Бабић М. С. (види: Бабић М. С. и Новак К.).
- Новичанац Јор.: *Народне изреке (Ц. гл., 1906, бр. 9)*, 14 к. (Кочане).
- Нушић Бранислав: *Косово*, опис земље и народа, св. I. Нови Сад, 1902, с. 152. 41 к. (Косово)

- Pavlinović Mihovil: *Poslovice (Narodni koledar. Matica dalmatinska. Zadar, 1865, с. 95), 12 к.*
- Павловић Јеремија М.: *Народна мудрост – из крагујевачке Јасенице – изреке и пословице (Кућа. Ниш, 1911, бр. 40, 43, 47, 49; 1913, бр. 2), 23 к.*
- *Изреке и пословице (С. е. з., књ. 22 (XII), с. 179), 253 к. (Крагујевачка Јасеница).*
- Памучина Иоаникиј: *Народне пословице (Српско-далматински магазин. Задар, 1847, с. 125; 1848, с. 121; 1849, с. 90), 248. к. (Мостар?).*
- *Народне пословице (Српско-далматински магазин. Задар, 1850, с. 120), 71 к.*
- *Српске народне пословице (Српско-далматински магазин, Задар, 1861, с. 143), 81 к.*
- Пејатовић Н.: *Народне пословице (Ц. гл., 1903, бр. 15), 29 к. (Плевљанска околина).*
- Пешић Мих. В.: — *(Кућа. Ниш, 1911, бр. 12), 5 к. (Црнољевца — Сврљиг).*
- *Народна мудрост о срећи (Кућа. Ниш 1911, бр. 17), 5 к. (Сврљиг).*
- Pleteršnik M.: *Podučljivi pregovori (Novice, 1860, с. 195, 196), P. P. R. с. 94.*
- Plohl Herdvigov: *Nekoliko hrvatskih narodnih poslovice izraza i riječi (Hrvatske narodne pjesme i pripoviedke u Vrbovcu, есс. 3 том), P. L. с. 303, 2622.*
- Поповић Душан С.: *Пословице (Братство. Друштво св. Саве. Београд, 1908 (св XII-XIII), с. 390), 97 к. (Из Босне).*
- *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 13), 6 к. (у Горњем селу — Призрен).*
- Поповић Милош Ј. и Радојевић Вељко¹: *Српске народне пословице и разне изреке. Окланд — Калифорнија, 1907, 8^о, с. 233, XIV. 1494 к. (Већином из околине херцеговачке, а има их и из цијеле Боке, као и из Црне Горе).*
- Поповић М. С.: *Народне изреке (Луча. Цетиње, 1897, с. 507; 1898, с. 44), 44 к. (у Фочи).*
- Поповић Перо Т.: *Народне пословице (Луча. Цетиње, 1897, с. 71, 122, 167, 218), 84 к.*
- Поповић Тома К.: *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 4, 9, 18, 33; 1901, бр. 5, 19), 58 к. (Гњилане).*
- Poteraп Škrļjev J.: *Pregovori in reki notranjski (Novice, 1873, с. 404), P. P. R. с. 94.*
- Proverbs. *Servian proverbs. P. L. с. 304, бр. 2627.*
- Р. М. и С. Љ.²: *Српске народне пословице (Братство. Београд, 1889, с. 236), 336 к. (Из Босанске Крајине).*
- Радивојевић Сп.: *Пословице и узречице из разних крајева Ст. Србије и Македоније (Караџић. Алексинац, 1900, с. 217), 25 к. (Из Малеша, Битоља и других места).*
- Радиловић Н.: *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 36), 17 к. (Подгора).*
- Radics M. P.: *Zbirka slovenskih pregovorov iz leta 1592 (Kres, 1882, с. 332), P. P. R. с. 94.*
- Радичевић Ф.: *Народне пословице (Српско-далматински магазин. Загреб, 1869, с. 120; 1870—71, с. 105), 77 к. (Из Црне Горе).*
- *Црногорске пословице (Грлица, календар. Цетиње, 1890, с. 76; 1891, с. 62), 174 к.*

¹ Види Радојевић Вељко.

² Види С. Љ. и Р. М.

- Радовић Ј. Р.: *Пословице (Босанска вила, 1891, с. 110), 32 к.*
- Радојевић Вељко: *Народне пословице и разне изреке (Просвјеша. Цетиње, 1892—93, с. 104), 15 к.*
- *Српске народне пословице и разне изреке (Браство. Београд, 1894, с. 254), 121 к.* („Већином из околине херцеговачке, а има их и из цијеле Боке, као и из Црне горе“.¹)
- *Српске народне прекорјечице и разне изреке (Босанска вила, 1895, с. 200), 22 к.*
- *Српске народне прекорјечице и разне изреке (Српски магазин. Дубровник, 1897, с. 89), 22 к.*
- Радојевић Вељко и Поповић Милош Л.²: *Српске народне пословице и разне изреке. Окланд, Калифорнија, 1907, 8^о, с. 233, XIV. 1494 к.* („Већином из околине херцеговачке, а има их и из цијеле Боке, као и из Црне Горе“).
- Радојевић Влад Ј.: *Српске народне пословице (Караџић. Алексинац, 1899, с. 150, 181, 220, 265; 1900, с. 9), 218 к.* (Из Крагујевачке околине).
- Рајковић Ђорђе: *Српске народне пословице (Лешојис машице српске. Нови Сад, 1867—68—69, књ. 112, с. 366; 1876, књ. 119, с. 139). 581 к.*
- Rakić Andro: *Narodne poslovice (Slovinac. Dubrovnik, 1883, с. 131), 28 к.*
- Rakovac D.: *Poslovice (Dragoljub. Zagreb, 1868, теџај II), П. П. с. 391, под Dr.*
- Ripšl dr.: *Vremenska prerokovanja (Slov. gospodar, 1872, с. 11, 21, 40, 61, 85, 134, 153, 180, 203, 226, 254), P. P. R. с. 95.*
- Ружић Доброслав М.: *Изреке народне о пчелама, меду и воску (Пчеларски речник. Београд, 1904), 38 к.*
- С. Љ. и Р. М.³: *Српске народне пословице (Браство. Београд, 1899, с. 236), 336 к.* (Из Бос. Крајине).
- Савковић Светозар: *Српске народне пословице. Књиге за народ. Издаје матица српска. Нови Сад, 1893, I, свеска 39, 12^о, с. 51; 1894, II, свеска 47, 12^о, с. 64; III, свеска 67, 12^о, с. 56; свега 1237 к.*
- Svilić M.: *Narodne poslovice i rečenice. P. L. с. 304, бр. 2633*
- Секуловић Јован: *Српске народне изреке и разне ријечи (Луца. Цетиње, 1900, с. 108, 165, 212, 301), свега 127 к.*
- Сељановић К.: *Народне пословице (Ц. гл., 1902, бр. 48), 8 к.* (Јенице — Вардар).
- Симић Миладин: *Пословице из Нове Вароши и околине (Ц. гл., 1905, бр. 32), 20 к.*
- *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 8, 23), 49 к.* (Из Срепке — Призренска каза).
- Skarga V. J.: *Hrvatske narodne poslovice. Šibenik, 1909, 8^о, с. 614, XIV. 2.663 к.*
- Sket Jakob dr.: *Kitica slovenskih pregovorov (Slov. Sprach. und Uebungsbuch. Klagenfurt, 1885, с. 229), P. P. R. с. 95.*
- Skuhala J.: *Narodni pregovori (Koledar. Družba sv. Mohora. 1887, с. 78), P. P. R. с. 95.*
- Sprichwerter. *Bosnische Sprichwerter. P. L. с. 304, бр. 2630.*
- Stojanović Mijat: *Sbirka hrvatskih narodnih posloviceh i riečih. Zagreb, 1866, 8^о, с. 271. 2617 к.*
- *Narodne poslovice (Šala i zbilja, sbirka narodnih pripoviedaka sa dodatkom „Narodne poslovice“. Senj, 1879, 8^о), 337 к.*

¹ Види: Милош Л. Поповић и Вељко Радојевић, Српске народне пословице и разне ријечи, књ. I, Окланд, Кал., 1907, с. 14.

² Види Поповић Милош Л.

³ Види Р. М. и С. Љ.

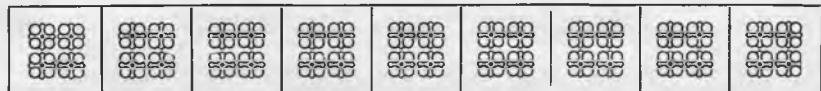
- Sušnik Bl.: *Narodni pregovori (Glasnik, 1858, с. 156; 1859, с. 54, 166),* Р. Р. Р. с. 95.
- Теодосић Д.: *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 32), 16 к.* (Из Кумановске околине).
- Тубиновић Јово: *Српске народне пословице из околине сарајске (Босанска вила, 1887, с. 172), 40 к.* (Из околине Сарајева).
- Тубић Ант.: *Народне пословице (Ц. гл., 1900, бр. 52), 11 к.* (Сјеничка каза).
- Turner Amy K.: *National proverbs: Serbia.* London, 1915, 8°, с. 91. 417 к.
- Ђуковић Васо М.: *Народне пословице (Босанска вила, 1887, с. 318), 83 к.* — *Српске народне пословице из јужне Херцеговине (Босанска вила, 1892, с. 361), 20 к.*
- Urbas Wilhelm: *Sprichwörter der Slowenen.* P. L. с. 304, бр. 2635.
- Urlić Ivan: *Narodne poslovice (Hercegovacki bosiljak),* P. L. с. 304, бр. 2636.
- Ференчевић Стефан: *Пословице (Новине српске.* Виена, 1818, додаток числу 83), 14 к.
- Ferić Juro: *G. Ferrichii Rhacusani fabulae ab illyricis adagiis desumptae.* Rhacusae, 1794, 8°, с. 143. 32 илирске пословице. P. L. с. 300, бр. 2591.
- Forster Riccardo: *Proverbi popolari dalmati (La domenica.* Задар, 1889, бр. 14; 1891, бр. 6), P. P. L. с. 300, бр. 2593.
- *Tradizioni popolari dalmate. Proverbi meteorologici: santi, mesi e giorni (Il Dalmata, giornale politico, economico, letterario),* P. L. с. 300, бр. 2594.
- Freuensfeld Jos.: *Narodno blago s Štajerskega, VIII. Reci in pregovori (Kres, 1886, с. 272),* P. P. R. с. 93.
- Segnar Fr.: *Narodne drobtine (Glasnik, 1858, с. 172),* P. P. R. с. 95.
- Чајкановић Веселин: *Пословице и стални изрази (С. е. з. књ. ХЛ, с. 635), 14 к.*
- *чи — Народна мудрост (Кућа. Ниш, 1911, бр. 11), 4 к.* Прљавор — Мачва).
- Чокорлан М.: *Српске народне пословице (Подунавка. Београд, 1845, бр. 33, 34), 19 к.*
- Шабић Р.: *Народне пословице (Ц. гл., 1901, бр. 2), 7 к.* (Из Неродимља).
- Шатојевић Михаило К.: *Српске народне пословице (Караџић. Алексинац, 1901, с. 103), 142 к.* (Из Радовића — Македонија).
- Šišgorić, Šibenčanin: „*Dicteria Illirica*“.¹

II. О НАШИМ ПОСЛОВИЦАМА

- Bogdanović David dr.: *Narodne poslovice i zagonetke (Pregled književnosti hrvatske i srpske.* Zagreb, 1914, књ. I с. 54 и 1915, књ. I, с. 66).
- Bonser W.: *Proverb Literature.* London, 8°, 1930, с. 300—304.
- Влајинац М. З.: *Пољска привреда у народним пословицама.* Београд, 1925, 8°, с. 414, XV.
- Гавриловић Анд.: *Поглед у животи српских народних пословица XIX века (Караџић. Алексинац, 1900, с. 137—141).*
- Даничић Ђуро: *Štajрински сборник српских пословица А. Гилфердинг.* С. Петербург, 1868 (*Rad. Jugoslovenska Akademija, Zagreb, књ. XII, с. 201—209).*
- Ђорђевић Тих. Р.: *Објашњење неколиких народних пословица. (Наш народни животи.* Београд, 1923. С. к. задруга, коло XXVI, бр. 174, с. 167—176).

¹ David Bogdanović: Pregled književnosti hrvatske i srpske. Knjiga I. Zagreb. 1914. str. 54.

- *Објашњење неколиких народних пословица. (Наш народни живот. Београд, 1930, 8^о, с. 137—147).*
- K. J. A.: *Poslovice, narodna filozofija (Slovinac, Dubrovnik, 1882, с. 45—46, 56—58).*
- Kasumović Ivan dr.: *Hrvatske i srpske narodne poslovice spram grčkih i rimskih poslovice i krilatice (Rad. Jugoslovenska akademija. Zagreb, 1911, књ. 189, с. 116—276; 1912, књ. 191, с. 68—264).*
- *Još jedna rukovet naših paralela k rimskim i grčkim posloviceма i poslovičkim izričajima (Rad. Jugoslovenska akademija. Zagreb, 1920, књ. 222, с. 30—72).*
- Korajac Vilim: *Filozofija hrvatsko-srpskih narodnih poslovice. Osijek, 1876, 8^о, с. 134.*
- Krek Gregor: *Einleitung in die slavische literaturgeschichte. P. L. с. 302, бр. 2614.*
- Мандровић Ђорђе: *Заблуде и празноверице у нашим пословицама (Глас народа. Нови Сад, 1874, с. 50, 59, 67, 76, 84, 91, 107, 117, 179, 188, 196, 203, 209, 218, 242, 251, 259, 284, 291, 301, 307, 323, 334, 340, 347).*
- Marković Fr.: *Etički sadržaj naših narodnih poslovice (Rad. Jugoslovenska Akademija. Zagreb, 1889, књ. XCVI, с. 167—227).*
- Milaković J.: *Majka u našim posloviceма (Školski vjesnik. Sarajevo, 1904, с. 270—274; 444; 210—213).*
- Milošević F. J.: *Biserje hrvatskog narodnog jezika. Studija o posloviceма. Šibenik, 1910, 8^о, с. 81.*
- Митровић Љуб.: *Религија у српским народним пословицама (Духовна стража. Београд, 1909, бр. 7 и 8, с. 233).*
- Н. Љ. П.: *О пословицама (Јавор, 1890, с. 96).*
- Радојевић Вељко: *О шрима, Вуком забележеним народним изрекама (Јавор, 1891, с. 797)*
- *Још нешто о неким народним изрекама (Просвјета. Цетиње, 1892—93, с. 169).*
- *И још нешто о неким Вуковим народним изрекама (Луча. Цетиње, 1896, с. 511—14; 1897, с. 492—495).*
- Urbas V.: *O pregovorih in prilikah, sosebnio slovenskih (Novice, 1869, 1870, с. 313, 320, 329, 430, P.P.R. с. 95.*
- Чајкановић Веселин Д-р: *„У Бога су вунене ноге, а гвоздене руке“ (Старинар. Београд, 1911, с. 153—157).*
- *Студије из религије и фолклора (С. е. з., књ. XXXI. Објашњење неких народних пословица на с. 43, 46, 54, 74, 79, 87, 107, 113 и 123).*
- *Три српске пословице (Гласник етнографског музеја у Београду 1928, с. 59).*
- Сажкановић Veselin-Belgradensis: *De argumento et fontibus proverbii Serbici 4 Vuk (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. Београд, 1921, књ. I, св. I).*

ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ У 1930 ГОДИНИ

Од 1 децембра 1929 до 31 децембра 1930 године закључно у Етнографском музеју је приновљено 606 инвентарских бројева — односно 811 предмета. Од овога су броја музејске збирке добиле 94 инв. броја — односно 105 предмета, а Илустративно одељење 512 инв. бројева — односно 706 предмета. Из одобрених кредита државног буџета за 1930/31 годину набављено је 220 предмета а на поклон је добивено 190 предмета. Остало су радови особља овога музеја. На дан 31 децембра 1930 године Главни инвентар Етнографског музеја је имао 11.660 инвентарских бројева — односно 15.365 предмета.

Музејске збирке су попуњаване ређим предметима. Настављен је рад на снимању и прецртавању предмета, и у току године су снимани предмети из збирке зубуна. Настављен је рад у детаљима на сређивању и груписању листића за све предмете музејских збирки, што ће допринети лакшем њихову попуњавану као и лакшој научној обради. У главни инвентар су унешени подаци који су накнадно прикупљени за извесне предмете недовољно описане. У музејском „Гласнику“ се штампају радови који се односе на музејске предмете, и тако музеј поред прикупљања и чувања предмета објављује и литературу о њима.

Осим предмета набављених из државних кредита, музејске су збирке приновљене поклонима: г. *Илића д-ра Т.* (дечија капица, „запис“ и „ушивак“); г. *Холуба Ива* (24 разна предмета из Босне и Херцеговине); г. *Живковића Борисава* (пешкир); г-це *Авакумовић Љубице* (2 прстена, 1 брош и 1 турски златан новац); г-ђе *Малешевић Даринке* (2 „грађе“ за модринау); г-ђе *Васиљевић Стане* (учкур); г. *Милошевића Ивана* (преслица); г. *Симоновића Николе* (крошња, метлица и перајка); г. *Јовановића Паје* (старинска кутија); г-ђе *Радичевић Савке* (чаршав); г. *Милчића Пејтра* (девојачка капа, ћула, кецеља у чекетало); г. *Тројановића д-ра Симе* (катанац) и г. *Горана Лаиџфа* („раф“).

Илустративно одељење је на дан 31 децембра 1930 године имало 3.849 инвентарских бројева. Од 1 децембра 1929 године до 31 децембра 1930 године је приновљено 512 инв. бројева — односно 706 предмета (324 негатива, 52 филма, 100 клише-а, 86 цртежа, 11 слика, 43 аквареле, 21 диапозитив и 69 фотографија).

Илустративном одељењу су поклонили: г. *Холуб Иво* (20 цртежа и 3 фотографије); г. *Грамберг д-р Фердинанд* (4 слике); *Музеј савремене уметности* (2 аквареле); г. *Ђорђевић Благоје* (13 негатива); *Министарство просвете* (1 акварелу); *Етнографски музеј у Загребу* (41 фотографију); *Етнолошки семинар у Београду* (2 негатива); г. *Ђорђевић*

Владимир (4 негатива); г. *Петровић Ж. Петар* (17 негатива); г. *Симоновић д-р Радивоје* (24 фотографије); г-ца *Тителбах Даринка* (5 акварела); г. *Бакловић Стјепан* (1 слику); г. *Павловић Сава* (1 слику); г. *Влаховић Урош* (1 негатив) и г. *Ђукић М.* (4 негатива).

У музеју или на екскурзијама је урадио музејско особље: негатива и филмова 279 (Влаховић Митар 33, Петровић Петар 49, Слански Јурије 197); акварела 34 (Недељковић Марина); цртежа 66 (Недељковић Марина 20, Слански Јурије 46); слика 1 (Недељковић Марина) и диопозитива 21 (Слански Јурије). Остало је набављено из државних кредита.

Музеј је у августу 1930 године добио апарат за филмска снимања и апарат за репродукцију филмова. Тако се ове године могло почети и са радом у *филмском ојсеку* Илустративног одељења. Проба апарата је вршена најпре у Тополи и Блазнави (Шумадија), затим у околини Београда, и утрошено је 250 метара негатив-филма. Снимани су свадбени обичаји, а снимао је Петровић Петар, кустос. Снимљено је око 200 метара позитив-филма за репродукцију негатива.

Одељење за музички фолклор је на дан 31 децембра 1930 године имало 1.336 инвен арских бројева. Г. Манојловић Коста, композитор, поднео је извештај, да је у току јула и августа 1930 године обишао Галичник, Дебар, Стругу, Битољ и још једанаест места у Јужној Србији, и да је том приликом забележио 363 народне мелодије. Ове ће се мелодије картонирати и увести у Инвентар одељења за музички фолклор.

Одељење је у августу добило фонографски апарат за пријем и репродукцију мелодија. Пробе апарата су вршене у музеју и снимљено је девет плоча. Свирали су или певали: г. г. Тимотијевић Спира, намесник из Дебра, Манојловић Коста, композитор, Милутиновић Адам и Манастијевић-Шамовац Радомир, народни свирачи из Драгобраће у Грузи.

Библиотека је имала на дан 31 јануара 1930 године 1667 инвентарских бројева. У тој године је приновљено 331 инвентарски број. Набављено је: из редовних кредита државног буџета 158 бројева, у замену за „Гласник“ 108 бројева, на поклон добивено 63 броја и музјских публикација има 2 броја.

У замену за музејске публикације у току године су слали своје публикације¹: Logan Muzeum, Beloit (College Beloit - Wisconsin); Tempo, listy Hudebni Maticе (Prahа); Latvijas Saule (Riga); Lud Slowianski (Krakow); A magyar nemzeti muzeum neprajzi gyujtemlneyi (Budapest); Museo nacional de historia natural (Buenos Aires) и Revista de la Sociedad Argentina de ciencias naturales.

Библиотека је добила поклоне: по три књиге од Краљ. српске академије наука, г. Павловића Јеремије, г. Јелића д-ра Илије, Етнографског музеја у Загребу и Дунавске бановине; по пет књига од Музеја у Катовицама (Пољска) и од г-це Петровић Радмиле; по једну књигу од Одбора Чупићеве задужбине, Земаљског музеја у Сарајеву, Немачког посланства у Београду, г. Мурка М., г. Пражака В., г. Сабо-а Ђ., г-це Шуфлај З., г. Гргашевића Јаше, г-це Тителбах Даринке, г. Петровића Ж. Петра, г. Карановића Милана, г. Казимировића д-ра Радована, г-ђе Еренкрајцове, г. Франковског д-р Е., г. Шенермајера П. и од Војног географског института (9 секција).

¹ Види и „Гласник“ IV, 124.

По буџету за 1930/31 годину музеј је за материјалне потребе добио 84.900 динара. Према прошлогодишњој ова је сума већа за 34.000 динара. Музеј је добио од Министарства просвете 12.000 динара на име помоћи за штампање „Гласника“, а од „Велимиријанума“ 3.900 динара за своје публикације.

У току године је музеј издао прву књигу својих посебних издања „Југословенска народна ношња“ и „Гласник“, књ. V. У припремању је друга књига посебних издања, која ће се штампати из сретстава добијених од „Велимиријанума“.

Од музејских публикација је послато у замену или на поклон и продато и то: албум „Југословенска народна ношња“ 437 примерака, „Гласник“ I књ. 761 примерак, „Гласник“ II књ. 333 примерка, „Гласник“ III књ. 305 и „Гласник“ IV књ. 195 примерака.

У музеју су у току године извршене промене у особљу. Недељковић Марина, суплент панчевачке гимназије, која је била додељена музеју на рад, по својој молби је враћена на редовну дужност (П.бр. 9992/1930). Рајс Владислав, асистент дневничар, због одслужења рока у војсци поднео је оставку на државну службу, која му је уважена одлуком Министарства просвете П.бр. 26.593/1930. Одлуком Министарства просвете П.бр. 27741/1930 постављен је за приправника-препаратора Јахић Драгомир, дневничар Министарства просвете. Новопостављени препаратор врши архивске и режисерске дужности и рукује инвентарима ствари и намештаја и потрошног материјала.

У току године су изведене екскурзије:

Потписани је учествовао на екскурзији приређеној приликом III конгреса словенских географа и етнографа. Путовање је извршено на рачун Припремног одбора за III конгрес. Провео је два и по дана на екскурзији у Шумадији (Топола и Блазнава) ради вршења пробе филмског апарата. Ова је екскурзија извршена на рачун државних кредита.

Влаховић Митар, кустос, помогнут из фонда Аустралијанске задужбине, путовао је у току лета по срезу колашинског ради прикупљања етнографске грађе, проучавања насеља и фотографских снимања. У току лета и јесени је направио више једнодневних екскурзија по Београдској Посавини, где је проучавао народну ношњу. Са ових екскурзија је донео пет предмета за музејске збирке.

Петровић Петар, кустос, помогнут из фонда Аустралијанске задужбине, провео је 20 дана у долини Рашке ради антропоеографских и етнологских испитивања. Провео је 5 дана у рудничким селима ради научних испитивања и снимања и два и по дана у Шумадији (Топола и Блазнава), где је вршена проба филмског апарата и снимање свадбених обичаја. Ове су екскурзије извршене на рачун државних кредита. Најзад је провео 2 дана у околини Гроцке, 3 дана у околини Лига и 2 дана у Сланцима ради проучавања и снимања а о свом трошку.

Слански Јурије је учествовао на једнодневним екскурзијама (два пута) које је приредио кустос Влаховић. На тражење управника Музеја савремене уметности израдио је око 40 репродукција и око 100 копија слика за Музеј савремене уметности као и 12 репродукција и 21 копију скулптура и старих икона.

Приликом III конгреса словенских географа и етнографа је у музеју приређена изложба фотографија и диалозитива. У току године су

давати предмети из музејских збирки за семинарска вежбања у Етнолошком семинару универзитета. Давата су обавештења, упути, фотографије и цртежи: Етнографском музеју у Загребу и Сарајеву, Етнолошком семинару универзитета у Загребу, женским друштвима која раде на обнављању старе народне ношње, друштву југословенских сестара итд.

Кроз музеј је прошло 163 групе ђака основних, средњих, стручних и високих школа, затим соколских и других група, као и врло велики број нашега и страног света.

Д-р Бор. М. Дробњаковић,
директор.

ERRATA

<i>цифрана</i>	<i>ред</i>	<i>штоји:</i>	<i>шреба:</i>
35	1 оздо	Brackhaus	Brockhaus
37	24 озго	зелене	беле
61	7 "	новцем	концем
79	5 оздо	(в. сл. 22)	(в. сл. 23)
103	2 озго	кривопалачком	кривопаланац
103	9 оздо	за	са
106	2 "	саплéтент	сoplèтент
110	16 "	жене	жена
115	18 озго	са	се
128	20 "	учини	учинио
132	26 "	узрадити	израдити
142	17 оздо	књиге	књига
143	2 озго	1886	1866
143	4 оздо	Priručnik	Priričnik
